

İçindekiler Tablosu

Hunlar Hakkında Kaynaklardaki Yanlışlar	7
Hun Dili	8
Göçebe Hayat Tarzı	9
Hun İmparatorluğu'nun Temellerinin Atılması	16
Attila	20
Tuna Sınırlarında Barış	21
İtalya Seferi	26
Attila Devrinin Hun Toplumu Gelir Kaynakları - Devlet İdaresi – Hükümdar - Devlet Adamları - Hunlar ve Yabancılar - Hayat Tarzı - İnançlar	28
Hunlar ve Romalılar	33
Sonuç	33
Avrupa Hunlarının Maddî Mirası Efsane ve Gerçek	35
Hunlardan Kalan Maddi Eserler	36
Hunların Bakır Kazanları	39
Hunlarda Defin Özellikleri ve Elbiseleri	40
Hunların Yayları ve Okları	40
Yakın Muharebe Silâhları	41
Hunların Eyer Takımları	42
Nagyseksos Definesi	42
Ölü Kurbanları ve Mezarları	43
Hun Devrinde Karpatlar Havzasında Yerleşme Tarihi	44
Hunların Yerleşme Sahası	44
Attila'nın Defnedilmesi	44
Kaynaklar	45

Prof. Dr. Şerif BAŞTAV

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi / Türkiye

AVRUPA HUNLARI

4. yüzyılın sonunda Avrupa'nın ufkunda görünen Hunlar, İç-Asya'dan batıya gelen Türk soyundan kavimlerin ilki idi ve bunu başkaları izleyecekti. Bölgede yaklaşık 80 yıllık ömürleri boyunca inanılmayacak derecede önemli olaylara sebep olan Hunlar, önce Batı-Asya'nın Türkleşmesini sağlamış, Avrupa'nın o zamanki nizamını altüst etmiş, Büyük Kavimler Göçünü harekete geçirmiş ve Cermen Kavimlerini bir daha birleşmemek üzere dağıtmış, en önemlisi Doğu ve Batı imparatorluklarını temelinden sarsmışlardır. İlk Ortaçağ tarihinde bir fırtına gibi esen Hunlar, aradan geçen 1500 yıllık zamana rağmen hâlâ insanların ilgisini çeken, nereden geldikleri gibi böyle kısa bir zamanda dünya ölçüsünde bir devlet kurabilmelerinin muamması da çözülemeyen bir toplumdur. En tanınmış kağanları Attila, dünya büyükleri arasında yer alır ve devletin tarihe karışmasının 1500. yıl dönümü münasebetiyle bütün büyük Avrupa dillerinde Hunların tarihi üzerinde bir çok eser yazılmıştır.

Hun tarihinin araştırılmasında karşılaşılan en büyük güçlük, sebep oldukları olayların büyüklüğü ölçüsünde yazılı kaynaklara sahip bulunmamaktır. Hunların kendi dillerinde yazılı kaynakları yoktur ve yazıyı tanıdıklarına dair kayıtlara da rastlanmıyor. Onlara dair kaynakların hepsi hücumlarından ve akınlarından zarar gören yabancıların eserleridir ve bu kaynakların tarafsız olmaları beklenemez. Bunun dışında, son zamanlarda gittikçe artan arkeoloji malzemesi mevcut ise de bunlar asla yazılı kaynakların yerini tutamazlar. Bu gün, Asya Hunları (Hiung-nu) ve Hunların münasebetleri hakkında kesin bir hüküm vermek mümkün değildir. Hun tarihinin araştırılmasında karşılaşılan güçlüklerden biri de, daha onlar hayatta iken onların tarihi ile ilgili bir çok efsanenin türemiş olmasıdır. Bu yüzden efsane ile gerçekleri ayırmak çok zaman mümkün değildir.

Avrupa Hunları, İç-Asya da 350 sıralarında meydana gelen olaylardan sonra batıya doğru ilerlemişlerdi. Önce 370'li yıllarda, Aral gölü ile Don ırmağı arasında hüküm süren ve İrani bir kavim olan Alanları yendiler. Ardından Don ırmağı ile Dinyester ırmağı arasında uzanan sahada yerleşmiş bulunan Ostrogot hâkimiyetine son verdiler. 363-373 yıllarında Kafkasya üzerinden Ermenistan'a hücum ederek, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Mezopotamya eyaletine akınlar yapan Hunlar, Urfa'ya kadar ilerlediler ve bu sırada Urfa'da bulunan Süryani rahibi Sent Efraim, Batı'da Hunlar hakkında ilk görgü tanığı oldu.

İlk Ortaçağda Avrupalının gözünde Don ırmağının ötesi Avrupa ve Asya hududu sayılırdı ve o devrin tarihçileri bu bölgenin ötesi hakkında hiçbir bilgiye sahip değillerdi. Onların eski çağ tarihi hakkındaki birinci kaynakları Herodotos'du. Hunların istilâsından önce de bu havalide Türk soyundan kavimlerin yaşamış olmaları muhtemeldir. Hunlara karşı uyanan alâka ise, ancak Alanları yendikten sonra başlamış ve Attila'nın iktidara gelmesinden sonra doruğuna erişmiştir. Bu olaydan sonra Bizans ve Roma tarihçileri Hunlarla yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Uzun zaman Doğu'dan gelen kavimler İskit adı altında tanımlanırlardı ve bu isim Milâttan önceki 7. yüzyıldan beri bilinirdi. Milâttan sonraki yüzyıllarda Sarmatlar ortaya çıkarlar. Her iki kavim, bütün Türkistan'ı ve Sibiryayı ellerinde bulunduran büyük Saka kavimler grubuna mensuptu. Sakalar, bir çok varyantları bulunan Doğu İran dili konuşurlardı ve bu dil bugünkü Afgan dili ile Pamir lehçelerinin cediti idi. Soğdça da bir Saka dili idi ve bu dili konuşan Soğdlar Pontus ile Çin arasındaki ticareti ellerinde bulunduruyorlardı. O sıralarda bütün Doğu Asya'nın derinliklerine kadar uzanan sahalarda İranî ve İndo-Avrupaî kavimler hâkimdiler.

AVRUPA HUNLARI

Milâdın 270. yıllarından beri Romanya, Moldavya ve Erdel sâhalarında Vizigotlar yaşarlardı. Alania'nın ve Ostrogot ülkesinin fethinden sonra Hunlar Vizigotlarla komşu olmuşlardır. Kralları Athanarik idaresinde Hunlara karşı ciddî muharebe tedbirleri aldılar. Fakat Vizigotların beklediği gibi bir göğüs göğüse muharebeye girmeyen ve uzaktan attıkları ok yağmuru ile düşmanları alt eden Hunlar fazla kan kaybetmeden Vizigotları mağlup etmişler ve kralları Athanarik firar esnasında Macar ovasına kadar erişmiştir. Daha sonra Alarik idaresinde 410'da Roma'yı zapt ederek, tahrip edecek olan Vizigotlar, işte bu suretle Hunların önünden kaçarak canlarını zor kurtarmışlardı.

Tepelenen ve moralleri bozulan Vizigot kıtaları Tuna'ya doğru ilerlediler ve Bizans İmparatoruna haber göndererek, imparatorluk arazisine yerleşmek istediler. Gemiler üzerinde ve kayıklarla birbirini çığneyerek ve bir kısmını nehre dökerek karşı sahile vardılar. Bu sırada kovalanan ve Tuna kıyısında sıkıştırılan Vizigotlarla Alan kıtaları, kıyıda bir an için korumasız kalan Bizans donanmasını ele geçirerek aşağı Tuna'ya kadar vardılar. Gotların Doğu Roma İmparatorluğu'nu istilâsı böylece başlamış bulunuyordu. 5. yüzyıl boyunca her iki imparatorluğun tarihi bu Cermen kavimleriyle boğuşarak geçecektir. Bizans sarayında hakim olan hümanist bir akımın etkisi altında bu barbarlar Roma arazisine yerleşme iznine kavuşurlar. Fakat, 3. yüzyılın sonundan itibaren Roma vatandaşı askerlik yapmak istemiyordu. Bu sebeple orduda kura neferi sıkıntısı baş göstermişti. İmparator Valens, bu sıkıntıya çare olarak imparatorluk arazisine yerleşen yabancılardan faydalanmayı düşündü. Nitekim Valens, İmparatorluk arazisi üzerinde yerleşen yabancılarla ittifak akdederek yeni bir çığır açmıştır.

370 başında Roma arazisine kabul edilen Got mültecileri, Bizans kumandanlarının kötü muamelesine dayanamarak isyan ettiler, savunmasız köylere saldırdılar ve felâketten ancak müstahkem mevki kurtulabildi. 370 sonbaharında sayıları 200000'i bulan Gotların ırmağı geçmelerine müsaade edilmişti. 377 sonbaharında Gotlar, Balkan dağlarının geçitlerinde Bizans ordusu tarafından çembere alındı. Kısırıldıkları çemberden ancak kuzeyde başı boş dolaşan Hun- Alan kıtaları tarafından kurtarıldılar. Buradan kurtulan Gotlar, 377 sonunda İstanbul'a kadar bütün Trakya'yı tahrip ettiler. Gotları bu dramatik âkibetten kurtaran Hunların, daha sonra Edirne muharebesine katıldıkları şüphesizdir. Trakya'da İmparatorluğun huzurunu kaçıran Gotlara karşı İmparator Valens'in giriştiği sefer bir facia ile neticelendi. İmparator Valens muharebe meydanında öldürüldü ve Bizans ordusunun üçte ikisi imha edildi (9 Ağustos 378). Çağdaşlarının Roma İmparatorluğu'nun çökme tarihi olarak kabul ettikleri Edirne muharebesine Hunlar da katılmışlardı. Bu olaydan sonra mağlup Bizans ordusu dağılmış ve savunmasız kalan Trakya, Hun ve Alan kıtaları ile yağma yapan Gotlara engel olacak kimse kalmamıştı. Bu felâketten İstanbul ve diğer müstahkem mevki kurtulabilmişlerdir. Ancak, 379 yılı Ocak ayında İmparator seçilen I. Theodosios, bütün bir yıl boyunca müstevlilere karşı çarpışmış ve onları dağıtmıştır. Bu olaylardan sonra dağılan Gotlarla Hun ve Alan kıtaları, Roma ordusunda hizmete alınmış veya imparatorluğun değişik yerlerinde iskân edilmişlerdir.

Böylece, barbarlar askerlik üzere kendi reisleri idaresinde limeslerde yerleştirilir. Fakat, imparatorluk arazisine kabul edilen bu çok sayıdaki Got, istikbal için büyük bir tehlike oluşturmuyordu. Daha sonra Alarik idaresinde Roma'yı yağmaya gidenler bu Gotlardı. 380 yılında Hunlarla Alanlar az sayıda Got ile Pannonia'da yerleştirilir. Viyana'nın güneyinde Hunların yaşadığını gösteren arkeoloji malzemesi bulunmuştur. Artık Hunların Roma hizmetinde çalışmaları başlamış oluyordu ve Hunlar Roma limeslerinde çalışıyorlardı. Bundan başka imparatorluğun iç kavgalarında da yer alırlar. Henüz aslî Hun kıtaları batıda görünmeden önce bir kısım Hunlar batıda faaliyette idiler. Fakat sayıları az

AVRUPA HUNLARI

olduğundan yabancılar arasında erimişlerdi.

Lâkin hâlâ, Batıda bu çok sayıdaki kavmi harekete geçiren Hunlar tanınmıyordu. Batı da ilk defa görgü tanığı olan Süryani rahibi St. Efraim onlar hakkında "Haykırmaları aslanların kükremelerine benzer, küheylanları üzerinde ufukta bir fırtına gibi uçuşurlar. Orduları ile bir tufan gibi kapladıkları arz üzerinde dehşet saçarlar. Silâhlarına karşı koyacak kimse yoktur" diyor. Avrupa'da Hunlar hakkında ilk etraflı bilgi veren Roma tarihçisi Ammianus Marcellinus'dır. Geç Antik devrin en büyük tarihçisi sayılan Ammianus Marcellinus Antakyalı bir Grek'ti. Doğu Roma ordusunda hizmet ettikten sonra 380'de Roma'da yerleşmiş, Res Gesta adında kendi devrinin tarihini yazmıştır. 31 kitaba ayırdığı Roma İmparatorluğu tarihinin 96-378 yılları olaylarını kaleme almışsa da zamanımıza ancak 353-378 yılları tarihi intikal etmiştir. Ammianus Marcellinus yazdıklarının hatasız olmasına çok dikkat etmiş olmakla beraber Hunlara dair kayıtları ikinci elden bilgilere dayanarak yazmıştır ve askerlerle onları tanıyan sivillerin rivayetlerine dayanan ikinci elden bilgilerdir. Ammianus'a göre, Don ırmağı boylarında görünen Hunlar, güzellikten yoksundular. Sakalları çıkmadan ihtiyarlar, tıknaz, kuvvetli, boyunları kalın insanlardır.... Yüzyıl sonra yaşayan ve Gotların tarihini yazan Jordanes de Hunların yüzlerinin korkunç derecede siyah olduğunu söyler. Gözlerinin yerinde yalnız noktalar görünür, sakalsız ve bıyiksiz olarak ihtiyarlarlar. Gençlikleri güzellikten yoksundur. Fakat mahirane hareket eder ve çevik atlıdırlar. Omuzları geniştir ve her zaman ok atmaya hazırdırlar. Boyunları kalın ve gururdan dik durur. Ona göre Attila, kısa boylu, geniş omuzlu iri başlı ve ufak gözlü, seyrek sakallı, yassı burunlu idi ve yüzü renksizdi. Jordanes bu devir hakkındaki kayıtlarının önemli bir kısmını daha önceki eserlerden toplamıştır. Bu devrin diğer yazarları da Hunlar hakkında bunlara benzer tasvirler yaparlar. Bütün bu tasvirlerden anlaşılan bir Türk tipidir. Renksiz bir çehre, yassı bir burun, yuvarlak bir baş, küçük gözler ve tıknaz bir gövdedir. Bu tasvirler modern seyyahların Kırgızlarla, Kalmuklar hakkındaki tasvirleri uymaktadır.

Hunların en büyük başarısı mükemmel ok kullanmaktı. Ayrıca at ile süvarisi arasında mükemmel bir uyum var idi ve at üzerinde yapışmış gibi otururlardı. Atları çirkin fakat dayanıklıydı. Hunlar her zaman bol sayıda yedek at bulundururlardı. Hun atları, kışın olduğu gibi yazın da muharebeye hazırdılar. Hunlar, çocukluk devrinden başlayarak at üzerinde büyülerdi. At sırtında yer, içer ve uyurlardı. At üzerinde siyasî müzakerelerde buldukları bildirilir. Hunlar, atların üzerinde çok sağlam oturur ve oradan nadiren düşerlerdi. Bir Hun süvarisi hiç beklenmedik yerde âniden ortaya çıkardı. Onların bu özelliğı şöhretlerini oluştururdu. Ölçüsüz süratleri sayesinde insanlar daha onları farketmeden ortadan yok olurlardı.

500-1000 kişilik kuvvetlerle bir çok yerden aynı zamanda hücum eder ve korkunç sayıda ok atışları ile muharebeye başlarlardı. Bu suretle görüş sahası kararın düşmanı bozarlardı. Böyle bir durumda hücumu geçen düşman önünü görememiş ve birbirine karışarak dağılmıştır. Sahte bir ric'atle düşman saflarını bozan Hunlar, onları arkadaşlarının bulunduğu yere kadar çeker ve o zaman etrafını çevirerek imha ederlerdi. Yahut da, zafer coşkusuyula ilerleyen düşmanın arkasına sarkarak onların kamplarına saldırırlardı. Şayet kendilerini takip eden bir düşmanın saflarını bozmayı başarırlarsa âniden geri döner, süratle yeniden muharebe safı oluşturur ve düşmanı muhtelif cepheden yıldırım süratiyle demir bir yumruk gibi vururlardı. Bu gibi hallerde birbirine karışın düşmanı bir metreden uzun kılıçlarıyla biçmişlerdir. Burada uygulanan taktik bütün atlı kavimlerin kullandığı bir taktikti. Bu taktiğı kritik anlarda kullanarak zaferlere ulaşmışlardır.

Hunların büyük bir kısmı Got hâkimiyetine son verdikleri zaman dahi Don ırmağının

AVRUPA HUNLARI

doğusundaki istebde otururdu. 391-392'de, buz tutan Azak Denizi bölgesini aşarak düşmana saldırmışlardır. 5. yüzyılın başında hâlâ büyük kağan'ın ordugâhı Hazar Denizi civarında idi ve 412'de Hunlara giden Bizans heyeti tehlikeli bir deniz yolculuğundan sonra Hun karargâhına varabilmiştir. Fakat 430'da artık, Hunların büyük karargâhı Aşağı Tuna bölgesinde bulunuyordu. Lâkin, Hunların büyük bir kısmı hâlâ Tuna ve Dinyester ırmakları arasında oturuyordu. Hun İmparatorluğu'nun Batı kanadı güneyde Tuna ırmağına, batıda ise Transilvanya'ya kadar erişmiştir.

Hunların 381'de Bizans arazisine yaptığı hücumları büyük Theodosios püskürtmüştü. 390'lı yıllarda Hunlar İmparatorluğa karşı ilk hücumlarına başladılar ve 391 Aralık ayında, Tuna buz tuttuğu bir sırada Hazar Denizi'nden Pannonia'ya kadar Roma hudutları boyunca oturan bütün barbar kavimler yerlerinden oynamış ve Bizans İmparatorluğu'nun Trakya ve Pannonia eyaletleri üzerine yığılmıştır. Bu kavimlerin pek çoğu Hunların emri üzerine Trakya'yı kan denizine çevirirler. Lâkin, bir sel gibi imparatorluk arazisine yüklenen bu barbarlar, Hunların ilerlemelerine kadar Roma ordusu ile çatışmaktan çekinirler. İmparatorluk içinde meydana gelen olayları dikkatle takip eden Hunlar, önce iki imparatorluk arasındaki ihtilafları ve ardından da Büyük Theodosios'un ölümü ile patlak veren olayları (17 Ocak 391) fırsat bilmişlerdir. Bu arada Alarik idaresinde Vizigotlar isyan eder. İmparatorluk kuvvetleri batıda toplanmıştı ve Tuna sınırları savunmasızdı. Hunlar, bu olaylardan sonra imparatorluk üzerine büyük akınlar yaptılar.

Hunlar, iki koldan imparatorluk arazisine hücumla geçtiler. Önce Tuna'yı geçerek Mösyâ'ya girdiler ve oradan Alplere kadar varan büyük bir akın yaptılar. Hemen arkasından Kafkasları aşarak Anadolu'ya, Suriye'ye girdiler. Batıda yapılan akın, bu bölgedeki halkı korkuya düşürdü. Anadolu'ya giren Hunların bir kısmı Kappadokia'ya kadar sokuldu. Bir kısmı Malatya, Kilikya ve Antakya'ya kadar ilerledi. İran üzerine akın yaptılarsa da burada mukavemetle karşılaştılar. Bu akınları yapanlar herhalde ana kuvvetlere bağlı idiler. Bu esnada imparatorluk kuvvetleri batıda toplanmış olduğundan Hunlar bir mukavemetle karşılaşmadılar. Karpat havzasını, 400.ü yıllarda ele geçirdiler. O zaman bu bölgede Gotlar, Gepidler ve Vandallar yaşıyorlardı. Tuna ve Tisa ırmakları arasının Hunların eline geçmesi sonunda burada yaşayan bir çok kavim batıya doğru uzaklaştı. Hunlar, göçebe hayatı için çok elverişli olan bu bölgeyi ele geçirmekte ısrarlı idiler. Diğer taraftan, stratejik bakımdan bu bölge çok önemli idi. Hun İmparatorluğu'nun ağırlık noktasının batıya kayması, ancak böyle gerçekleşti. Fakat, Büyük Kağan Karaton'nun merkezi hâlâ Don ırmağının doğusunda bulunuyordu. Bu sırada batı kanadının reisi olarak 400'lerde Uldin adı zikr edilir. Karpatların ötesindeki araziye fetheden Uldin idi.

Hunlar, 90'lı yıllarda Karpatların ötesinde yaşayan kavimleri itaat altına almışlardı. Henüz onların tam olarak boyun eğmelerini istemiyor ve sadece ittifak etmekle yetiniyorlardı. Bu yüzden, Roma'ya karşı giriştikleri seferlerde bu kavimler onların yanında yer aldılar. Fakat artık, bu kavimleri nihai olarak kendilerine tâbi kılmaya ve bütün arazilerini ele geçirmeye girişince, bütün bu kavimler dehşete düşerek yerlerini terk ile Roma İmparatorluk arazisine kabullerini istemeye başladılar. Böylece Avrupa'da Büyük Kavimler Göçü harekete geçmiştir. Bu sıralarda Karpat dağları havzasında büyük bir korku başladı. Hunlar çembere aldıkları bu sahada gün geçtikçe ilerliyorlardı. Yeni Fatihler Tuna ve Tisa havzasının fethine bugünkü Romanya arazisinden başlamışlardır. Uldin aşağı Tuna bölgesine girince orada yaşayan Sarmatların binlercesi Bizans arazisine girdi. Hunlar, Küçük Karpatlar bölgesinin fethine uşakları olan Ostrogotları gönderdiler ve bu olay orada da bir dehşet havası yarattı. Zira, Ostrogotların ardından her cephede Hun atlıları ilerliyordu. Bunun neticesinde dünyanın o zamana kadar görmediği bir panik yaşandı. Batı Roma

AVRUPA HUNLARI

İmparatorluğu o zamana kadar rastlamadığı bir insan seli ile karşılaştı. Buradan kaçan kavimlerin bir kısmı Kuzey Afrika'ya kadar ilerlediler. Çok korkan bu kavimler, kara Avrupa'sı ile aralarında denizin bulunmasına dikkat ettiler ve o zamana kadar rahat edemediler. Bu kavimlerden bir kısmı Ren ırmağı boylarında yerleşti (401- 402).

Gerçi Alarik yüzünden imparatorluğun bütün kuvvetleri İtalya'da toplanmış bulunuyordu, fakat bunlar yetersizdi, ayrıca 405'de Gotlar Roma'ya karşı ayaklandılar ve Stilicho çaresiz Hun hükümdarı Uldin'den para karşılığı yardım istedi ve bu yardım sayesinde Roma kumandanı bu Gotları yok etti (406). İtalya ikinci defa kurtuldu. Fakat bu olaylar sırasında baş şehri korumak maksadıyla Ren bölgesinden orduların çekilmesi büyük bir hata olmuştu. Zira aynı yılın aralık ayında, Ren nehrini geçen bir çok Cermen kavmi Galya'yı istila etti ve burada büyük bir kavimler hareketi meydana geldi. 408'de saraydaki bir ayaklanmada Stilicho öldürüldü. Bu sırada Vizigot kralı Alarik ücret karşılığında Roma hizmetinde çalışıyordu ve Alarik Hunlar sayesinde uslu duruyordu, Uldin ve kuvvetleri onu dizginliyordu. Zira Hunlar Batı Roma İmparatorluğu ile dostluk ve ittifak içinde idiler.

Bu sıralarda Doğu ve Batı Roma İmparatorluklarının zaaf içinde bulunması Avrupa'da Hunların önemini arttırdı. 5. yüzyılın başında, Batı Roma İmparatorluğu'nun iki kumandanı Rufinus ile Stilicho arasındaki rekabet bir zaaf sebebi idi. Bu devirde olaylar çok sık ve karmaşıktı. Hun tarihi, 5. Yüzyılda çöküş halindeki Batı Roma İmparatorluğu tarihi ile çok sık münasebettedir. Hunlarla Batı Roma arasındaki ittifakta kilit adam Aetius idi. Hunlar nezdinde rehine olarak bulunan ve orada çok dost edinen Aetius, 408'de Stilicho'nun öldürülmesinden sonra çok önem kazandı. Hun dostluğu Aetius'a şans getirdi ve Roma'nın gözünde Hun ittifakının değeri arttığı nispette Aetius'ta vatani için çok önemli bir şahıs halini aldı. Hunlarla olan dostluğundan dolayı Aetius, bütün kumandanlar arasında ayrıcalıklı bir duruma geldi. Gaasip Jhoannes olayında ona karşı hatırı sayılır bir Hun ordusunu harekete getirebilmişti. Şöhreti ve nüfuzu çok artan bu haris genç kumandanı, Saray mevkiinden uzaklaştırdığı zaman o Hun Hükümdarı Rua'ya sığınmış ve onun yardımıyla eski yerine getirilmişti. Batı Roma-Hun ittifakı 450 yılına kadar sürdü ve can çekişen imparatorluğun ömrünü bir nesil uzattı.

Bu sıralarda Romalılarla Hunlar arasındaki işbirliği her iki tarafın yararına uygundu. Zira, Hunlar birçok kavmi Romalıların müttefiki sıfatıyla ve imparatorluğun sessiz kalması sayesinde hâkimiyetleri altına aldıkları gibi, imparatorluk da barbarların yakın bir hücumundan kurtulmuş oluyordu. Barbarların efendisi haline gelen Hunlar onları dizginliyor ve böylece Roma'yı emniyet altına almış oluyorlardı. Hunlar Pontus'dan Kuzey Denizi'ne kadar uzanan sahada dağınık bir halde yaşayan bu kavimlerin Roma İmparatorluğu'ndan yardım ve cesaret göremeyeceğinden emin olabilir ve kendi başlarına kalan bu kavimlerle kolay baş edebilirlerdi. Hunlar namına Roma ittifakı, istilâlar arifesinde buldukları müddetçe değerli idi. Fakat barbarlar üzerinde iktidarlarını kurduktan sonra ittifakın bir anlamı kalmadı. Macar ovasının istilâsına giriştikleri bu zamanda Bizans'ın ittifakına ihtiyaçları vardı. Nitekim Uldin, 400 yılının sonunda İstanbul'da isyan eden Got ırkından Gainas'ın başını imparatora göndermekle bir lütufta bulundu. İmparator hediyelerle minnettarlığını ifade etmiş ve Hunlarla ittifak etmiştir.

Tuna ve Tisa ırmakları arasının zaptı fazla bir güçlük yaratmadı ve Uldin Batı Roma İmparatorluğu ile daha yakın münasebetlerde bulunmak üzere, Bizans İmparatorluğu ile olan ittifakı feshetti.. Uldin, 408'de Arkadius'un vefatıyla meydana gelen durumdan faydalanarak Doğu-Roma İmparatorluğu'na saldırdı. Olt ve Demir Kapı'ya kadar olan yerleri zaptetti. Aşağı Tuna'nın kuzeyindeki bir çok kaleyi ateşe verdi. Mösya'da anahtar

AVRUPA HUNLARI

mevkiindeki Castra Martis (Kule) kalesini zaptetti. Doğu Roma kumandanları bu ihtilafları sulh yoluyla halletmek tarafıdır idiler. Fakat Uldin aşırı isteklerde bulundu. Sulh'ün korunması uğruna yılda yüklü bir vergi ve sınır boyundaki kalelerin boşaltılmasını istiyordu. Başarılarından dolayı fazla gurura kapılan Uldin, doğmakta olan güneşi göstererek "İstersem güneşin doğduğu yere kadar olan yerleri feth edebilirim" diyordu. Bu sözler, kendini beğenmiş bir insanın ifadesi idi ve Uldin'in baskıları fos çıktı. Bizans Castra Martis'i geri aldıktan başka onu Tuna'nın karşı tarafına geçmeye zorladı (409). Kısa bir zaman sonra Bizans Tuna'nın sağ sahilindeki kaleleri tahkim etti ve 412'de Tuna donanmasını takviye ederek ırmak boyunun savunmasını pekiştirdi.

Lâkin, Hunlar bu olayların etkisini hissettirmekte gecikmediler. İmparator II. Theodosios İstanbul'un surlarını takviye ettirdi. Böylece eski Konstantinos surlarından daha uzun ve daha sağlam surlar inşa edildi ve bu surlar bin yıldan fazla İstanbul'u savundu. Bu zamandan sonra Hunlar, Doğu ve Batı Roma İmparatorluklarına karşı farklı siyaset güttüler. İstanbul'a karşı sürekli tehdit savunurken, Roma'ya karşı çok ılımlı davranıldı. Bizans eyaletleri tahrip edilir ve İstanbul'a yıldan yıla daha ağır vergiler konarken Roma, Hun dostluğunun mesut yıllarını yaşadı. Zira Bizans'tan artık bekledikleri yoktu. Buna karşılık Macar ovasının ve onun ötesindeki arazinin ele geçirilmesi ve teşkilâtlandırılmasına sıra gelmişti. Buralarda oturan kavimler hâlâ onlara cephe alabilirlerdi. Bu sebeple Batı Roma'nın tasvibi veya yardımı şarttı. Bu düşüncelerle Batı-Roma ile yapılan ittifak 20-30 yıllık dış siyasetlerini belirledi. Romanın elinde Hun ittifakı büyük bir kozdu ve Roma arazisi üzerine yerleşen Cermen kavimleri kendisini tehdit ettiği anlarda bundan faydalanırdı. Bu suretle 4. yüzyılın sonunda ve 5. yüzyılın başında Roma'nın hizmetinde çalışan pek çok Hun vardı. İmparatorluk ordusunda da sayısız Hun ücretlisi çalışırdı ve zenginlerin bir çoğu da özel emniyetlerinde Hun muhafızlarından faydalanıyorlardı. Alarik, Roma'nın Hun yardımcılarından çok çekiniyordu. Alarik'in 410'da Roma'yı zapt ederek yağmalaması, Doğu Roma'nın Uldin Hunları ile muharebe hâlinde bulunması zamanına rastlamıştır. Bizans büyük Hun İmparatoru Karaton ile 412'de mütareke yapar. Bizans, 412'de Hunlara elçi heyeti gönderir ve bu elçi heyetinde bulunan Olympiodoros, mühim bir kısmı kaybolan eserinde Hunlara dair kayıtları içerir. Hunlar 420'de İran'a karşı başarısız bir sefer yaparlar. 421'de Bizans ile İran arasında ticarî meselelerden dolayı harp çıkmasından faydalanan Hunlar Trakya'ya girdiler. Bundan sonra Attila'nın amcası Rua zamanına kadar kuzey hudutlarında bir sükûn devresi görülür. 420. yıllardan sonra iktidara gelen Rua, kardeşleri Muncuk ve Oktar ile birlikte hüküm sürdü ve kardeşlerinin ölümünden sonra 432'de tek başına kağan oldu.

Rua, Aetius'un dostu idi ve 433'de ona yardım etmek üzere İtalya'ya girdi. Hunlar, bu yardım karşılığında Pannonia'nın bir kısmını devralmışlardır. Transilvanya'nın tam olarak ilhakı da Tuna ve Tisa arasındaki arazinin zaptından sonra gerçekleşir. Transilvanya'da kuvvetli bir Cermen kavmi olan Gepidler oturuyorlardı ve Ostrogotlar Hunlar namına Gepidlere karşı çarpıştılar. Ayrıca 406 yılından başlamak üzere Hunların Burgundlara karşı giriştikleri seferler, arada Oktar zamanında büyük kayıplar vermeleriyle süre gelmiş ve sonunda Hunların Burgundlardan çok ağır bir şekilde intikam almalarıyla son bulmuştur.

Hunlar Hakkında Kaynaklardaki Yanlışlar

Hunların menşei, hayat tarzı, etnik durumu ve dış görünüşleri hakkındaki bilgileri yalnız mağluplar cephesinden alıyoruz. Onların tarafsız ve gerçek bilgi vermelerini beklemek safdillik olur ve onların gözü ile ortaya atılan hükümler yüzyıllar boyu değişmeden devam etmiştir ve bunları değiştirmek hemen hemen imkânsızdır. Onlara göre Hunlar, Avrupa'ya

AVRUPA HUNLARI

kasıp kavuran barbarlığın temsilcileridirler. Hunların kimliği ve nereden geldikleri bilinmez. Onlarla ilgili olarak nakledilen sihirli geyik efsanesi herhalde onların menşe efsanesidir. Geç Antik çağ yazarlarının onlar hakkında yazdıkları antik çağdan beri bilinen bin yıllık masallardır. Gerçi, 4. yüzyılın tanınmış tarihçisi Ammianus, devrine nazaran tam ve objektif bilgiler vermeye çalışmışsa da çağdaşı bulunmadığı devrin olaylarını anlatırken, bin yıl önce aynı yerde vuku bulan olaylarla karıştırmıştır. Onun kayıtlarında Strabon ve Herodotos, hatta Homeros'un izlerini görmek mümkündür. Ammianus, Hunları görmemiş ve çağdaşlarından onların sebep oldukları olayları duymuştur. Onlar hakkındaki tasvirleri okuduğu eserlerden almış ve onun kayıtları okullarda hakikat imiş gibi zamanımıza kadar tekrarlanmıştır. Kayıtları şöyle özetlenebilir: Hunların ateşe ihtiyacı yoktur, çünkü onlar pişmiş yemek yemezler. Kökleri ve çiğ etleri yer, bu eti baldırları ile at sırtı arasında ısıtırlar. Yabanî hayvanlar gibi yaşarlar. Daha çok avlandıkları ile geçinir ve bunu bulamazlarsa yağma ettikleri ile beslenirler.

Avrupa adamı, çok sayıda hayvan yetiştirme ve mera değiştirme yoluyla sürdürülen çoban hayatını hiçbir zaman anlamadı. Onların gözünde, Avrasya'nın sonsuz bozkırlarının büyük baş hayvan yetiştiren insanı daima yurtsuz, her zaman yer değiştiren ve yollarda konaklayan, evlerde oturmaktan korkan, ve onların başlarına çökeceğine inanan, çok defa bir kulübeye bile sahip bulunmayan insandır. Böylesine ilkel Geç Ortaçağ fantezisinin mahsulü olan adama her türlü vahşilik ve zorbalık atfedilebilir. Modern tarih yazarları, bütün bu fantastik tekerlemeleri terketmekle beraber, Ammianus gibi sâlim düşünebilen bir insanın bütün bunları gerçekmiş gibi nakletmesi anlaşılır gibi değildir. Hunlar yüksek bir kumandadan yoksundurlar, hiç dinleri bulunmamış ve bâtil itikatlara inanmışlardır. Bunların yanında modern bazı iddialara göre de "paleolitik seviyedeki sürüler" veya "en aşağı seviyedeki çobanlık" gibi değerlendirmelere rastlanır. Ammianus daha ileri giderek Hunların hayatını çok sade bir düzeye indirir. Halbuki Hunların toplumu, daha Avrupa'da göründükleri ilk andan itibaren şekillenmiş ve organize, başında büyük kağanın bulunduğu ve özerk bir kumandanın idare ettiği orduya sahipti. Hun kültürü, Orta Asya ve İran karışımı bir manzara kazanmıştı. Görünüşte sıkı bir askerî nizam hâkimdi. Hunları yakından görmek fırsatını bulan şair Claudianus, Romalı subayların sahip olmayı çok istedikleri Hun kemerinden bahseder.

Hunlar hakkındaki tasvirlerden ortaya çıkan tip: Kenarı yüksek ve katlanabilir bir küllah, tabanı yumuşak çizmeler, geniş omuzlar, nispeten kısa boy, koca kafa, kalın boyun, çıkık yuvarlak bir göğüs, bodur ve uzunca bir gövde, kısa bacaklardır. Romalılar ufak yapılı olduklarından onların kısa boyu dikkat çekmemişse de onların tıknaz vücudunu biçimsiz bulmuşlardır. Halbuki şair Sidonius Hunların güzel olduğu kanaatindedir. Ona göre, at üzerinde oturdukları zaman boyları uzun görünür. Got kroniği, Gotların yanında Hunları gösterişsiz sayıyor. Halbuki antropoloji malzemesi bunu doğrulamıyor ve Hunları şahsen görmüş olanların onlar hakkındaki bilgileri tamamı ile farklıdır. Güneşin kavurduğu Hun simasının, kapalı yerlerde ve ormanlarda yaşayan renksiz Gotlardan daha esmer olduğu doğrudur. Antropoloji malzemesi Hunlar arasında Mongoloid tiplere rastlandığını gösteriyor. Fakat bu tipteki insanların sayısı %20-25'ten fazla değildir. İç Asya da meydana çıkarılan binlerce mezarda bulunan kafataslarında Avrupa vasfı üstündür. Bu sebeple Jordanes'in Attila'yı tavsif eden satırları, görgü tanığının ifadesine uymaktan ziyade Attila'dan 100 yıl sonra meydana gelen bir insan tipidir.

Hun Dili

Hun dili hakkında güvenilir hiçbir kayda rastlamıyoruz. Fakat Bizans yazarı Priskos, 440'lı

AVRUPA HUNLARI

yıllarda Got kumandanlarının büyük bir gayret ile Hunca konuştuklarını yazar. Bugüne kadar 15-20 kadar Hun şahıs adı kalmıştır ve bunlar da kendilerini çevreleyen yabancıların anlayabildikleri kadar doğrudur. Bu isimlerden önemli bir kısmı Türk dilleri ile büyük bir yakınlık gösterir. Lâkin Hunların Cermen adları aldıkları da anlaşılmaktadır. Attila'nın amcasının adı Rua ve Attila adı bunlardandır. Gotların da Hun adları taşıdıklarını biliyoruz. Attila'nın babasının adı Muncuk "İnci" Rua'nın yeğeninin adı Oktar "Kuvvetli, Yiğit", amcasının adı Oibars "Panter", Attila'nın ilk karısının adı Arıkan "Temiz Prenses", Attila'nın oğulları Ernak "Kahraman", Ellak "İlk", Dengizik "Denize Benzeyen". Hanedana mensup şahısların adı da büyük bir ihtimalle Türkçedir.

Karaton "Kara Elbiseli", Uldin "Bahadır", Basig "Pantere Benzeyen", Kursik "Asil", Eşkam "Büyük Rahip", Atakam "Rahip Ata", Kelkal "Katı Karakter", Bleda "Hâkim, Hükümdar". Bütün bunlardan sonra Hunları Moğol sayanlar da vardır. Fakat, daha başlangıçtan 468 yılına kadar Hun idareci zümresinin Türk adları taşıdıkları bir gerçektir. Bu sülâle daha Volga ırmağının geçilmesinden itibaren iktidarda idi. İlk hükümdar Balamer, hem kumandan hem de büyük kağanı. Uldin'den sonra gelen Karaton büyük kağanı. Yine Rua büyük kağan ve onun kardeşi bir alt rütbede idi. Son büyük kağan, kendisini Doğu ve Batı İmparatorları ile aynı seviyede sayan Attila idi. Lâkin bir çok Hun adının Türkçeden izah edilebilmesine rağmen, isimlerden hareketle bir kavmin dili ve ırkı hakkında karar vermek yanlış olur.

Göçebe Hayat Tarzı

Hunların hayatı dinamik ve hareketli, kurdukları imparatorluk çok renkli idi. Bu imparatorluk Attila'nın amcaları zamanında artık kurulmuştu. Yani bu büyük imparatorluğu kuran yalnız Attila değildi, böyle muazzam bir imparatorluk bir tek şahsın eseri olamazdı. Diğer taraftan, bu denli büyük bir imparatorluğun böyle kısa bir zamanda kurulmuş olması da üzerinde durulması gereken bir problemdir. Bu meselelere dair elimizde zaten çok az olan yazılı kaynaklar hemen hiç bilgi vermezler. Bu hususta son 30-40 yılda yapılan arkeoloji araştırmaları yardımcı olmaktadır. Ammianus'un anlattığı Hun toplumu, talihi değiştirilemez bir çoban oluşumdur. Böyle bir toplum, aşağı gelişme seviyesinde, yerinde sayan veya hiç gelişme kabiliyeti olmayan bir bozkır göçebesidir. Çobanların aşağı seviyedeki gelir kaynakları, büyük çapta işler başaramayacağından bu durumun parazit veya yağmaya dayanan bir iktisat tarzı ile değişmesi gerekir.

Göçebeler, yiyecek fazlası biriktirmeye muktedir bulunmadıklarından büyüyebilmek için bir gıda fazlalığı kazanıncaya kadar beklemeleri icap etmiştir ve ancak Gotların gıda fazlasına kavuştuktan sonra yükselmeyi başarmışlardır. Halbuki Roma kaynaklarının bildirdiklerine göre 4-5. yüzyıllarda Gotlar tahıl kıtlığı çekiyorlardı. Diğer bazı modern araştırmacılara göre de Hunlar Slavlarla Romalılaştı ve istebde dolaşan yerleşik kavimlerin tarım ürünlerini gasp ederek kuvvetlenmişlerdir. Bu ziraat ile geçinen kavimlerin sömürsü olmadan Hunlar varlıklarını koruyamaz ve toplumlarında iş bölümü oluşamazdı. Geniş ilim çevrelerinde yayılmış bulunan bu düşünüş tarzını arkeoloji daima şüphe ile karşılamıştır. Hunların Volga'nın ötesinde, Orta Asya'da oturdukları zaman dahi, pek geri olmayan ve şekillenmiş bir toplumda yaşadıkları, Hun devrine ait şahane prens mezarlarından anlaşılmaktadır. Göçebelerin başlıca servet kaynaklarının büyük çapta hayvan yetiştirmek olduğu bir geçektir ve bu yüzden de bu hayvana ot ve su bulabilmek için dolaşmaları bir zarurettir. Başlıca gıda maddeleri süt ve süt mamulleridir. Hayvanı kesmediği ve esirgediği için eti daha çok avcılık, balıkçılık yoluyla sağlardı. Tabiatı ile surlarla çevrili şehirleri de yoktu. Başlıca hayvanları atları dışında keçi, koyun ve sığırdı. Eti, sütü ve yünü dolayısıyla

AVRUPA HUNLARI

en çok koyunu beslerlerdi.

Romalılar Hunların atlı kültürüne hayranlıklarını gizleyemezler. Claudianus'a göre Hunlar atlarına yapışmış gibidirler. Sidonius'a göre daha anasının yardımından yeni kurtulan bir Hun çocuğu eğlerlenmiş bir at ile baş başadır. Hun kavmi at sırtında yaşar. At sırtında alışveriş yapar, yer içer ve atın boynuna sarılarak uyuyabilir ve güzel rüyalar görürlerdi. At sırtında müzakerelerde bulunur ve mühim kararlar alırlardı. Devamlı at sırtında yaşadıklarından Hunlar yaya yürümeyi sevmezlerdi. At, uzun zaman süratli bir ulaşım aracı idi. Atlı kavimler, at sayesinde uzaktaki kavimleri yenmeyi ve köle yapmayı başarmışlardır. Yerleşik kavimlerin durarak muharebe eden orduları karşısında atlı göçebeler muharebe taktiklerini sürat ve hareket üzerine kurmuşlardır. Süratin muharebedeki büyük önemini ilk defa kavrayanlar onlardır. At üzerinde süratle giderken öne, arkaya, yana aynı süratle ok atabilmeleri sayesinde yerleşik kavimlerin ağır hareket eden orduları karşısında bir üstünlük sağlamışlardır. Düşman hatları önünde şuraya buraya oklarını savurarak uçuşmuş, hücum etmiş ve sonra âniden bir ric'at yaparak düşman saflarının yoğun maharebe nizamını bozduktan sonra muharebeye girişmişlerdir. Ağır kıtaları imha eden kuvvetlerle değil, hile ile fazla kan kaybetmeden başarı sağladılar. Göçebenin silâhı en son zamanlara kadar yaydı ve Hunlar ok atma sanatında batılları hayran bırakmışlardır. Hunlar yay dışında yakın muharebelerde kılıç, hançer, mızrak ve kement kullanırlardı.

Kışın ormanlarda yaşayan ufak av hayvanlarının postlarını giyerlerdi. Yazın ise yün, ipek ve daha hafif malzemelerden yapılmış elbiseleri vardı ve bunları renkli işlemelerle alacalı bir hale getirirlerdi. Önden açılan, dizlerle baldırlara kadar uzanan bir manto giyerlerdi. Genellikle keçi derisinden yapılmış bir pantolon giymişlerdir ve bunun paçalarını topuklarda büzerek çarıkların içine sokarlardı. Başlarını tepeli ve öne doğru bükülen bir serpuş örterdi. Hun zenginleri iyi giyinmişlerdir. Eşyayı kıymetli taşlarla süslemek âdetti. Sıradan Hunların giysileri gösterişsizdi. Bir defa giydikleri elbiseleri parçalanıncaya kadar değiştirmemişlerdir.

Göçebenin asıl mesleği harp ve yağma idi. Tehlike ânında her türlü deneme ve yoksulluklara dayanmak âdetti. Romalılar onların bu özelliklerini çok iyi bilirlerdi. Sulh zamanlarında ise tembelliğe alışkındılar. Vakit geçirmek için tavla oynar ve tavlayı sürekli yanlarında taşırlardı. Göçebeler arasında kumar yaygındı, sürüler kendiliğinden otladıkları için bol vakitleri vardı.

Göçebelerde herkes muharip sayılırdı, önemli şahısların maiyeti vardı. Bu maiyet kısmen kölelerden kısmen fakirleşmiş hür kimselerden oluşurlardı. Bir köle, efendisine bedelini ödemek suretiyle azat olabilirdi. Köle her işi yapar, büyük bir kısmı köylerde oturur, ziraat yapar veya efendisinin başka hizmetlerini görürlerdi. Köyler kulübe ve tahta barakalardan oluşurdu. Göçebelerde zengin ile fakir, sade vatandaş arasında fark gözetilirdi ve toplumda aristokratik bir hiyerarşi vardı. Yaratılıştan hâkimiyete duyarlı bir unsur olan göçebe, bir kavmi ve bir imparatorluğu iktidar basamaklarına göre teşkil eder ve bütün hayatı mertebelere dayanırdı. Üst tabaka, memuriyetleri daima kendi aralarında bölüşürdü. Ancak soylu kişiler kumanda edebilir ve hâkimiyete liyakat ilahî bir lütuf (kharisma) sayılırdı ve bu da kan yoluyla babadan oğula geçerdi. Soylu olmadığı halde muharebelerde sivriyen bir kimse kahraman (Bagatur) olur, eğer büyük bir şöhrete kavuşursa yeni soylu bir ailenin kurucusu olurdu. Soyluların siyasî hayattaki payı büyüktü ve göçebe bir hükümdar tebasından tam bir itaat beklerse de yine de despot bir hükümdar değildi ve devletin ileri gelenleri ile danışması gerekirdi, lâkin isterse dediklerini yapmayabilirdi. Aile (aul) içinde de

AVRUPA HUNLARI

hiyerarşi vardı. Her ailenin yurtlarda sınıflara göre yerleşmiş bir yeri vardı ve bunu değiştiremezdi. Sofrada dahi hiyerarşiye dikkat edilir ve burada sosyal durum düşünülmezdi. Baş mevki hükümdarın sağında ve ikincisi solunda idi.

Göçebelere çok kadın alma âdeti vardı. Fakat kadın için yüklü bir meblağ ödemek gerekirdi. Hele soylu bir kadın uğruna büyük bir servete (kalım) ihtiyaç vardı. Kadınlar arasında da hiyerarşi gerçekleşirdi. İlk hanım evin sahibesi sayılır ve diğer zevceler bunun emri altında bulunurlardı. Ancak ilk karısından doğan çocuklar veraset hakkına sahiptiler. Attila'nın ilk karısı Arıkan'ın ayrı bir saraya sahip bulunması, Hunlarda kadınlara değer verildiğini gösterir. Bununla beraber göçebe kadını satın alırdı ve bu mantığın bir neticesi olarak kadınlar da çocuklara ve akrabaya miras kalırlardı (leviratus).

Hayvanlar göçebenin serveti olduğundan bütün hayatını hayvanları otlatma temelleri üzerinde düzenlemesi gerekirdi. Belirli aileler sürülerini bir arada otlatırlardı. Göçebe toplumunun en küçük birimi aul idi ve aulda herkes serveti nispetinde katkıda bulunurdu. Aullarda henüz kan akrabalığı esası aranmazdı. Aul reisi idare ettiği toplumun başkanı idi. Aulda en çok servete, en nüfuzlu aileye ve akrabaya sahip olan emrederdi. Aul reisi kendi çevresinin kağanı idi, siyasî bir rolü de vardı. Her kabilenin belirli ve sınırları çizilmiş meraları vardı. Kışlakların bölüşülmesinde çoğu zaman kavgalar çıkardı ve İstep hâkimiyeti etrafındaki mücadeleler bu suretle başlardı. Siyasî toplumlar kuvvetler etrafında kümelenir ve böylece büyük istilâlar zamanına gelirdi. Kavimler, bu siyasî birliğe kendi arzularıyla katılır veya zor kullanılarak boyun eğdirilirdi. Böylece mütevazi bir başlangıçtan bugünden yarına derhal bir göçebe imparatorluğu meydana gelirdi.

Aullar kabile ve kabile birlikleri içinde erimez ve sadece kum zerrelere gibi birbirlerine yapışırlardı. Böylece en büyük göçebe imparatorlukları dahi bir çok özerk devletçikten oluşurdu. Teşkilâtın bu gevşek oluşumunun çok büyük faydaları olduğu gibi mahzurları da vardı. Hakim sülale başka kavimleri istila ederek kendi toplulukları içinde bıraktığından iktidarları süratle genişleyebilirdi. Bu yüzden hâkim kabile, mağlup kavimleri zayıf bir şekilde örten ince bir tabakadan ibaretti. Bu tabaka iktidarı elinde tutabildiği müddetçe mesele yoktu. Lâkin otoritesini kaybeder etmez taht mücadelesi süratle sona erer ve imparatorluk kuruluşundaki süratle kendini oluşturan bölümlere ayrılırdı. Çok defa kabileler ittifakının ayrı bir hükümdarı yoktu ve kabilelerin birer reisi vardı. Bunlar ise yabancı devletlerle anlaşmalar yapar, ittifaklar kurar ve kendi başlarına hareket ederlerdi. Ancak ortak bir tehlike ânında birbirlerine yardıma koşarlardı. Hunlar da ancak zamanla daha sıkı bir birlik meydana getirdiler. Siyasî iktidar bir kısım kabile reisleri arasında bölünür ve hükümdar henüz primus inter pares (benzerleri arasında birinci) idi. 412 sıralarında Hunların büyük kağanı bulunan Karaton, hâlâ Hunların tek kağanı değildi. İstebde bir kabilenin adı parlayınca diğer kavimler onun adını alırlar, böylece kendi adları tamamıyla kaybolmuyor ve birlik içinde yaşamakta devam ediyor. Bu itibarla Hunlar arasında da herkes Hun değildi. Fatihler, fethettikleri ülkenin halkını çok defa diğer kavimler arasında dağıtmışlar ve kadınlarla çocuklarına dokunmamışlardır. Hatta, tâbi kavimler bir dereceye kadar özerk de olabiliyorlardı. Fakat yeni tâbiler göçebe siyasi geleneğine göre birlikte en son mevkii işgal eder, öncü veya artçı gibi en ağır işleri görürlerdi.

Tâbi kavimler hangi kategoriye girerlerse girsinler hâkim tabakanın anlayışında daima köle ve cariye idiler. Attila, kendisine vergi ödeyen imparatorun da köle olduğunu söyler. Göçebe imparatorluğu büyüdükçe toptan imparatorluklar da köleliği düşerler. Orhun Kitabeleri'ndeki şu cümle bunun açık bir ifadesidir: "Bu zamanda kölelerin de köleleri, cariyelerin de cariyeleri vardı sağladığımız ve teşkilâta kavuşturduğumuz imparatorluk o

AVRUPA HUNLARI

kadar büyüktü". Baş kaldıranlar zor kullanılarak bir arada tutulurlar; kağanın bütün endişesi, nizamsız ve bir çok aul'dan oluşan insan yığınından nizamlı bir topluluk meydana getirmektir.

Kağan, kavmini nizama alıştırmak ve zengin etmekle iftihar eder; fakat, imparatorluğu aile mülkü sayar ve haleflerine miras olarak bırakır. Attila'nın ölümünden sonra imparatorluğun oğulları arasında köleler tarzında bölüşülmesine, tâbi Cermen kavimleri baş kaldırırlar. Göçebe hükümdarı, istila edilen bütün arazi ve menkuller üzerinde hak iddia eder.

Hükümdar hanedanı ve kabilesi zabt edilen bütün serveti kendi malı sayar. En yüksek memuriyet ve mansıplar onlar arasında paylaşılır. En büyük mansıpların sayısı Asya Hunlarında 24 ve Göktürklerde 28'dir. Memuriyetler irsi idi ve bu kural bağlı kavimler için de geçerli idi. Rütbelere fiili bir iktidar ifade eder ve ünvanların sahipleri, büyük veya küçük ordu veya kavmin reisleridir. Rütbe ve ünvanların önemini, kabile ve kavmin kuvveti, sayısı ve nüfuzu tayin ederdi. Göçebe toplumunda hiyerarşi çok kuvvetli olduğundan protokolde bu mevki ve ünvanlara riayet edilirdi. Halk onlu sisteme göre bölümlere ayrılmış idi ve siyasî teşkilât aşağıya doğru kademeli olarak inerdi.

İktidardaki kimseler, kağanın talihi ile çok yakından ilgili idiler, zira onunla yüklemişlerdir ve nimetlerden onun tarafından uzaklaştırılacaklardır. Bu sebeple iyi ve kötü gününde ona yardım eder ve emirlerine itaatla uyarlardı. Taht değişimlerinden korkar ve istikbalin ne getireceğini bilmezlerdi. Seçkin olduğu kadar kabiliyetli bir halefin tahta çıkmasına dikkat ederler. Hâkimiyet hakkı aileye ait bulunmakla beraber burada en yaşlısı (senioratus) değil, fakat önceki hükümdarın oğlunun hâkimiyet önceliği gözönünde bulundurulur ve şayet bu namzet çok genç veya başka sebeplerle tahta liyakatsiz görülürse, vefat eden hükümdarın kardeşi tahta çıkabilir ve genç yaşta hükümdar ancak bunun vefatından sonra tahta varis olabilirdi. Fakat hükümdar ailesinin hâkimiyet hakkı tartışma konusu olamazdı, zira bu ilâhi bir lütuf idi. Bu hakkı aileye efsanevî bir ced veya ilahi bir kahraman bahş etmişti ve o zamandan beri soyun bütün üyelerine babadan oğula geçmektedir. Bu hale göre göçebe veraset sistemi, ne soy hukukuna, ne ilk doğmuş olmak (primu geritura), ne de idoneitas (liyakat, münasib olmak) uymaktan ziyade bu üçünün karışımı olup olduğundan biri esasına dayanmaktadır.

Attilanın erken vefat eden babası Muncuk'un kardeşleri Rua ve Oktar'dı. Bu ikisinin iktidarı paylaşmış oldukları sanılır. Bunlardan Oktar 434'de ve Rua 435'de vefat etmiştir. Rua'nın ölümünden sonra Muncuk'un en yaşlı oğlu Bleda tahta çıkar. Fakat iktidara gelir gelmez Attila'yı ortak hükümdar olarak yanına alır. Bleda'nın bu acelesinin sebebi iyi bilinmemekle beraber, zorba ve iktidara haris bir adam olan Attila'yı tatmin etmeyi düşündüğü tahmin ediliyor. Fakat Bleda, bu tutumu ile akibetten kurtulamamış ve ağabeyinin vesayetini ziyadesi ile hakaret verici sayan Attila, ağabeyini ortadan kaldırarak tek başına kağan olmuştur (445). Oktar ve Rua zamanlarında imparatorluğun hudutları en geniş sınırlarına erişmişti ve Attila'nın barbarlar arasında fazla yorulmasına ihtiyaç kalmamıştı. O vaktini daha çok imparatorluk üzerine çevirecekti. İstepte siyasî hayatın sınırları âdeta kozmosda cereyan eder. Kuzey aslî yönlerin başıdır ve kâinat kuzey yıldızının etrafında döner. Kağanın tahtı da sarayın kuzeyindedir ve dünyanın merkezini temsil eder. Asli yönler de 4 köşe ve 6 köşe gibi kozmogonik türdendir. Kağan, siyasî iktidarın üzerinde bir anlam taşır ve insan toplumunda kâinat nizamının muhafızı ve ihtiyaç halinde koruyucusudur. İnsanlar ile kâinat arasındaki âhengi sağlar ve bu âheng bozulduğu zaman halkın başına felâketler ve âfetler yağar. Dolayısıyla ruhani hizmeti de görür. Kurban kazanları ile kadeh iktidar alâmetleridirler. Sorumluluğu çok büyüktür, yalnız dünyadaki düşmanlarla değil aynı

AVRUPA HUNLARI

zamanda kozmik kudretlerle de mücadelesi gerekmektedir. Tebaası kendisinden fena ruhlara karşı gelmesini ve iyi ruhların yardımını sağlamasını ister. İktidarı sihirli bir kuvvetle donatılmıştır. Fakat bir defa ülkede tabii âfetler, kuraklık, don baş gösterirse hali fenadır. Kağan âdeta kavminin âkibetini, mahvını veya yükselmesini elinde bulundurur. Şanyü (Hükümdar), arz üzerinde bütün kâinatın iradesi ve yardımı ile hüküm sürer. Tebaası üzerinde semanın oğlu veya semanın kopyası gibi görünür. Aslında hükümdar demek olan Şanyü sözünün anlamı "Büyük, Geniş" idi. Bu da temsil ettiği semanın böyle olmasından ileri gelirdi. Sonraki yy.'da ilahî lütuf teorisi kuvvetini kayıp etmemiştir. Orhun Kitabeleri'nin bir yerinde şu sözleri okuyoruz: "Tengri teg tengride bolmuş Türk Bilge Kağan" (gökte doğmuş ilâhlara benzeyen Türk Bilge Kağan.)

"Semanın oğlu" olan hükümdar dünyaya sonsuz bir kibirle bakar ve bütün gördüklerinin kendisine ait olduğunu sanırdı. Kağan ilâhi bir seçim ve yüksek bir misyon hukukuna dayanarak bütün dünyayı kendisine ait sanardı. Bu sebeple bütün dünyaya hâkim olmak maksadıyla ülkelere ve kavimlere saldırmıştır. Çadırı kâinatın merkezi olduğu gibi, imparatorluğu da hayalde kâinatı kavradı. Göktürk Kağanının Bizans İmparatoru Maurikios'a (582-602) yazdığı mektupta "Yedi kavimin kumandanı ve yedi ülkenin sahibi büyük kağandan Romalılardan imparatoruna" diyordu. Burada yedi kelimesi çokluğu ifade ederdi. Göktürk kağanı ve Hun kağanı Uldin zamanlarında blöf gibi görünen olaylar Attila zamanında gerçekleşmiştir. Hun sarayında Attila ile konuşma gerektiğinde herkesin titrediği anlatılır. Herkes Attila'nın emirlerine kölece riayet etmiştir. Krallar ve değişik kavimlerin reisleri onun emirlerine itina ile riayet etmiş ve gözleriyle işaret ettiği zaman hepsi tereddüt etmeden istediklerini yerine getirmişlerdir.

Korkutma, göçebenin çok eski bir taktiği idi Attila'nın şöhreti karşısında herkesi korku sarmıştı. En küçük hakaret müthiş bir hiddet sebebi oluyordu. Böylece ordularını harekete getirmeden bir çok emeline kavuşmuştur. Attila ileri gelen adamlarını düşünmüş ve korumuştur.

Attila, Bizans sarayının kendisini aynı seviyede bir prens olarak kabul etmesini istemiş fakat bunu başaramamıştır. Zira onlar, Attila'yı diğer yabancı reislerden farksız saydıklarını her fırsatta açıklamaktan çekinmemiştir. Halbuki kendisini Semanın oğlu sayan Attila'yı bu tutum incitmiştir. Mesela Attila kendisine elçi olarak konsüllük yapmış, kibar insanların gönderilmesini istemiş fakat Bizans sarayı buna riayet etmemiştir. Lâkin Atilla, bu meselede fazla ısrarlı davranmamış ve Bizans elçileri seçme insanlardan oldukları zaman onlara karşı çok nazik ve mültefit davranmıştır. Attila, her ne pahasına olursa olsun imparatorun kendisini aynı seviyede saymasını sağlamayı istemiştir. Honoria ile evlenmek istemesi de bu gayeye hizmet edecekti. Zira, Honoria'nın kocası olarak Batı İmparatorluğu'nu kolayca ele geçirebilirdi ve Honoria ile evlenmesi bütün dünyaya onun imparator ile aynı seviyede bir prens olduğunu gösterecekti. Halbuki otoritelerine çok düşkün olan Bizanslılar, Attila'ya ödenen haracın, görünüşü kurtarmak maksadıyla hizmet karşılığı olarak kendisine gönderildiğini yayıyorlardı. Bu oyuna gelen Attila'nın imparatorluk tarafından kendisine verilen Magister Militum ünvanını kabul etmesi garip bir netice veriyordu. Zira bu ünvan ordu kumandanı demektir.

Attila'nın tasvirinden ortaya çıkan sima, tam bir göçebe hükümdarıdır. Muharebeden hoşlanmasına rağmen yine de düşünerek hareket eder ve akılla bütün gayesine erişirdi. Kısa boylu, geniş omuzlu idi. Büyük başına nispetle gözleri ufaktı. Seyrek sakalı artık kırılmıştı. Yassı burnu, şekilsiz suratı vardı. Çehresinin yassı burun ve ufak gözleri yanında tıknaz vücudu ve kısa boynu, ayrıca seyrek sakalı onun Türk ırkından olduğuna

AVRUPA HUNLARI

delâlet etmektedir. Atlı göçebelerde hile çok sık başvurdukları bir davranıştı, taktikleri de buna dayanırdı. Attila haşinliği yanında kurnazdı da. Bizans tarihçisi Priskos onun derras tabiatına dair bir çok misal verir. Bizans elçi heyetini zekâsıyla yendiğini görüyoruz. Göçebeler harp ve ganimet ile geçindiklerinden Bizans sarayını son haddine kadar soymuşlardır. Bu yüzden olacak Bizans ve Roma yazarları onların paraya haris olduklarını yazarlar. Elindeki imkânlarla rağmen Attila çok sade yaşardı. Giyiminde ve yiyip içmesinde ve eşyalarında büyük bir sadelik göze çarpıyordu. Bizans elçi heyetine verdiği ziyafette misafirlerine gümüş tabaklar içinde çok değişik yemekler ikram ettiği halde kendisi tahta bir tabak içinde sade et yemekle yetinmiştir. Giyimi de çok sade imiş ve ancak temizliğiyle dikkati çekiyormuş.

Attila'nın güldüğünü gören yoktu. Elçi heyetine verdiği ziyafette dahi sessiz ve mahzun oturmuştu. Göçebe hükümdarlar "Sema'nın İradesi ile" hüküm sürer ve arz üzerinde fetihlerde bulunurlar. Yüreklerinde Sema'nın oğullarının ateşi yanmaktadır. Attila kılıcını ilâhî bir ilhamın idare ettiğini ve kendisini kozmik kuvvetlerin kavimlerin üzerine çıkardığına inanıyordu. Mahzun sessizliği belki de buradan ileri geliyordu. İlâhî kuvvetler tarafından seçilmiş olmanın verdiği ağırlık omuzlarına basıyordu. Bu sebeple bir çok katlı Semada ruhların ve ilâhların kendi safında muharebe ettiklerini düşünürdü. Sihirli kuvveti azalmamış mıydı? Bu yüzden Attila daima kâhinlere başvururdu. Attila batıl itikatlara inanıyordu ve Attila'yı rahipler çevirmişlerdi. Kam adı verilen rahipler sihirle ve şamanlıkla uğraşırlardı. Attila onların kehanetine başvurmadan hareket etmezdi. Kâhinler kendisine soyunun sona ereceğini fakat en küçük oğlu etrafında parıldayan ışıkla tekrar yükseleceği kehanetinde bulunmuşlardı. O zamandan beri tahtın varisi büyük oğlu Ellak olmasına rağmen İrnek'i şımartmış ve bu tutumu imparatorluğa çok zarar vermiştir. Veliht gerekli otoriteyi sağlayamamış ve Attila vefat edince oğulları arasında kavga çıkmıştır. Son Mauriacum muharebesinde de rahipler kendisine muharebeyi kaybedeceğini bildirmişlerdi. Bu yüzden Attila hücumu geçecek yerde ilk sırada kendi hayatını emniyet altına almayı düşünmüş ve pasif davranmıştır. Batıl itikatlar Attila'yı zayıflatmıştır. Yine batıl itikatları yüzünden Roma'yı fethetmekten vazgeçmiştir. Zira rahipler ona, Roma'yı fethettikten sonra Alarik'in öldüğünü hatırlatmışlar ve Attila ruhunda sarsılmıştır.

Hunlar Don nehrini geçtiklerinde bölgeye göçebe olmayan kavimler yerleşmişlerdi. İstebin batı uzantısı olan Macar ovası ile Karpatlar havzasında artık yerleşik kavimler yaşıyorlardı. Gotlar, daha batıdaki Cermen Kavimleri de göçebe değillerdi. Hun toplumu çok değişik kavimler üzerinde hüküm sürüyordu. Özellikle Doğu Gotlarıyla çok yakın münasebetlerde idiler. Gepid kralı Ardarik ve Doğu Gotları kralı Valamer kağanın en mahrem müşavirleri idiler. Skir kralı Edeko da Atilla'nın en itimadını kazananlardan biriydi. Elçilik yapıyor ve sıra kendisine geldiğinde efendisinin sarayı önünde nöbet bekliyordu. Göçebe dünya görüşünde mağlubu ölüm derecesinde yere sermek hata idi, bunun yerine onu talih ortağı yapmak vardı. Bu sayede Cermen hükümdarlarından çoğu Attila'yı kendi en yüksek efendileri sayıyorlardı. Attila'yı (At-ila) diye adlandırmaları bunun açık bir örneği idi. Zira Gotça, Atta, Ata "Baba + ila. Beraber yaşamamanın normal bir sonucu olarak bir Hun bir Cermen adını, bir Cermen de bir Hun adını alabiliyordu. Rua Cermence olduğu gibi Attila'nın bir akrabasının adı Laudaricus da Gotça idi. Buna karşılık Cermenler de Hunimund, Hunwulf adlarını almışlardı. Fakat zamanımıza kalan Hun adlarının çoğu Hunca idi. Buradan anlaşıldığı üzere yoğun Cermen etkisine rağmen Hunlar özelliklerini koruyabilmişlerdir.

3. yüzyılda Pontus ve Tuna bölgesine gelen Doğu Gotları, bu bölgede oturan İranî Sarmat kavimlerinin hâkimiyetine son vermiş, fakat onların medenî etkisine girmişlerdir. İskit-

AVRUPA HUNLARI

Sarmat kültürü, İnan-Grek unsurlarıyla karışarak oldukça yüksek bir seviyeye erişmişti. Hunlar İç Asya'dan getirdikleri medeni unsurları batı İsteblerinde terk etmiş ve Pontusta Yunan medeni çevresine girmişlerdi. Bu kültür değişiminde Romanizmin'de payı vardır. 433'de Pannonia'yı ele geçiren Hunlar, Lâtin kültür sahasına girmişlerdi. Hun sarayında Lâtincenin yer almaya başlaması 5. yüzyıl başlarına rastlar. Attila'nın sarayında artık Cermenlerden başka Lâtinleri de buluyoruz. Attila ve Bleda, kaçırlılık işlerinde bundan böyle Lâtinlerden faydalanmışlar ve Hunların her iki imparatorluğa gönderdiği mektupları kaleme almışlardır.

Büyük imparatorlukta medenî mahsullerin el değiştirmesinde tüccarların büyük payı vardı. Çok geniş sahalara yayılan imparatorluk içinde kuzey-güney, doğu-batı arasında ticaret eşyasının engellerle karşılaşmadan taşınması sağlanmıştı. İmparatorluğun doğu bölgesinden Çin'e kadar uzanan bölgelerde kervanlar işliyordu. Attila, Bizans ile ülkesi arasında ticarî münasebetlerin kuvvetlenmesine çok dikkat etmiştir. Bu ticaretin başlıca merkezleri Silezya'nın Morava vadisi, Tuna bölgesinde Viminakion ve diğer ticaret şehirleri idiler. Henüz gelişmemiş bulunan göçebe ekonomisi ihtiyacı olan sanayi maddelerini ve erzakın önemli bölümünü, isteb dışında yaşayan köylü ve ziraat erbabından alırdı. Bu sebeple bu kavimlerle sürekli temas halinde idiler ve ticaret Hun toplumunda büyük bir yer tutardı.

Roma kültürünün yayılmasında misyonerler ilk sırayı alırlardı. Hunların Avrupa'da daha ilk görünmelerinden başlamak üzere Kilise, Hunlar arasında din neşri hareketine girişmiştir. Avrupa'nın ufkunda yeni bir kavmin ortaya çıkmasının hemen ardından din adamları bu yabancıları ziyaret ederlerdi. Hunlar arasında ilk din neşri hareketleri Tuna boyundaki piskoposluklarda başlamıştır. Fakat, Hunlar arasındaki din neşri hareketi fazla başarılı değildi. Buna rağmen Hunların haşin tavırlarını değiştirmeyi başardıkları ve daha ılımlı olmalarına yardımcı oldukları kaydedilir. Misyonerler din neşri yaparken halkı kazanmak maksadıyla onlara ziyafet vermek ve hediyeler dağıtmak gibi yollara başvurlardı. Misyonerler arasında bir ara İstanbul patrikliği de yapan (340-398) İoannes Chrysostomos gibi meşhurları da vardı. Misyonerlerin en büyük güçlüğü dil engeliydi. Hunca bilenler çok azdı. Attila'nın hâkimiyetinin en parlak devrinde Hıristiyanlığa giren bazı Hunların kendi âdetlerini unuttukları anlatılır. Fakat, Hunların büyük bir kısmı kendi dinlerinde kalmış, ancak Romalılara esir düşenler arasında Hıristiyanlık yayılmıştır. Trakya'nın genellikle karışıklığın hüküm sürdüğü bölgelerinde köleler, fatih Hunları, kurtarıcı gibi görmüş ve onlarla iş yapmaktan çekinmemişler ve baskı altında yaşayan sınıflar Hunları iyi karşılamıştır. Mesela, sınır bölgelerinde yaşayan kalelerden biri Hunlara kapılarını açmıştı. Kilise çevrelerinde ise Attila'nın "Allahın Kılıcı, Kırbacı" olduğu düşüncesi hâkimdi. Bu değişik medeniyet ve muhtelif kavimler arasında Hunlar, göçebe kültürünü henüz unutmamışlardı. Gerçek fatihler olarak bütün mağlup kavimlerin sundukları nimetlerden faydalanmayı bilmişlerdir. Attila'nın nazırı Onegesios baş şehirde kendisine hamam yaptırmıştır. İsteb'in bu yoksulluklara alışkın çocukları, rahata ve medeniyetin nimetlerine çok çabuk alıştılar. Masalarında Sirmium şarabı ve çiftçi halkın muteber gıdası ekmek artık eksik değildi. Daha uzun zaman yaşasalardı belki Romalılaşıyor veya Cermenlerin arasında erirlerdi. Lâkin hâkimiyetleri uzun sürmedi ve göçebe kimliklerini unutmadan tarih sahnesinden uzaklaştılar.

Hunların mülkiyet esasları hakkında bilgimiz yoktur. Mülkiyet özel miydi? Yoksa klana mı aitti bilmiyoruz. Ancak, göçebelere özel mülkiyeti düşünmek güçtür. Sürüler herhalde ailenindi. Lâkin Balamer devrinden Attila devrine kadar mülkiyet anlayışı da değişmişti. Zira, Onegesios'un ve diğer Hun ileri gelenlerinin her şeyi vardı. Zengin tabakanın

AVRUPA HUNLARI

ekonomik ve sosyal varlıklarını korumak hususunda çabaladıkları şüphesizdir. Gerçi ailelerde babanın salâhiyetleri sınırsızdı. Fakat Hunlarda kölelik fazla gelişmemişti ve harpde esir aldıklarını köle ediniyorlardı. Hunlarda doğuştan köleliğin bulunduğu dair bilgimiz yoktur.

Çok eskiden beri ordu sayıları abartılı olarak anlatılırsa da orduda beslenme, barınma ve ulaştırma güçlükleri göz önünde bulundurulunca daha mütevazı orduları düşünmek doğru olur. Attila'nın ordusunun altı yüz bin ve daha fazla olduğu söylenir. Buna karşılık Roma kaynaklarının verdiği sayılar daha kabul edilebilir görülür ve 409'da Honorius on bin kişilik ordu çıkarabilmişti. Devrin güvenilir yazarı Olympiodoros bu sayıdaki bir ordunun beslenmesinde dahi ne kadar büyük güçlüklerle karşılaştığını kaydeder. Aetius'un 425'de İtalya'ya getirdiği ileri sürülen 60 bin kişilik ordu bir tartışma konusudur. Bu devrin bütün kumandanları düşmanlarına karşı kendi ordularını daha fazla sayıda göstermişlerdir. Priskos'un Attila'nın ordusunun 500 bin kişi olduğunu bildirmesi de abartmadır. Büyük Hun fetihlerinde çok daha az sayıda orduların kullanıldığı şüphesizdir.

Bütün istep göçebeleri kolayca silâhlanan, çabuk nizama gelebilen, kendi gıdasını kendisi sağlayabilen, ani taarruzlara kabiliyetli, uzun seferlere ve güçlüklerle dayanıklı insanlardı. Hun ordusunun teçhizatı eksiklerle doluydu, ayrıca ordu yetersizdi. Romalılar arasında Hunlardan korkan ve nefret eden kimseler az sayıdaki yazarlardı. Bütün eksikliklerine rağmen Hunların yüksek askeri bir başarı göstermesi anlaşılabilir bir meseledir. Fakat Hunlar, her zaman Romalıları tehdit etmediler. Ancak kabileler birliği sağlanarak birlik oluşturduktan sonra bir kuvvet haline gelip tehdit oluşturmuşlardır. Roma İmparatorluğu, barbarlar namına her bakımdan çekici bir ülkeydi. Hunlar önce hem devletin hem de varlıklı kimselerin yanında ücretli olarak çalışırlardı ve böyle başlayan ilk temaslardan sonra Hun toplumunun dünya hâkimiyeti fikri gelişir. Olympiodoros Hunlar arasında bulunduğu zaman (412), onların birkaç hükümdarının bulunduğu bahseder. Bunların başı Karaton'dur. Bu sıralarda konfederasyonun ne kadar sürdüğünü iyi bilmiyoruz. Bazılarına göre Karpatlardan Don ırmağına kadar uzanan sahalarda yekpare bir Hun imparatorluğu meydana gelmişti ve bunun kurucusu Uldin idi. İddiaya göre Margus'un karşısında Hunların da merkezi vardı ve burayı Uldin kurmuştu. 5. yy.'ın 40. yıllarına kadar merkez burası idi. Bütün tahminlere göre Uldin Hunlardan ancak bir kısmının hakanı idi. Rua ile Oktar bunun çocukları idiler. Kabileler birliğinin 420'li yıllardan sonra gerçekleştiği tahmin edilir. Bu yıllardan sonra Hunların iktidarı süratle artmış ve Attila zamanında evcine erişmişti. Bu günkü Ukrayna Hun arazisinin merkezinde bulunuyordu.

Hun İmparatorluğu'nun Temellerinin Atılması

Hun tarihi hakkında en kıymetli kaynağımız olan Priskos'un eseri 434 olayları ile başlar ve bu bahis eserinin en kıymetli kısmıdır. Maalesef eseri tam olarak elimize geçmediğinden olayları etraflı olarak öğrenemiyoruz. Hun kabileler birliğini 5. yüzyılın 20. yıllarında Rua ele geçirir ve o henüz bütün Hunların reisi değildir. İktidarı Muncuk ve Oktar ile paylaşır. Tahminlere göre her biri Hunların bir kısmı ile bağlı kavimlerin bir bölümü üzerinde hüküm sürerdi. Bağlı kavimler idaresinin nasıl ayarlandığı bilinmemektedir. Bu devrin bir çok olayı kaynak eksikliğinden dolayı karanlıktadır. Rua'nın kardeşleri Muncuk ve Oktar ondan önce öldüklerinden Rua 432'de bütün Hunların kağanıdır. Hunlar 434'de Bizans'a karşı harekete geçerler. Rua, Bizans ordusunun uzakta bulunmasından faydalanarak Trakya'da ilerledi ve İmparatorluğu 350 libre altın (1 libre 0.327kg) ödemeye zorladı ve bir sulh imza edildi. Bu para haraçtı, Bizans altınlarının Hun sarayına akması böyle başladı ve bununla Hun arkeolojisinin altın devrine geliniyordu. Bundan sonraki yıllarda Bizans'ın yerini Roma

AVRUPA HUNLARI

İmparatorluğu alacaktı.

Büyük İmparator Theodosios'un oğlu Honorius vefat edince (14 Ağustos 423), senato ve kumandanlar bir İtalyan soylusu olan Johannes'i imparator seçtiler (20 Kasım 423). Fakat Ravenna Sarayı bu yeni imparatoru kabul etmedi ve I. Theodosios'un kızı Augusta Galla Placidia ile Doğu Roma İmparatoru birleşerek Johannes'i ortadan kaldırdılar. Bunun üzerine Aetius yardım istemek üzere Hunlara başvurdu ve Rua'dan büyük bir meblağ karşılığında kuvvetli bir Hun ordusu ile İtalya üzerine yürüdü. Fakat bu ordu gecikmişti, Galla Placidia bu Hunlara haraç vermek zorunda kaldı (425). Böylece Hunlar Batı Roma İmparatorluğu'nun içişlerine karışmış oluyorlardı. Hunların yeni imparatorluk merkezi bu sıralarda Körös ve Maros ırmakları bölgesinde bulunuyordu. Bu arada Aetius Hun dostluğundan mahirane faydalandı. Hun yardımcı kuvvetlerini her yıl Galiya'ya gönderdi ve bu kuvvetler 425-427 yılları arasında gittikçe daha tehlikeli bir hal alan Vizigotları geri püskürttüler ve 428'de bir kısım Frankları Ren ırmağının karşı tarafına sürdüler. Rua'nın kardeşi Oktar 429-430'da Ren ırmağının sağ sahilinde bulunan Burgund'lara hücum etti, fakat kendisi de bu sefer esnasında vefat etti. Oktar'ın ölümü Burgundlar arasında bir ferahlık yarattı. Bu arada Aetius merkeze alındı ve orada ordu baş kumandanı ilân edildi. 432 yılında Saray, bütün iktidarı ele geçiren bu ordular başkumandanının üzerinden rütbelerini alarak mevkiinden uzaklaştırdı ve Afrika duxu Bonifacius'u başkumandanlığa getirdi. Patricius ilân edilen Bonifacius Aetius ile ona sadık kalan kuvvetleri Rimini'de yendi. Fakat Aetius Hun sarayına sığındı, arkadaşı Rua ona yardım etti ve Aetius Hun kuvvetleri ile İtalya'ya girdi. İmparatorluk kuvvetlerini dağıttılar; bunun üzerine imparatoriçe Aetius'u affetti ve onu patricius yaptı (430-435). Bu arada Rua vefat etmiş, Bleda ile Attila iktidara gelmişlerdi. Aetius, Roma'da müzakerelerde bulunan Hun elçilerine resmen Pannonia'yı verdi. Bu arada Roma-Hun münasebetleri en üst düzeye yükseldi.

Aetius oğlu Carpilio'yu Hun sarayına rehine olarak gönderdi. Kendisi yeniden Gallia'ya gitti ve 435 yılında Ren ırmağını geçerek Roma arazisine giren ve kendi başına buyruk Burgundlara karşı yeniden dostları Hunlara başvurdu. 433-436'da Burgundların ordusu başlarında kralları Gundahar olmak üzere kılıçtan geçirildi. Bu korkunç olay Cermen kavimlerinin hatırasında derin izler bırakmış ve olaylar daha sonra Nibelungem destanına girmiştir. Bu olaydan sonra Hunlar Gallia valisi Litorius'u Vizigotlara karşı giriştiği seferde desteklediler ve başlangıçta başarılı oldular. 437'de Litorius'un Hun kıtaları Vizigot Kralı I. Theodorikin Narbon şehri üzerindeki muhasarasını kaldırarak şehri kurtardılar. Ertesi yıl Litorius ve Hun yardımcıları arka arkaya kazandıkları zaferlerle Vizigotların başşehri Toulouse'u sıkıştırdılar. Bu sıkışık durumda Vizigotlar Litorius'dan sulh istediler, fakat Litorius bu teklifi reddetti. Muharebenin kızıştığı bir anda Litorius esir düştü ve şehirde öldürüldü, Hunlar dağıldılar. 439'da Hunlar, Gallia aristokratlarına yardımcı olarak çalıştılar. Bu sıralarda her tarafta Hunların yardımı aranmaktaydı. "Son Romalı" ünvanını alan Aetius, görünüşü kurtarmak hususundaki bütün çabalara rağmen Hunların yarattığı bir insandı. Hunlar olmadan ne iktidara gelebilir, ne de iktidarda kalabilirdi. Augusta Galla Placidia'nın durumu da daha iyi değildi. Aetius'u iktidardan uzaklaştırmak pahasına eski düşmanları Vizigotlarla işbirliği yapmaktan çekinmedi. Hatalı siyasetin neticesi Kuzey Afrika'nın kaybı oldu. Bütün bu olayların sonunda durum Hunların lehine gelişti. Batı Roma İmparatorluğu'nun siyaseti 435'den beri Hunların askeri gücüne dayanıyordu. Para, deneyim, ganimet onların eline geçmişti. Hunlar bu zamanda artık siyasi hünerlerini göstermeye başlamışlardı.

434'de Rua İstanbul'a elçiler göndererek Hunlardan kaçan bir kısım kimseleri istedi, aksi halde harp olacaktı. Zaman iyi seçilmişti, zira Doğu Roma'nın kuvvetleri birkaç yıldan beri

AVRUPA HUNLARI

Afrika'da Vandallarla muharebe halinde idiler. Afrika duxu Bonifacius ise İtalya'da Aetius ile muharebe halinde idi. Elçinin iadesini istediği insanlar, Azak Denizi bölgesinde oturan ve Rua'nın hâkimiyetini tanımak istemeyen kabilelerdendir. Orduların Afrika da bulunmasını göz önünde tutan Bizans diplomatları, elçiyle müzakerelerde bulunmaya karar verdiler. Hunlarla konuşmayı kabul eden kumandanlardan biri Plintha idi ve bu Theodosios'un sarayında nüfuz kazanan bir Got'du. Bu esnada Rua öldü ve bu olay Bizans'ta bir ferahlık sebebiydi. Zira onun harp tehdidi imparatorlukta bir gerilim sebebi olmuştu. Rua'dan sonra Bleda ile Attila onun yerine geçmişlerdi.

İktidara gelen iki kardeşin karakterlerinin birbirinden farklı olduğundan başka bir bilgimiz yoktur. Attila'nın karakteri hakkında azimli, kararlı, merhametsiz bir şahsiyeti olduğu bildirilir. Bizans senatosu, Rua'nın ölümünden sonra da Hunlarla müzakerelerin devamına karar verdi. Plintha idaresinde bir heyeti Margus şehrine gönderdi. Morova ırmağının Tuna'ya döküldüğü yere yakın bir şehir olan Margus önemli bir ticaret merkeziydi. Bizans heyeti Bleda ve Attila'nın elçilerini şehrin surları dışında karşıladılar ve Hunlar atlarından inmek istemediklerinden müzakereler at sırtında sürdü. Aslında müzakereler formaliteleri yerine getirmekten ibaretti, zira Hunların isteklerinin hepsi kabul edilmişti. Antlaşmaya göre Bizanslılar bundan böyle Hun kaçaklarını kabul etmeyecek ve o güne kadar sığınanları da geri vereceklerdi. İade edilmeyenlerin her biri başına 8 Solidus ödenecekti. Bu para ile o bölgede 100 kile buğday (Mod) satın alınabiliyordu. Bundan başka Bizanslılar, Hunların Harp halinde buldukları hiçbir kavimle ittifak kuramayacaklardı. Yine bu antlaşma, Hunlara imparatorluk şehirlerinde ticaret hakkı tanıyordu. Plintha, Hunlara ödenen verginin iki misline çıkarılmasına razı olmak zorunda kaldı. Bu 700 Libre altın (yaklaşık 229 kilo) idi. 435 Margus Antlaşması aslında bir emirname idi ve böylece muharebenin önü alınmış oluyordu.

Bundan sonraki 4-5 yıl olayları karanlıklar içindedir. Attila'nın ordugâhı bugünkü Bükreş ile Ploesti arasında bir yerde idi. Attila'nın bu sıralarda Sororgi kavmini itaat altına almakla meşgul olduğu bilinir. Batı sınırları Alplere kadar uzanıyordu ve kuzeyde Baltık Denizi'ne çıkılmıştı. Hunların sağladıkları emniyet sayesinde ticaret büyük bir atılım yaptı. Don Irmağı ile Aral Gölü arasındaki bozkır Hun hâkimiyetini tanıyordu. Alp dağları ile Baltık Denizi arasında yaşayan Cermen Kavimleri ve diğer kavimler, Hazar Denizi'nin biraz ötesindeki bölgeler Attila ve Bleda'nın hâkimiyeti altında idi. İki kardeş imparatorluğu aralarında bölmüştü. Rua'nın ölümünden sonra, imparatorlukla Hunlar arasındaki ihtilafın çözülmesinde Bleda'nın payı büyüktü. Ayrıca, müzakereler sırasında Hun arazisi ile imparatorluk arazisi arasında "tarafsız" bir bölge bırakılması da kararlaştırılmıştı.

435 ile 440 yılları arasında Bizans, kuzey hudutlarında huzursuz bir sulh devresi yaşadı. Batı Roma İmparatorluğu'na karşı Attila, amcasının siyasetini sürdürdü. İmparator II. Theodosios, her ne kadar 435'de imza edilen sulhu kabul ettiyse de şartlarını yerine getirmek niyetinde değildi. Kendisine iltica eden Hun kaçaklarını hemen iade etti. Bunlar arasında Attila ailesine mensup kimseler de vardı. Bundan sonra, Hunlara göndermeyi vaadettiği 700 Libre altını ihmal etti. İzlediği politikanın tehlikesini iyi biliyordu ve 439'da bir adım daha attı. 408'den sonra inşa edilen Theodosios surlarını tahkim etti. 439'da mühim olaylar oldu. Kuzey Afrika kaynıyordu. Bizans Batı İmparatorluğu'na yardım etti, Vandallar Rodos'a hücum etmişlerdi. 440'da Kartaca'yı Vandallardan kurtarmak üzere bir donanma yola çıktı. Bunun üzerine İran Ermenistan'a hücum etti ve Bizans toplayabildiği bütün orduları silâh altına aldı. Bu yüzden kuzey hudutları savunmasız kalmıştı, bütün bunlardan Hunların haberi vardı.

AVRUPA HUNLARI

Bu devri iyi değerlendiren Bleda, imparatorluğun Tuna üzerindeki son kalesi Castra Constantia'ya hücum etti ve Bizans bu hareketi Margus sulhunun ihlâli sayarak protesto etti, bu bir harp sebebiydi. Muharebeyi önlemek üzere girişilen müzakerelerde Hunlar birçok suçlamada bulundular ve bu yüzden müzakereler kesildi. Hunlar haklıydılar ve Bizans delegeleri bu iddialar karşısında kaçamak cevaplar verdiler. 440 sonbaharında Bizans'ın Tuna üzerindeki Viminakion'a (bugünkü Kostolac) hücum eden Hunlar kaleyi ele geçirdiler. Bleda bundan sonra Margus kalesini zaptetti. Tuna'nın güneyinde ilerleyerek Illıyricum'a taaruz etti. Bir kuşatmanın ardından Singidunum (Belgrad) tahrip edildi. Bleda 441'de önemli bir mevkiideki Sirmium'u zaptetti. Bundan sonra Güney Pannonia'yı ele geçirdi. Böylece 441 seferleri sona ermiş, imparatorluğun savunma hattında bir gedik açılarak bütün Balkanlar Hun akınlarına açılmıştı. Bütün bu olaylar sırasında gelişmeleri uzaktan seyreden Attila, muharebenin başlamasından uzun bir süre sonra Bizans ile barış müzakerelerinde bulunmak üzere 441 baharında araya girdi. İmparatoru tehdit etti ve ödenmeyen haracın gönderilmesini ve arttırılmasını istedi. Asıl isteği, bir kısım Hun prensleri ile ileri gelen Hun kaçakların iade edilmesiydi. Attila, Bizans ile tek başına baş edemeyeceğini anladı. Zira II. Theodosios kaçaklarla ilgili isteği reddetmişti. Fakat kendi ordusu ile aşığı Tuna'da bir çok kaleyi ele geçirdi. Birleşik Hun orduları Niş'i aldılar, ardından Serdica (Sofya)'yı zapt ettiler. Ondan sonra Trakya'ya girerek birçok kaleyi ele geçirdiler. Bu sıralarda sadece Edirne ve Marmara Ereğlisi karşı koydu. Başarı büyüktü ve artık Hun orduları İstanbul'u tehdiye başlamışlardı. Bu başarılarının sebebi Bizans ana kuvvetlerinin Vandallara karşı savaş halinde bulunması idi, nitekim az sonra Güney İtalya'dan dönen Aspar idaresindeki Bizans ordusu da yenildi ve II. Theodosios Aspar aracılığıyla sulh istedi. 443'de varılan barış Bizans'a ağır yükümlülükler getiriyordu. Yıllık haraç 3 katına (2100 Libre) çıkarıldı. Bu haraç geçmiş ve ödenmemiş 3 yılın haracı olarak isteniyordu. Bir defasında 6000 Libre (1962 kilo) istediler ve aldılar. Kaçaklar için istenilen fidyeyi de 8 altından 12 altına çıkardılar. Bizanslılar bundan böyle iltica kabul etmeyeceklerdi. Bu antlaşma 27 Ağustos 443'de geçici olarak imzalandı.

Bu arada Bizans orduları Trakya'da ana kuvvetlerden ayrılan Hun kıtalarına karşı bir zafer kazandılar. Ana kuvvetlerden ayrılan seçme Hun müfrezeleri aşığı Mösya'de akınlar yapmış ve çok sayıda ganimet ve esir ele geçirmişlerdi. Asemus (bugünkü Osm) halkı çok sayıda esir ve ganimetlerle ilerleyen Hunlara baskınlar yaparak onların birçoğunu öldürdü ve esirleri kurtardılar. Barış müzakerelerinde Attila, Asemusluları cezalandırmak istedi ve esir olan Hunları geri almayı istediye de başaramadı. Attila orada uğradığı haysiyet kırıcı muameleyi unutmadı. Barış müzakerelerinden sonra Bizans'da kısa süren bir nefes alma devri başladı. Attila yakın adamlarından birini haracı ve kaçakları almak üzere İstanbul'a gönderdi. Bu adama vergi teslim edildi, fakat kaçaklar iade edilmeye razı olmadıklarından kılıçtan geçirildiler. İade edilmeyi istemeyenler arasında Attila'nın akrabası da vardı. Sonunda Hunlarla Bizans arasında barış 443 sonbaharında imzalandı. Attila, kaçakları geri almak maksadıyla İstanbul'a arka arkaya elçi gönderdi. İmparatorun adamları elçilere bol miktarda hediyeler verdiklerinden Attila'nın elçileri olur olmaz bahanelerle Bizans başşehrine giderlerdi.

Bu sıralarda İran doğu sınırlarında yeniden taaruza geçti, toprak sahipleri de ayaklanmışlardı. Batı Ermenistan'da isyan çıkmıştı. Güney Anadolu'nun sarp eyaleti Isauria'da yine başkaldırma olmuştu. Çölden gelen muharip kavimler de Doğu Anadolu halkının huzurunu kaçııyorlardı. Habeşistan krallığından da karışıklık haberleri geliyordu. Bu keşmekeş içinde 444'de Attila'nın elçilerinin de arkası kesilmiyordu. İmparatorluğun kuvvetleri her tarafa dağılmış bulduklarından Hunlara karşı ciddi olarak karşı koyamıyorlardı. Bu güç durumda Theodosios, kuzey hudutlarında emniyet tedbirleri almak

AVRUPA HUNLARI

ihtiyacını duydu. İmparatorluğun en güvenilir nazırlarından Nomus'a Tuna'nın gerisinde tahkimat yapması emrini verdi. Buradaki kaleler onarıldı ve muhafız kıtaları önemli derecede arttırıldı. Bütün 444 yılı bu önlemlerle geçti ve buradaki başarılarından dolayı imparator Nomus'u Consul yaptı (445). Fakat, bu işler sürerken imparator, arkası kesilmeyen Hun elçilerinin isteklerine boyun eğmek zorunda kaldı. Bu arada Hun devleti içinde nifak başgöstermiş ve olay, Bleda'nın kardeşi tarafından öldürülmesiyle son bulmuştur. Kaynaklardaki tutarsızlığa rağmen Attila'nın kardeşini 445 yılında öldürdüğü şüphesizdir. Nifak konusu belli değildir. 440-443 muharebesi ve bunu izleyen sulh Bleda'nın başarısıydı.

Bu zaferin neticesi, Hun merkezini tehdit eden Bizans'ın yakındaki Tuna limesinin yıkılmasıyla şehirler sisteminin dağılmasıydı. Bizans'tan alınan haraç da en yüksek seviyesine erişti. 443'den 449 yılına kadar 20700 libre alacakları vardı. Anlaşmalarla tespit edilen bu meblağı Attila, bundan sonra 1 libre olsun arttıramadı. Hatta hayatının son 4 yılında bu meblağı tamamıyla kaybetti. Bu sebeple Attila son yıllarda şiddetli muharebelere girmek zorunda kaldı. Fakat, Hun İmparatorluğu da bu sırada en geniş sınırlarına erişti. Attila'nın bundan sonraki muharebeleri bu hudutları 1 km kadar olsun genişletemedi. Asıl önemlisi Bleda'nın başarılarının her iki tarafça kabul edilmiş olmasıdır.

Attila

Bu sıralarda Hun İmparatorluğu en parlak devrine erişmişti. Lâkin devletin bünyesinde meydana gelen bir arıza ile sarsılacaktı. Attila, sadık adamları ve o zamana kadar iktidardan uzak kalan Cermen vassallerine dayanarak kardeşi kağan Bleda'yı pusuya düşürerek öldürdü. Bleda'nın sadık adamlarını kendisine itaate zorladı. Attila'nın nasıl olup da Bleda'yı bertaraf ettiği meselesi Hun tarihinin en karanlık anlarından biridir. Bu olayı kaydeden çağdaş kaynaklar açıklamada bulunmazlar. Attila'nın iktidarı ele geçirmesinde yardımcı olanlar, sarayın seçkin halkı, dost ve bağlı kimselerdi. Bu seçkin alt tabakanın başında Onegesios ile Scotta kardeşler bulunuyorlardı. İsimlerinden de anlaşıldığına göre bunların Yunanlılaşmış Pontus bölgesinden olmaları gerekir. Bunlar, Yunanca- Lâtince ve Huncayı aynı derecede iyi biliyorlardı. Onegesios, devlette Attila'dan sonra en yüksek mevki sahibi idi, yani başvezirdi. Scotta ise Attila'nın mahrem adamı olmakla ün kazanmıştı, birçok defa elçilik hizmetinde bulundu. Attila'nın makbul kişilerinden biri de karanlık menşeli Berichus idi. Bu insanlarla aynı seviyede bulunanlar arasında Attila'nın amcası Aybars ile Got asıllı Laudaricus vardı ve bu bir doğu Cermen idi. Belki Hunlarla ittifak halindeki bir kavmin kralı idi. Bu yakın adamları, iktidara gelmesinde ona yardımcı olmuşlardır. Fakat asıl iktidar değişimi esnasında vassal Cermen kavimleri Attila'yı desteklediler. Bunlar arasında Edeko ile Ardarik başta gelirler. Skir muhafaza kıtaları kumandanı Edeko, herhalde Attila'nın yanında kamp kurmuştu. Askeri üstünlük bakımından Gepid kralı Ardarik önde gelenlerdendi. Ardarik, Attila'nın mahrem adamı, düşüncelerine değer verdiği krallardan biriydi. Rua'nın sırdaşı Esla, büyük toprak sahibi ve büyük Türk beyi Eşkam Attila'nın tarafını tutmuşlardır.

443'de Hunlarla imzalanan barıştan sonra Bizans, birbiri ardından meydana gelen doğal afetlere uğradı. Barışın ardından gelen kış uzun geçmiş, kar altı ay yatmış ve insanlarla hayvanların binlercesi telef olmuştu. Ertesi yıl Bitinia'da korkunç bir sel felâketi yaşandı, her tarafı su bastı. 445'de sirklerde birçok adam öldü ve halktan pek çoğu vebadan telef oldu. 446'da İstanbul'da yiyecek sıkıntısı başladı ve bunun ardından bulaşıcı hastalıklar görüldü. Theodosios'un nazırları kuzey sınırında bir tehlikeyi göze alacak durumda değillerdi. 27 Ocak 447 sabahı saat 2'de ender depremlerden biri oldu, şehir toptan altüst

AVRUPA HUNLARI

olmuş, denizde ve karada sayısız felâket meydana gelmiştir. Theodosios surlarından uzunca bir kesit devrilmiş, 57 kule harap olmuştur. Bunların arasında zahire ambarı olarak kullanılanları da vardı. Trakya, Marmara ve Kiklad adaları da bu felâketten kurtulamadı. Diğer Bizans şehirlerinde de hasar ağırdı. Büyük hasar gören başşehirde açlık ve bulaşıcı hastalıklar baş gösterdi. Bu depremden birkaç gün sonra gökyüzünden yağmur boşalmış ve seller ırmaklara dönmüştü. Tepeler dümdüz olduğundan İstanbul da birçok ev yıkılmıştı. Bu büyük şehri hiçbir şey kurtaramayacak gibi görünüyordu. Üstelik halkın pek çoğu yıkılan harabeler altında gömülmüştü. Bulaşıcı hastalıklardan binlerce insan öldü. Fakat, kısa süren bir panikten sonra İstanbul halkı toparlandı, bütün yıkılan surlar felâketten 60 gün sonra onarıldı. Attila'nın muharebeleri başladığı zaman şehir eksiklerini tamamlamıştı.

Attila bu çok uygun fırsatı kaçırmadı. Az önce imzalanan sulhu bir tarafa iterek imparatorluk arazisi üzerine yürüdü. Orduları arasında ilk defa müttefikler seviyesine çıkarılan Cermen kavimleri de vardı. Bu Cermen kavimleri yüzünden Attila'nın artık bir yıldırım harbi söz konusu olamazdı. Halbuki daha önceki muharebelerde sürate ve harekete dayanan Hun taktiği uygulanırdı. Attila'nın bundan sonraki muharebeleri artık Hun tarzında değildi. Bu yeni oluşumdan dolayı ordu çok ağır ilerledi ve aşağı İskitya ve Mösya'ya girdi ve burası 441 seferinin daha doğusunda idi. Mösya da Utus (Vid) ırmağı kenarında Bizans ordusuna cepheden taarruza geçildi, Bizans orduları yenildi. Lâkin Attila düşmanı imha edemedi, ayrıca ordusu çok zayıf verdi. Bu zafer, Attila'nın Bizans ordusuna karşı kazandığı son büyük zaferdir. Bizans ordusu Dobruca'ya çekildi ve muharebe süresince Attila'nın ordusunu arkadan ve yandan tehdit etti. Bu yüzden Attila, İstanbul'a varabilmek için yolunu değiştirerek Sofya üzerinden gitmeye mecbur oldu. Bu gecikmeden faydalanan İstanbul halkı büyük fedakârlıklarla iki ay içinde surları onarmıştır. Hatta, su arkının önünde üçüncü dış sur inşa ederek İstanbul'u zapt edilemez bir hale getirdi. İstanbul'un önünden başarısızlıkla çekilmek zorunda kalan Attila, Termopillere kadar uzanan sahada depremin tahrip ettiği şehirleri yağma etti. Rivayete göre 70'den fazla şehir ve kasaba yağma edilmişti. Manastırlar işgal edilerek rahip ve rahibeler esir alındı. Hunlar daha önceki muharebeleri sırasında halka, kiliselere ve manastırlara fazla zarar vermemişlerdi. Fakat, 447'de yıllardan beri yoksulluk içinde yaşayan ve ganimetlere can atan, her şeye göz diken Cermen ve İrani kavimler ülkeyi istila etmiş, tahripler yapmış ve ellerine geçirdikleri her şeyi çalmışlardır.

Tuna Sınırlarında Barış

447 muharebelerinden sonra Hunlarla Bizanslılar arasında diplomatik müzakereler başladı. Askeri gücü tükenen Bizans, ağırlığı diplomasiye kaydırdı ve bu alanda beklediklerinden fazla başarı sağladılar. Bu devrin diplomasisi hakkında en önemli kaynağımız Priskos'un eseridir. Bu arada Attila, 449'da Karadeniz sahillerinde muhtemelen Azak Denizi bölgesinde oturan Akatzir kavmine karşı sefer yapmak zorunda kaldı. Bu kavim, Hunlarla iyi münasebetler içinde yaşıyordu ve imparator Theodosios bu kavmi Hunlara karşı kullanmayı denemiş fakat başaramamıştır. Attila bu olaydan haberdar olunca Akatzirler üzerine sefer yaparak onları kendine bağladı. İsimlerinden ve hayat tarzlarından bunların büyük bir Türk boyu olduğu anlaşılıyor. Bu sıralardaki kabile reislerinden birinin adı Kuridachos'dur. 448'de Hunlarla Bizanslılar arasında bir barış sağlandı. Bu barışta öncekilerde bulunmayan oldukça ağır bir ifade vardı. Attila'nın daima yeni istekler ileri sürmesi yüzünden sulh müzakereleri uzadı. Her şeyden önce evvelce kabul edilen haracın ödenmesini istiyordu. Nitekim 448'de bunu aldı. Tuna'nın güneyinde Ponnonia'dan aşağı Tuna'ya kadar uzanan 500 km. uzunluğunda bir bölgenin tamamıyla boşaltılmasını da istiyordu. İllirya'nın bir sınır şehri olan Niş'de (Naissus) bir panayır yeri

AVRUPA HUNLARI

olmalıydı. Attila ayrıca, Niş'in kuzeyinde bir zamanlar gelişmiş bölge olan Mösyâ'nın da serbest bölge olmasını istiyordu. Attila'nın ileri sürdüğü diğer istekleri bilmiyoruz. Haraç ödemekte devam edecekti, fakat miktarını bilmiyoruz. Bundan sonraki iki yılda Bizans diplomasisi bu maddeleri yumuşatmak hususunda çok çabalar sarf etti. Attila 449 baharında İstanbul'a gönderdiği bir mektupta 435'de akdedilen antlaşmanın şartlarının yerine getirilmesini, bir kısım kaçakların iadesinin geciktiğini ve boşaltılması gereken yerlerin boşaltılmamış olduğunu ileri sürüyor ve bu şartlar yerine getirilmezse bir muharebe ile tehdit ediyordu. Ayrıca, kendisine gönderilen elçilerin seçkin ve üst tabaka insanlardan olmasını istiyordu. Bu mektuptan anlaşıldığına göre Attila 443'den beri sürdürdüğü şantaj politikasında ısrarlı idi. Fakat artık Bizans, daha köklü bir politika taraflısıydı. Bu müzakerelerin çıkmaza girdiği bir sırada İstanbul'da Demokratik partinin sulh sever nazırı Chrysaphios, Skir kralı Edeko ile bir rüşvet karşılığında Attila'ya karşı bir suikast planlıyordu. Tam, bu başarısız komplonun yapılmasının planlandığı bir sırada Priskos, elçi Maximinus'un kâtibi olarak Attila'nın sarayında bulunuyordu. 449 yazında İstanbul'dan Attila'ya gitmek üzere yola çıkan elçi heyetinin başında Bizans soylusu Maximinus bulunuyordu. Maximinus'un, Attila'ya karşı düzenlenen suikastten haberi yoktu. Elçiliği tertip eden Chrysaphios idi ve görevi mektubu Attila'ya vermektir. Mektupta Attila'nın imparatorluk arazisini istilaya hakkı olmadığı anlatılıyordu. Bunun yanında imparator, daha önce iade ettiği Hun esirlerden başka 70 esiri daha gönderiyordu. Hunlara gönderilen elçilerin yüksek mevki sahibi olmaları gerekmediği de anlatılacaktı. Halbuki bu doğru değildi ve bu sulh müzakerelerinden önce tanınmış kimseler de gönderilmişti. Bu defa Theodosios'un bu husustaki isteksiz davranması, suikast girişiminin bir skandal ile son bulması ihtimalini düşünmüş olmasındandı. Maximinus'un bu göreve getirilmesi bir talih eseri idi. Zira bu görev kendisine verilince Maximinus, dostu tarihçi Priskos'a giderek kendisine eşlik etmesini istemiştir. Bizans'da, diplomatik görevlere gidenlerin yanlarına yazar ve tarihçi almaları eski bir âdetti. Priskos bu sefer sırasında elçi ile çok sık temaslarda bulunur ve hatta elçinin danışmanı ve akıl hocası işini görür. Bu seferde tanınmış tercüman Rusticus'da bulunuyordu. Fakat, Bizans heyeti diplomatik bakımdan başarılı olamadı. Önce heyet, yeteri kadar soylu saymadığını Attila'ya bildirmişti. Bundan başka komplo teşebbüsü ortaya çıkmış ve Attila Bizans'ın başbakanı Chrysaphios'un kendisine teslimini istemiştir. Halbuki bu sefere Priskos'un katılması dünya tarihi ölçüsünde bir olaydı. Çünkü Priskos, "İlâhların en Büyüğü" ile karşı karşıya gelecek ve onu ölümsüzleştirecekti. Bugün Attila devrinin olayları hakkında en kıymetli tek kaynağımız, onun maalesef tamamı zamanımıza kalamayan eseridir. Onun Attila tasvirinde de bir kısım şahane hatlar vardır.

Bizans elçi heyeti, ilk defa Attila'nın huzuruna çıktığında çok gergin bir ortam bulmuştur. Fakat bu patlama derecesindeki durum komik bir çözümlerle neticelendi. Attila, Batı Roma elçilerine karşı çok öfkeli davrandı. Bu elçiler ise taraflar arasındaki münasebetleri düzeltmek ve Attila'yı sakinleştirmek amacıyla gelmişlerdi. Attila, eski bir olayı tazeliyor ve bunu bir harp ve sulh konusu haline getiriyordu. Sirmium'un 441 kuşatması esnasında şehrin piskoposu, hükümdarın sekreteri ile gizli bir işbirliği yaparak kilisenin kutsal evanisini kuşatma çemberinin dışına çıkarmıştı. Sekreter bu evaniyi daha sonra Roma'da bir bankere rehine olarak bıraktı ve bu defa Attila sekreterin bu işlemini öğrendi. Batı Roma elçilerinden bu "Çalınmış" eşyayı güreleyerek geri verilmesini veya bankerin kendisine teslimini istedi.

Aslında Bizans heyeti bu duruma sevinmiştir. Attila'nın büyük Bizans seferleri esnasında Roma, Hunların dostu ve müttefiki idi. Fakat 448'den sonra durum değişti ve Roma İmparatorluğu'yla olan münasebetler gittikçe gerginleşti. Attila, Roma'nın muhaliflerini

AVRUPA HUNLARI

himaye ediyor, Frankların taht kavgasına tutuşan iki prensinden büyüğü Attila'ya ve küçüğü Aetius'a sığınıyordu. Artık Attila'nın korkunç sesini Romalılar da duyuyordu. Sirmium piskoposunun vaktiyle kaçırdığı ve fazla değeri olmayan evani bir bahaneydi. Romalılar artık Attila'nın bir sefer hazırlığında olduğundan şüphe etmiyorlardı. İstanbul, Attila'da görünen bu değişiklikten çok faydalandı ve Attila'ya çok tanınmış iki kişi elçi olarak gönderildi. Attila bu çok yüksek rütbeli iki misafirini iyi karşılamakta acele etti, Bizans'la çok uygun bir antlaşma yaptı. Arazi iddialarından vazgeçti, bundan böyle kaçaklar sebebiyle imparatorluğu rahatsız etmeyecekti ve birçok esiri ücretsiz salıverdi. Elçilere bol hediyeler verdi ve yüksek vergiyi arttırmaktan söz etmedi. Bütün bunlar Attila'nın Doğu Roma İmparatorluğu gücüne inandığını göstermekte idi.

Barış antlaşmasının henüz imzası tamamlanmadan II. Theodosios vefat etti (28 Temmuz 450). Ağustosta imparator seçilen Markianos, aristokratların dahil bulunduğu maviler partisine mensup bir askerdi ve bu parti sulh uğruna bir tek kuruş ödenmesine taraftar değildi. Theodosios'un başbakanı Markianos tarafından idam edildi. Yeni imparator, 25 yıldan beri Hunlara ödenen haracı derhal durdurdu. Attila'nın elçilerine asker tarzında bir cevap verdi: Şayet sulh istiyorsanız belki hediyeler alabilirsiniz, aksi halde davayı muharebe çözer. Hun sarayının büyük geliri böylece sona eriyordu. Doğu İmparatorluğu artık hesaplaşmaya hazırды. Attila bundan böyle gittikçe Batı Roma ile ilgilenmeye başladı. Honoria meselesine ise iradesi dışında bulaştı. Batı İmparatoru III. Valentinianus'un kız kardeşi prenses (augusta) Honoria, iktidarın ortağı idi. Honoria'nın evlenirse çocuklarının imparatorun çocukları ile taht kavgasına tutuşmasından korkulduğundan evlenmesine müsaade edilmiyordu. Fakat 449'da o zaman artık 31 yaşında bulunan prensesin kendi mülklerini idare eden Eugenius ile ilişkisi olduğu ve hatta hâmile olduğu söylendi. Skandal yayılınca prenses ahlaki bir terbiye görmesi maksadıyla İstanbul'a gönderildi ve orada nezaret altına alındı. Ayrıca prenses zorla, yaşlı fakat muteber ve zengin bir adam olan Herculanus'la nişanlandı. Haysiyeti kırılan prenses, bu hazin durumdan kurtulmak için mahren adamlarından birini Attila'ya göndererek bu dayanılmaz izdivaçtan kurtarılmasını rica etti ve Attila'yı inandırmak maksadıyla ona yüzüğünü de gönderdi. Honoria'nın bu tutumu birinci sınıf bir skandaldı. Bu olay meydana çıkınca Eugenius'un suikast suçlaması ile kellesi kesildi. Fakat, Attila teklifi ciddiye aldı ve Roma'ya başvurarak "Nişanlısına" isabet eden imparatorluğun yarısının çeyiz olarak kendisine verilmesini istedi. Honoria'nın zalim kardeşine karşı onu himaye edecekti. Attila'nın durumu tartışmasız kuvvetlenmişti. II. Theodosios da Valentinianus'a Honoria'yı Attila'ya vermesini ve böylece ileride iktidara ortak olmak iddiasından vazgeçirilmesini istiyordu. Theodosios'a fazla güvenemeyen Valentinianus, Honoria'yı güç kullanarak 450 Şubatı'nda Roma'ya götürdü ve orada nişanlısıyla evlendirdi. Attila ise, nişanlısının hukukunun savunucusu kesilerek gittikçe dozunu arttıran bir tehdit ile işi muharebeye dökeceğini söylüyordu. Attila'nın bu teklifi III. Valentinianus tarafından kararlılıkla reddedildi. 450 baharından başlamak üzere Attila'nın artık Batı Roma'ya karşı harp açmaktan başka çaresi yoktu. 450 yazının sonuna doğru olaylar Attila namına çok süratle gelişti. Theodosios'un ölümü, Markianos'un iktidara gelmesi, dış politikasında köklü değişiklikler yapması, Chrysaphios'un idamı, ardından Hunlara ödenen haracın durdurulması birbirini takip etti. Tuna boyunda kökten bir değişiklik ile karşılaşan Attila, biri Roma'ya ve diğeri İstanbul'a olmak üzere elçiler gönderdi. Batı Roma'ya, Honoria'ya zarar verilmemesi talimatını ulaştırdı. Zira o Attila'nın karısı idi ve ona zarar verilirse intikamını alacaktı. Aynı zamanda Batı Roma İmparatorluğu'nun yarısını miras olarak istiyordu. Valentinianus, Honoria'nın kendisine verilemeyeceğini çünkü başka birisi ile evli olduğunu söyledi. Bundan başka, Batı Roma'da veraset hakkı erkek dalına aitti ve Markianos'dan ise Theodosios zamanında kararlaştırılan vergiden söz edilemeyeceği haberi gelmiştir. Burada tutum daha da katı idi

AVRUPA HUNLARI

ve böyle bir vergiden söz edilemez idi bir tehdit söz konusu ise imparator bütün gücü ile karşı koyacaktı. Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları vergiyi kestiklerinden para sıkıntısına düşen Attila, II. Theodosios'un altınlarının bir taklidini bastırmıştır. Düşünülen Galya seferine katılacak Cermen müttefiklerinin ücretleri vaktinde ödenmeli idi. Bu sıralarda Ripuar Franklarında kral seçimi meselesi ortaya çıktı. Bu Frankların kralı az zaman önce vefat edince oğulları arasında veraset problemi patlak verdi. Oğullarından büyüğü Attila'ya sığındı, zira küçük oğlu Aetius'a sığınmıştı. 450 Kasım'ında Aetius ile Batı Roma, Hunlarla bütün münasebetleri keserek onlara karşı müttefikler aramaya başladılar. Attila ile olan münasebetler kopma noktasına geldiğinden bir harp beklentisi içine girildi. Attila'nın hemen karar vermesi gereken mesele, Markianos'un meydan okumasına verilecek cevaptı. Attila, Markianos tahta çıkmadan önce Batı Roma üzerine bir sefer yapmaya karar vermişti. Fakat Markianos'un cevabı, bütün dikkatlerini bu tarafa çevirmesine sebep oldu ve bu yüzden Attila yön tayininde güçlük çekiyordu. Sonunda daha zayıf bulunduğu Batı Roma üzerine yürümeye karar verdi. Markianos'un gösterdiği cesaret çok tehlikeli idi ve Attila bu cevabı unutamayacaktı.

Attila, Batı Gotlarıyla baş ettikten sonra Romalılarla hesaplaşabileceğinden emindi. Bu sebeple Galya'da Batı Gotları üzerine yürüdü. Gotlar arasında, Aetius ile Romalılara karşı sefere çıktığı kanaatini uyandırmaya çalıştı. Romalılara ise, Galya sınırından imparatorluğun dostu olarak Roma arazisine girdiğini bildirdi. Romalılarla değil yalnız Gotlarla kavgası vardı. Bu kurnaz davranışı ile Gotlarla Romalıların birleşmesine engel olmayı düşündü. Attila, Vizigotlara karşı yürüdüğü bir sırada yanlış bir adım attı. Orduları hareket halinde iken Ravenna'ya Honoria ile ilgili iddialarını tazeleyen bir elçi daha gönderdi. Halbuki Romalılar o vakte kadar onun Vizigotlara karşı yürüdüğünü sanıyorlardı. Fakat, Attila'nın mesajından sonra yanıldıklarını anladılar ve Attila'nın Galyaya karşı sefere çıktığını görerek o zamana kadar düşman saydıkları Vizigotlarla ittifak aramaya başladılar. Bu olaylar gelişirken Vizigotlar tek başına olayları göğüslemeye hazırlanıyorlardı. Zira, Aetius'dan yardım ummuyorlardı. Fakat, Aetius krala başvurarak geçmiş olayların unutulmasını ve ortak düşmana karşı işbirliği yapılmasını teklif etti. Vizigotlar, Attila'nın kendileri üzerine yürüdüğünden emin idiler. Onlar Toulouse etrafında toplanan krallıklarını savunmayı düşünüyorlardı. Aetius ise Galya'yı bir bütün sayıyordu.

Bu sebeple, Theodorik'i kuzeye doğru yürümeye ve mümkün olduğu kadar sınır bölgesinde Attila ile çarpışmağa ikna etmek gerekirdi. Fakat, Vizigotlarla geçmişteki münasebetleri dolayısıyla bu işi şahsen başarması mümkün değildi. Bu sebeple müstakbel İmparator Avitus bu işle görevlendirildi ve Avitus bu işi başardı. Aetius İtalya'dan hareket ettiği zaman Galya şehirleri alevler içindeydi. Attila'nın diplomatik çabaları başarılı olamamış, Batı Roma ile Vizigotlar birleşmiştir. Attila, Vizigotlara hücum etme planına sadık kaldı. Önce Vizigotlara hücum edecek ve ardından Frankları yola getirecekti. Artık Romalılarla çatışma kaçınılmazdı. Attila'nın Galya siyasetinin oluşumunda araya birçok olay girmiştir. Daha 450 yılının ilk aylarında Batı Roma İmparatorluğu üzerine bir sefer hazırlığı yapıldığına dair hiçbir kayıt yoktur. Fakat, Attila'nın en büyük rakibi Aetius idi. Attila'nın Batı Roma'ya karşı politikasındaki âni değişiminin sebebini iyi bilmiyoruz. Son aylarda Roma'da kuraklık vardı ve bu sebeple de Aetius büyük ölçüde ordular toplamayı başaramadı. Nihayet nisan sonunda Theodorik ile birleşerek düşmana karşı kuzeye yürüdüler. Ordu çok karışık unsurlardan oluşuyordu: Burgundlar, Ripuar Franklarının büyük bir kısmı, Salia Frankları, Alanlar, Saksonlar ve nihayet Armorianlar vardı ve bunlar Attila'ya sığınan Evdoxius'un kabilesi idi. Attila, 451 başında o zamana kadar görülmemiş sayıda muharip ve müttefik kuvvetleri Galya'ya sevk etti. Ordusunun büyük bir kısmını Cermenler oluşturuyorlardı. Çağdaşlarının Attila'nın ordusu hakkında bildirdikleri yarım

AVRUPA HUNLARI

milyon abartmadır. Üstün sayıdaki Gepid ve Ostrogotların yanında birçok Cermen kavimi katılıyordu. Attila, Cermen ordularını hizmete almaya mecbur olmuştu. Zira, kendisinin üstün hareket kabiliyetine sahip Hun atlılarını İran'a karşı baş kaldıran Ermenistan'a yardıma göndermiştir. Galya muharebesine katılan Hun atlıları Cermen tarzındaki saflar halinde ağır hareket eden orduya eşlik ediyorlardı. Bu yüzden, Hunların sürate dayanan taktiğini tatbik imkân kalmamıştı. Ren ırmağını geçtikten sonra birçok kale ele geçirildi ve birçokları da kapılarını açtılar. 7 Nisan'da Metz fethedildi ve ardından Orléans üzerine yüründü bu kale Loire ırmağı kenarında stratejik bir yerde idi. Aetius ve Theodorik Attila'dan önce kaleye varmaya çalıştılsa da yetişemediler. Orléans Batı Gotları sınırında idi. Müttefik orduları kale önüne yetiştiklerinde kale alevler içinde idi. Surları neredeyse yıkılacaktı.

Hun hükümdarı kuşatmayı 14 Nisan'da derhal kaldırdı. İki ordu uygun muharebe yeri arayarak Catalaunum üzerine yürüdü. Burası Troyes şehrinin 7.5 km. uzağında iki ırmak arasında bir yerdin ve Hun ordusunun manevralarına müsaitti. Campania (Champagne) ovasının güney kenarında ve Seine nehrinin sol kıyısında idi. Muharebe tarihi haziran sonuna rastlamaktadır. Muharebeye öğleden sonra başlandı ve iki ordu daha başından itibaren büyük çapta bir muharebe plânı uygulayamadı ve her iki taraf meydana hâkim bulunan bir tepeyi ele geçirmeyi denedi, fakat başaramadı. Aetius, bütün dikkatini itimada lâıyk olmayan Alan ücretli ordusunun dağılmasına engel olmaya çevirdi. En az güvendiği Alanları, kaçmak akıllarına gelmesin diye ortaya aldı. Gotları ikiye ayırarak bir kısmını rehine olarak yanına aldı. Büyük kısmını kralları Theodorik idaresinde sağ tarafa yerleştirdi. Attila, kendi ordusunun ortasında idi.

Değişik kavimlerden oluşan birlikler onun etrafında toplanmışlardı. Rahipler kendisine yenilgi kehanetinde bulduklarından ilk sırada kendi emniyetini düşündü. Ordusunun büyük bir kısmını Cermenler oluşturduğundan Aetius, çok kan kaybına sebep olan Cermen taktiği uygulamaya mecbur oldu. İnadına bir göğüs göğüse muharebe başladı, fakat bir netice alınamadı. Kumandanlar, kısa bir zaman sonra bütün sevk ve idareyi kaybettiler. Vizigot kralı öldürülmüştü, muharebe gece karanlığına kadar sürdü ve Vizigotlar, Hunlar ile beraber Attila'yı arabalarla çevrili bir karargâha sıkıştırmayı başardılar. İki taraftan hiçbir gerilememiş ve her biri kendisini karargâhına kapayarak nihai zaferi ertesi günden beklemiştir. Büyük bir kısmı Roma silâhlarıyla teçhiz edilen Aetius'un barbar ordusu yakın bir muharebede üstünlüğü ele geçirmişti. Hafif silâhlar taşıyan Hun muharipler gerilediler ve Attila karanlık basınca ordugâhına çekildi ve düşmanın âni bir baskınına engel olmak gayesiyle arabalardan, eğerlerden ve odun yığınlarından meydana getirilen bir siperin arkasına sığındı. Gotlarla Romalıların muharebeye hazırlandıkları bir sırada Attila ölüme hazırlanıyordu. Ölü veya diri düşmanın eline geçmektense diri diri ateşte yanmayı tercih edecekti. Muharebenin o zamana kadarki akışını pek beğenmedi. Roma-Vizigot ordusu Attila'nın yanındaki Hunların ok yağmurundan korkmasalardı her an Attila'nın karargâhına hücum edebilirlerdi. Onlar da karârgahlarına çekildiler ve Aetius geceyi karanlıkların koruması altında geçirdi. Aetius artık bir devlet adamı tavrıyla davranarak neticeyi zorlamamayı yeğledi. Üstün bir zafer sarhoşluğuyla Batı Gotlarının ziyadesiyle şımararak bütün Galya'yı istemelerinden korkuyordu. Hunları tamamıyla imha ederse bu barbar Cermenlere karşı imparatorluğa kim yardım edecekti? Talihin dönerek Attila'nın başarı kazanması ihtimali de vardı, onun kanaatine göre Attila hâlâ iyi bir dost olabilirdi.

İşte Aetius bu düşüncelerle hareket etti ve Attila'nın araba safları arasından çıkmasına zemin hazırladı. Bu önlemler, onun siyasi takdiri idi. Zira krallarının öldürülmesine hiddetlenen ve öfkelerini alamayan Vizigotları teskin ile Theodorik'in oğlunu Toulouse'a

AVRUPA HUNLARI

giderek krallığın başına geçmesini sağladı. Ardından, Frankların genç prensini, tahtını büyük kardeşine kaptırmadan ülkesine dönmeye ikna etti. Ancak bundan sonra Attila'nın karârgahından çıkmasına yardımcı oldu. Bu muharebeye katılanlar 30000 bin veya en çok 50000 idi. Fakat, çağdaşları üzerinde çok büyük bir etki yapan bu büyük muharebe hakkında çok çabuk efsaneler türemiştir. Aetius, daha bir müddet karârgahında kaldıktan sonra, ağır ağır ilerleyen ve ardından Ren ırmağına kadar Troyes piskoposu ile yol alan Attila'yı, yanındaki az sayıda insanla takip edemezdi. Ayrıca, eski dostunun ileride kendisine yardımcı olacağını düşündü. Fakat bu meselede çok yanlış oldu. Attila, Aetius'un kendisine Galya'dan kaçma fırsatı vermesi yüzünden hiç minnet duymadı, aksine bu büyük fırsatı bir hakaret saydı. Aynı zamanda Bizans konusunda bir yanlışlığı içinde idi ve vaktiyle kararlaştırılan haracı, tehdit yoluyla alabileceğini sanıyordu. Buna karşılık Bizans bir elçi heyeti göndermiş, fakat haracı göndermemişti. Bu sebeple Attila elçi heyetini kabul etmedi. Attila, sarayına akan bol altından artık mahrum kalmıştı ve kendisini sıkı tutan altın yoksulluğunu, daha zayıf gördüğü Batı İmparatorluğu'ndan elde edebileceğine inanıyordu.

İtalya Seferi

Attila, 452'de Markianos'a karşı hazırladığı seferi erteledi. İtalya'ya yapacağı seferin sebepleri iyi bilinmez. Ancak, Batı Roma'da uğradığı yenilginin acısını çıkarmak istediğinden şüphe edilemez. Vizigot ve Roma ordularının birbirinden ayrılmış olmalarını fırsat sayıyor ve onları ayrı ayrı tepelemeyi düşünüyordu. Sebebi ne olursa olsun 451'deki kadar bir ordu topladı. Pannonia'dan geçti, Alplerden İtalya'ya indi ve 452 muharebe mevsiminde orada idi. Aetius son derece hazırlıksız yakalanmış ve şaşkınlıktır. Galya muharebesinden sonra atalate düşmüş ve hiçbir tedbir almamıştı. Şaşkınlığı geçtikten sonra Valentinianus ile İtalya'yı terk etmeyi düşündü. Attila İtalya'nın Venetia eyaletine taarruz etti. 3 aylık bir muhasaradan sonra imparatorluğun surlarla çevrili Aquileia şehrini zapt ederek bir harabeye çevirdi. Buradan Altinum, Padova, Verona, Brescia, Pergamon ve Milano'ya geçerek ilerledi. Bu beklenmedik hücum hükümeti ve Aetius'u şaşkınlığa çevirmişti. Romalılar, Attila'nın Galya'da uğradığı kan kaybından sonra uzun zaman kendisine gelemeyeceğini düşünmüşlerdi.

Bu ümitsiz durumda ellerinde yeteri kadar kuvvet yoktu. III. Valentinianus ve onun Roma'da bulunan hükümeti, başka çare kalmadığı için Attila'dan sulh ricasında bulundular. Barışı sağlamak maksadıyla tanınmış papalardan olan Büyük Leon'u (440-461) rica heyetinin başına geçirdiler. Yanına çok tanınmış iki şahıs verdiler. Attila bu sırada Po ve Mincio ırmaklarının birleştiği yerde bulunuyordu. Roma'ya doğru yol buradan ayrılırdı. Bu saygın heyetin ricalarına fazla karşı koyamayan Attila, mütarekeyi imzaladı. Papa, Hunların elindeki esirlerin serbest bırakılmasını da sağladı. Fakat Attila'nın kolayca sulha razı olmasının başka sebepleri vardı: Önce, ordusu Aquileia kuşatmasında çok ağır zayıflık vermişti. Arkasından, defnedilmeyen cesetler yaz sıcaklığında sarı hastalıkların çıkmasına sebep olmuş ve hastalıklar Hun ordusuna kadar sirayet etmişti. Geçmiş yıllarda İtalya'da kıtlık vardı, Bu yıl da mahsul iyi değildi. Üstelik Hunların seferi hasat zamanına rastlamış ve hasat yapılamamıştı. Bu yüzden orduyu beslemek çok büyük güçlüklerle karşılaşılıyordu. Fakat dahası vardı: Bir yıl önce Attila'ya gönderilen elçilere yapılan işlem dolayısıyla Bizans İmparatoru Markianos, ordularını Attila'nın ülkesi üzerine göndermiş ve bu ordular ülkenin içlerine kadar ilerlemişlerdi. Ayrıca Bizanslılar, Hunlar tarafından ezilen Cermen kavimleri arasında tahrikler yapmaya başlamışlardı. Attila, iki cephe arasında kalmış ve Tuna'daki merkezi de tehlike altına girmişti. Bu şartlar altında yurduna dönen Attila, Romalıları hâlâ tehdit ediyor, krallıktan kendisine isabet eden araziyle Honoria'yı vermeyecek olurlarsa kısa zaman sonra geri geleceğini söylüyordu. Attila, son seferleri

AVRUPA HUNLARI

dolayısıyla doğudaki girişimi ihmal etmiştir. Macar ovasındaki merkezine dönünce ilk iş olarak Markianos'a elçi gönderdi. Geciken haracın ödenmesini, aksi halde harple alacağını bildirdi. Lâkin bu tehdit gerçekleşemedi. Zira muharebe mevsimi başlamadan önce, İldiko adında çok güzel bir kadınla gerdeğe girdiği gece, Attila'nın burnundan kan boşalmış ve boğulmuştur. Hunlar bu manzara karşısında dona kalmışlar, kendi âdetlerine göre yas tutmuşlardır.

* * *

Attila'nın cesedini, ovada kurulan bir çadır içine koydular ve halk etrafında hayranlıkla dolandı. Priskos'a dayanan bu esnadaki törenler definle ilgilidir. Attila'nın ölümü haberi Avrupa'da yıldırım hızıyla yayıldı ve bunun ardından ölüm tarzı hakkında efsaneler çıktı. Attila'nın ölümünden sonra oğulları imparatorluğu aralarında eşit olarak böldüler. Fakat Gotlar bu taksime derhal reaksiyonda bulundular. Zira Attila oğulları babalarından kalan araziye değil üzerinde yaşayan insanları bölmüşlerdi. Bir göçebe kavmi olan Hunlar bakımından üzerinde insanın yaşamadığı arazi önemli değildi. Attila'nın oğulları birbirlerinden kopmak istemiyorlardı ve Hun âdetleri uyarınca Attila'nın ilk karısından dünyaya gelen üç oğlu mirasa hak kazanmıştı. Taht en büyük oğlu Ellak'a geçti. Fakat diğer kardeşleri daha fazla pay isteyince aralarında kavga çıktı ve bu bağlı kavimlere fırsat verdi ve birbiri ardından ayaklandılar. İsyan önce Ostrogotlar arasında başladı, ardından Gepid kralı Ardarik baş kaldırdı. Diğer Cermen kavimleri de onu izlediler. Hunlara katılanlar arasında Ostrogotlar fazla idi. Attila'nın büyük oğlu Ellak bu muharebeler arasında öldürüldü. Zaferden sonra Gepidler Hun merkezini ele geçirdiler. Müttefik kavimlerin en büyük kazancı hürriyetlerine kavuşmaları idi. Fakat hâlâ Hunların hücumlarından korkuyorlardı ve bu sebeple Roma İmparatorluğu'na müracaatla dostluğunu aradılar ve Nedao galipleri imparatorluğun hukukuna çok riayatkâr davrandılar.

Muharebeyi kaybeden Hunlar, Attila'nın iki oğlu Dengizik ve İrnek idaresinde Karpat dağlarını aşarak Karadeniz'in kuzeyine çekildiler ve 80 yıl önce ilk defa Avrupa'nın ufkunda göründükleri sahada yer açtılar. Bu yeni yurtlarından Ostrogotları kovarak nihai olarak iliştiler. Batıya doğru ilerleyen Ostrogotlar Pannonia'da yerleştiler ve Bizans'ın dostluğuna başvurdular. Hunların bir kısmı Balkanlar'da yerleşmişlerdir. Bu olaylardan sonra büyük Hun İmparatorluğu tarihe karışır. "İskitya'nın mağrur efendileri, Roma İmparatorluğu'nun Korkunç Düşmanları", bu yeni yurtlarında emniyet içinde yaşayabildilerse kendilerini mutlu saymışlardır. Dengizik'in bugünkü Romanya ovalarında İrnek'in ise Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda hüküm sürdüğü anlaşılıyor. Her iki prens kavminin barışa ve emniyete ihtiyacı olduğunu görmüştür. Bu sebeple 466'da Bizans imparatoruna elçiler göndererek imparatorun barış ve Hun tüccarlarının Bizans şehirlerinde ticaret yapmalarına izin verilmesini istediler. Lâkin Bizans sarayında elçilerini dinleyen olmadı; bu ret cevabı Attila oğullarını son derece rencide etti ve çöküş acısını ancak şimdi hissetiler. Dengizik bu hakarete cevap vermeyi düşündü ve elçileri vasıtasıyla isteklerini tekrarladı. Müzakereler kısa sürdü ve Dengizik imparatorluk arazisini yağmalamaya başladı, fakat imparatorluk kumandanı tarafından 469'da öldürüldü. "Kâinatın Dehşeti, Allah'ın Kamçısı" Attila'nın sevgili oğlunun akıbeti böyle oldu İrnek'in akıbeti ise belli değildir.

İrnek yurdunda doğudan ilerleyen Ogur Türklerinin istilasına uğradı ve Ogur Türkleri 5. yüzyılın ortasında bir felâkete uğramışlardı. Doğudan Avarlar tarafından yurtlarından kovulan Sabirler onlara hücum etmişler ve onlar da batıya doğru kaçmışlardı. Bu sahada yerleşmiş bulunan Hunları yendikten sonra Bizans'a elçiler gönderiyor ve İmparatorluk ile ittifak yapıyorlardı (465-466). Kısa bir zaman sonra Karadeniz'in kuzeyinde konaklayan

AVRUPA HUNLARI

bütün kavimleri hakimiyet altına alırlar. 466'da Kafkasya'dan İran'a, Ermenistan'a ve İberia'ya girerler. Hâkim zümre Saragur yani Ak Oğurlardı.

Bundan başka Oğur ve Onoğurlar bilinir. Oğurların istilâları sonunda İrnek, Don ırmağının doğusundaki bütün arazisini kaybeder. 466'da durum o kadar kötü olmamasına karşılık 467'de artık vahim bir hal almış ve bütün halk Oğurların önünden kaçmıştır. Dengizik'in başarısız girişiminden sonra Hunlar ve müttefikleri Pontus boyundaki İsteblerinden acele ile Tuna'nın sağ sahilindeki imparatorluk arazisine sığındılar. Zira arkalarından Oğur Türkleri sıkıştırıyorlardı. Bu yeni gelenler İmparatora tâbi olmayı ve "Müttefikler" olarak Tuna boyundaki hudutları savunmayı kabul ettiler. Bu istekler İmparatorluk tarafından memnurlukla karşılanmış ve onlar imparatorluğun hudut muhafızlığını üstlenmişlerdir. Böylece Attila'nın küçük oğlu İrnek adamları ile Dobruca'nın kuzeyinde yerleşmiştir. Artık 457-491 yıllarında Hunların büyük bir kısmı Tuna boyunda toplandı. Bunlar Bizans'ın tebaası idiler ve Nedao muharebesinden sonra Batı Roma İmparatorluğu'nda da pek çok Hun çalıştı. Ancak, doğudan gelen yeni ve kuvvetli göçlerden sonra bugünkü Romanya ve Rusya arazisinde fazla Hun kalmamış ve bunlar imparatorluk arazisine sığınmışlardır.

Doğu'dan ilerleyen Oğur Türkleri, önüne geçilemez bir kuvvetle bütün Pontus bölgesini işgal ederek 466'da Don ırmağını geçip ve Pannonia'daki Sirmium'a kadar ilerlemişlerdir. Daha ilk yıllarda Bizans ile yaptıkları ittifak çok uzun ömürlü oluyor lâkin 499'da Bizans ile araları açılan Oğurlar, olmuş ve Mösya'yı harabeye çevirmişlerdir. Bu yeni ve büyük kavim adı bundan sonra kaynaklarda Bulgar (Karışık) olarak geçer. Bir Türk dili olan Bulgarca, diğer Türk dillerinden bir kısım fonetik ayrılıklar gösterir. Bu kavimler bugün Rusya'da yaşayan Çuvaşların cedleridirler. O zamandan sonra bu bölgede meydana gelen siyasi faktörlerin başında Bulgarlar gelirler. Fakat, bunların oluşturdukları yeni siyasi teşekküller şöhretlerini arttırmak ve daha korkunç görünmek maksadıyla Aşağı Tuna boyunda yaşamakta olan Hun geleneğini kendilerine mal etmekten geri kalmazlar ve bu kabilden olarak Attila ile oğlu İrnek'i efsanevi cedleri sayarlar.

Hun İmparatorluğu parçalanmış ve dağılmıştır. Ancak şimdi imparatorluğun yıkılması ânında, Hazar Denizi ile Danimarka'ya kadar uzanan çok geniş bir sahada, iktidarı bir avuç göçebenin elinde bulundurduğu meydana çıkmıştır. Daha önce bütün dünyayı yenmek hülyasında bulunan bu kimseler birkaç yıl gibi kısa bir zamanda dağılırlar. "Hükümdar Kabilesi" ufak kabilelere, gruplara ve kısımlara ayrılır. Bir kısmı İsteb'de kalarak yeni devletler kurulmasında yardımcı olmuş, birçoğları ise yabancıların hizmetine girmişlerdir. Attila'nın sevgili oğlu Bizans'ın askeri olmuş, binlercesi onun örneğini izlemiştir. Daha sonraki yıllarda, içinde ücretli bir Hun askerinin bulunmadığı bir imparatorluk garnizonu yoktur. Bir zamanlar imparatorluğun düşmanı olan bu insanlar, imparatorluk ordularının subay ve kumandanı olarak âdeta Bizans'ı istila ederler. Fakat bundan sonra, o zamana kadar Hunların dizginledikleri Cermen kavimleri Batı Roma İmparatorluğu'na hücum ederler. Attila'nın maiyetini oluşturan pek çok kimse, Roma'da en yüksek mevkiye çıkar. "Son Roma İmparatoru" Julius Nepos'u yerinden uzaklaştırarak yerine oğlu Romulus Augustos'u geçiren Orestes, Attila'nın en mahrem adamlarındandı. Bilindiği üzere Orestes'i Odovakar uzaklaştırır. Bu Odovakar ise Attila'nın itimadı sayesinde yükselen Edeko'nun oğlu idi. Attila'nın sarayında büyümüştü. "Allah'ın Kamçısının" iktidarın evcinde iken ve çok büyük muharebelerle dahi elde edemediğini "köleleri" oyuncak kabilinden bir kolaylıkla sağladılar. Roma'da hüküm sürdüler.

Attila Devrinin Hun Toplumu Gelir Kaynakları-Devlet İdaresi-Hükümdar-Devlet Adamları-Hunlar ve Yabancılar-Hayat Tarzı-İnançlar

AVRUPA HUNLARI

5. yüzyıl ortalarında Orta Avrupa'da hüküm süren Hun toplumun yapısı elbette 4. yüzyıl sonundakinin aynı değildi. Servet artmış ve devlet kuvvetlenmişti. Buna paralel olarak sosyal yapının değişmesi normaldi. Bizans 430'larda Hunlara 350 Libre altın ödüyordu ve bu vergi, Attila ve Bleda zamanlarında iki katına çıkarıldı. 447 Trakya muharebelerinden sonra ödenmeyen vergiler karşılığı olarak toptan 600 Libre altın ödenecekti. Yıllık vergi 3 katına çıktığından 2100 Libre altın alacaklardı. Uldin'in hâkimiyetinin ilk yıllarında Hunlar Romalı esirler karşılığında 1 Solidus alırlardı, 435'de esirler karşılığında 8 Solidus ve bu fiyat 443'de 12 Solidus'a yükselir. Arada bir rastgele kazanç sağladıkları da olurdu. Meselâ 443'de soylu bir hanım karşılığında 500 Solidus almışlardır. Esirlerin fidye ödenmeden kaçmalarını önlemek maksadıyla sıkı önlemler alınmıştı. Fidyeye esir alanlara ödenir haraç ise hazineye girerdi. Yeni bir fetih esnasında ganimetlerin büyük payı, iktidar sahiplerinin eline geçer ve geri kalanı muharipler arasında dağıtılırdı. Akınlardan büyük ganimetler elde edilmiştir. Bu çok miktardaki paranın Hun toplumu üzerindeki etkisinin ne olduğunu ve bu paranın nasıl harcılandığını bilmiyoruz.

Bleda ile Attila başlangıçta ortak hüküm sürerlerdi. Herhalde bu reislerden her biri bir kabilenin başında bulunurdu. Bir hükümdarın hâkimiyeti irsi olarak ele geçirdiği ve miras olarak halefine bırakıldığı anlaşılıyor. Hunlarda bu yeni idi ve verasete dayanan yeni bir asalet meydana gelmişti. Ammianus'un sözünü ettiği Primates herhalde servetten kaynaklanan ve miras bırakılabilen türdendi. Attila biricik ve güvenilir kaynağımız olan Priskos'a göre mutlak bir hükümdardı. Halk arasında dolaşır ve onlar kendisini alkışlardı. Lâkin halkın sevgisi korkuya dayanıyordu ve kaynağımızın ifadesine göre bütün halk sindirilmişti. Attila'nın iktidarı harp ve sulh zamanlarına göre sınırlı değildi. Muharebeye karar veriyor ve hiç kimseye danışmadan sulh müzakereleri yapıyordu. Sulh zamanlarında adaleti idare ediyor ve evinin eşliğinde durarak şikâyetleri dinliyordu. Halk onun hükümlerini itirazsız kabul ederdi. Attila, çekişen tarafları dinledikten sonra hemen karar verirdi. Tebaasının hayatı ve ölümü meselelerinde kesin iktidar sahibi idi. 4. yüzyılın Primates sınıfı bu kararları değiştiremezdi. Attila, kabile baskılarından ve ırkının iktidarı tehdit eden kararlarından kendini kurtarmıştı, onu kimse kontrol edemiyordu ve intikam korkusundan uzaktı. Tebaası onu ilâhlaştırmıştı ve ona öyle hitap etmekten hoşlanıyordu. Servetin artması Hun toplumunu kökünden değiştirmişti.

Mutlak idareye tâbi bir toplumda liyakata dayanan Primates sistemine artık yer yoktu. Bundan sonra servet ve başarı önde geliyordu. Logadesler efendilerinin hizmetlerini görür, koruma vazifesini yapar, baş mabeyinci gibi çalışırlardı. Hepsi Attila'nın köleleri olmalarına rağmen sadakatle çalışmışlardır. Meselâ, Edeko Attila'ya karşı komplo işine karıştırılmış fakat o bunu hemen Attila'ya bildirmişti. Ayrıca, Logades sınıfı emirlerindeki askerî güçle imparatorluğun belirli bir kısmı üzerinde efendileri adına hüküm sürerlerdi. Bir sefer esnasında kumanda ederler ve bunlar arasında da hiyerarşi vardır. Bu kumandanların mevkiinin tayininde idare ettikleri bölgenin büyüklüğü ve önemi ağır basardı ve bölgenin nüfusu, zenginliği, stratejisi göz önünde bulundurulurdu. Tâbi kavimler arasında nizamı sağlamak ve gıda biriktirmekte onların görevleriydi. Tarım ile uğraşmayan Hunlar gıdalarını ya bağlı kavimlerden veya ticaret aracılığıyla sağlardı. Hunlar, tâbi kavimleri kendileri namına seferlere gönderirlerdi.

Logades sınıfı imparatorluğun esas unsurunu oluştururdu. Sekreterlerin vazifesi yabancı hükümdarlara gönderilen mektupları yazmak ve arşivi muhafaza etmek idi. Logades olmadan imparatorluk idare edilmezdi. Hunların sayısı hâkimiyetleri altındaki kavimlere nispetle daha azdı. Bu sebeple birçok kabile kendi ırkından adamlar tarafından idare edilirdi.

AVRUPA HUNLARI

Priskos'tan önceki Hun kadınları hakkında bilgimiz yoktur. Arabalarda yaşar, orada giyecek hazırlar ve çocuklara bakarlardı. Fakat, Priskos'un Hun kadınları serbestti. İtibarları vardı ve erkekler arasına karışır ve seferlerden döndüğü zaman Attila'yı karşılamaya çıkarlardı. Priskos Attila'nın karısı Arıkan'ın çadırına kolayca giriyor ve onunla konuşuyor. Bleda'nın dulunun bir köyü vardı. Yabancı heyeti misafir edebiliyordu. Hunlarda ataerkil aile vardı, ailede baba hâkimdi. Çok evlilik bulunmasına rağmen bu iş servete bağlıydı bu yüzden erkek cinsi ağırlıkta idi.

Attila, maiyetine iyi davranırdı ve İsteb'de cömert bir reis başarılı olabilirdi. Attila ganimetlerin önemli bir kısmını maiyetine dağıtır, adamlarını yabancı ülkelere elçi olarak gönderirdi. Attila son iki yıla kadar bol ganimetlere ve çok paraya kavuşmuştu, bu sebeple maiyeti de refah içinde idi. Ziyafetlerde bolluk vardı. Göçebenin başlıca gıdası etti ve bu sebeple ziyafetlerde ilk sırayı alırdı. Ziyafetler akşam erken saatlerde başlar ve geç saatlere kadar sürerdi. Bütün bu servet ve refah yüksek tabakada olumsuz etkiler de yapıyordu. Yalnız, refahı sağlayan maddelerden hiçbiri Hunlardan değildi, üretim çok zayıftı. Ayrıca bütün bu nimetler yüksek tabakanındı ve geniş halk tabakalarının bundan nasibi yoktu. Bununla beraber 440'larda büyük halk tabakası buğday ekmeği tüketiyordu. Attila devrinin Hun toplumu gittikçe bu lüks denebilecek gıdaya alışmıştı. Bu hayatın sürdürülmesinin tek şartı bu maddelerin akışının sağlanması idi.

***

Üst tabakanın lüksünü oluşturan sadece hediyeler, vergi ve ganimetler değildi. Bu devirde Hun toplumunun en önemli gelir kaynağı ticaretti. Göçebe toplumlar yerleşik toplumlarla mübadelede bulunmadan yaşayamazlardı. Hunların her iki imparatorlukla ticaret yapmaları kaçınılmazdı. Bu yüzden dış ticaret gayet önemli idi. Hunların üretim maddeleri birbirinin aynı olduğundan iç ticaret zayıftı. Hunlar başlangıçta giyecek ve gıda maddeleri ithal ederlerdi. Bunların dışında silâhlar çok yer tutardı. Göçebe toplumu muhtaç olduğu silâhların hepsini imal edemezdi, üstelik silâh imaline yarayan hammaddeyi de her zaman bulamazlardı. Normal zamanlarda ok, yay ve kargıyı kendileri yaparlardı. Ancak, büyük çapta muharebeler başladığında, esasen zayıf olan imalat sanayi yetersizdi. Bu yüzden yabancılara başvurmaya mecburdular. Silâhlardan sonra ithal maddeleri arasında tahıl başta gelirdi.

Gerçi önceleri ekmek Hunlarda bir lükstü, fakat zamanla Hunlar buna alışmışlardı. Demir kılıç, keten ve elbiseler aranan maddelerdendi. Bütün bunlara karşılık Hunlar yerleşik kavimlere at et, kürk ve köle satarlardı. Hunlarda ticaret eski bir meslekti ve Hunların servetinin artması nispetinde sınıflar da meydana gelmeye başlamıştı. Hun ticaretinde Doğu İmparatorluğu ilk sırada idi, Batı İmparatorluğu'yla olan ticaret daha sınırlıydı. Hunların şehirleşmeleri arttıkça ticaretlerinin de arttığı söylenebilir.

Hunların Çin ve İran ile ticarete buldukları da bilinir. Bizans ile Hunlar arasındaki ticarete dair pek az bilgi vardır, zira bu devir yazarları ticarete karşı fazla ilgi duymazlar. Theodosios zamanında Hunlara gönderilen külliyetli altının ticaret yoluyla tekrar Bizans'a geri dönmüş olması tabiidir. Hun İmparatorluğu'nun ortaya çıkması birçok Roma şehrinin ve tüccarının refahını arttırmıştı. Rua ve Attila zamanında ticaretin canlı olduğu bir vakıadır. Attila, daha 435'de Bizans ile vardığı ilk müzakerelerde, bütün Bizans pazarlarının Hunlara açılmasını ve bu pazarlarda her türlü emniyetin sağlanmasını istemiştir. Attila bu arzusunun 448'de de tekrar eder. Hudut bölgelerindeki sahalarda boş bir arazinin bırakılmasını istemesi de, bu bölgede ticaretin gelişmesine yardım maksadını

güdüyordu.

449'da Priskos'un ziyaret ettiği Hun toplumu şehirleşme sürecinde idi ve artık el emeği sıkıntısı başlamıştı. Attila devrinde hâlâ çobanlık yapıldığına dair bilgimiz yoktur. Herhalde artık, sığır gütmektense insan idare etmenin daha kârlı bir iş olduğunu öğrenmişlerdi. Henüz sınıf farklılaşması meydana gelmedi ise de servet sahibi olma isteği doğmuştu. İmparatorluğun en zayıf yönü, Hun askerî gücünün imparatorluğun geniş hudutları üzerinde çok seyrek olarak dağılmış olması idi.

Attila'nın imparatorluğu Kafkasya'dan, Fransa'dan ve Danimarka'ya kadar uzanan sahayı içine alıyordu. Bu bakımdan İmparatorlukta hassas durum, Ardarik ve adamlarının dizginlenmesi idi. Hun muharıplerinin gıda, vergi toplamak üzere çok dağılmış olmaları, fonksiyon sahibi insana karşı ihtiyacı artırıyordu ve bu yüzden Attila kendi adamlarının Romalılara kaçmasına tahammül edemezdi. Bunları geri almak için çok ısrar etmiştir. Aslında bu kaçaklar fazla değildi ve Attila onların sayısını biliyordu. Attila bu kaçakların Roma ordusuna girmelerine engel olmayı ve kendisine karşı muharebeye katılmalarına set çekmeyi istiyordu.

Hunlar, tâbi kavimlerden garnizonlar teşkil ederlerdi. Hunların zor kullanarak Romalılardan getirdiği ziraat işçisini çalıştırdıkları anlatılır. Göçebelerin, ihtiyaç duydukları esnafı ve işgücünü yabancılardan sağladıkları bilinir. 453'de Attila'nın ölümünden sonra, önce oğulları arasında ve ardından da mahkûm kavimlerle muharebeler çıkmış ve Hunlar Nedao ırmağı kenarında bozguna uğramışlardır. Kaynaklar abartılı olarak bu muharebede 30000 Hunun öldürüldüğünü bildirirlerse de bu muharebede pek çok Hun'un yok edildiği doğrudur. Bu muharebeden sonra Hun devlet idaresinin kaymağı olan Logades sınıfı dağıldı ve her biri kendi yoluna gitti. Bizans, bu safhada asileri desteklemiştir. 452'de Bizanslılar Hunlara tâbi yabancı kavimler arasında tahriklerde bulundular. Büyük Hun bozgunundan sonra Bizanslıların aldığı iki karar Hunları çok güç durumda bırakmıştır. Birinci kararda Hunlara Bizans şehirlerinde serbest ticaret yapmayacaklarına verilen ret cevabıydı. İkincisi, 455-456'da çıkarılan bir kanunla Bizans, Hunlara her türlü silâh satılmasını yasakladıktan başka silâh yapılmasına yarayan her türlü madde de satılamayacaktı. Bu kanun daha sonra başka kavimlere de teşmil edildi: Düşmana silâh satılmayacaktı. Bu kanunla Avrupa da göçebe kavimlerin hâkimiyetine son verilmiş oluyordu. Hun İmparatorluğu'nun çöküşüne âmil olan başka olayların da bulunduğu sanılıyor. Bir taraftan, Hun muharıplerinin her tarafa yayılması, diğer taraftan Logades sınıfının gittikçe artan ölçüde servete, lükse kavuşması ve bunların büyük kitleden gittikçe uzaklaşmaları sosyal problemler yaratmış olabileceği gibi, büyük servetlere kavuşmak gayesiyle yapılan çok büyük fetihler esnasında emniyet kuvvetlerinin her tarafa dağılmasıyla tâbi kavimler arasında azınlığa düşmesi, diğer taraftan Hunların üstün sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına giriştikleri nispette, milli özellikleri olan askeri güçlerinin azalması ile ana birlikler çok dağıldığından tâbi kavimler esaret boyunduruğunu kırmayı düşünmeye başlamış ve bunun sonunda felâket ortaya çıkmıştır.

Henüz sınıflaşma mertebesine erişemeyen Hun toplumu, Batının feodal nizamı içinde ve ağır şartlar altında yaşayan bir kısım kavimler tarafından kurtarıcı gibi karşılanmıştır. 435-448 yılları arasında Galya'da haksızlığın ve vergi tahsildarlarının sebep oldukları isyan bastırılmış ve reisleri Eudoxius Attila'ya sığınmıştı. Yabancılar, kendilerini ezen aristokratlara karşı Hunlardan yardım beklemişlerdir. Uzun süren Roma dostluğu sona ermiş ve Bizans ile münasebetler düzelmişti. Bunu sezen Roma'nın muhalifleri Hunlarla yakınlaşmayı planladılar. Gene bu sıralarda kavgaya tutuşan Ripuar Franklarının iki

AVRUPA HUNLARI

kardeşinden biri Attila'ya diğeri de Aetius'a sığınmıştı ve bu iyiye alâmet değildi. Bir kısım idialara göre Eudoxius ve Frank Prensi, Attila'yı Galya seferine teşvik ederler. Priskos'un bu hususta kısa bir kaydı vardır. Bir kısım tarihçiye göre Aetius'a sığınan Frank Prensi Merovenj hanedanının kurucusu Merovech idi. Bu sıralarda Doğu Roma İmparatorluğu'nun sosyal durumu da iyi değildi ve imparatorluğun adalet sistemi iyi işlemiyordu. Buna karşılık Hunlar arasında hayat sade ve özellikle sulh zamanlarında rahattı. İmparatorlukta ise mali durum bozuk ve emniyet sistemi şikâyet konusu idi.

Hun devlet adamlarının birçoğu yabancı idi ve bunların başında Attila'nın başbakanı Onegesios gelirdi. Bu zat ordu kumandanı ve diplomat olarak kendini kabul ettirmiş ve hanedanın itimadını kazanmıştı. Onun dirayetli bir devlet adamı olduğuna kanaat getiren Attila onu en yüksek mevkie çıkarmıştı. Bu şahsın üstün devlet adamı vasıfları Bizans'da da iyi biliniyordu. Bu yüzden onu kendi taraflarına kazanmak için her çareye başvuyorlardı. Maximinus'un görevi, ilk sırada Onegesios'u kazanmaktı ve bu maksatla zengin hediyelerle, özellikle bol miktarda altın verilerek çok mültefit bir dille onun aklının çelinmesine çalışılacaktı. Fakat, Onegesios Attila'nın sadık adamı, ciddi ve şerefli bir devlet adamı tavrı ile kendisine yapılan bu teklifi nezaketle ve kesinlikle reddetmiştir. O, burada kendi ülkesinde Romalılar için çok daha faydalı olabilir, efendisinin fevri hareketlerini engelleyebilir ve iki devlet arasındaki münasebetlerin düzelmesine yardımcı olabilirdi. Attila'nın iki cephede muharebe etmesine engel olmak da onun elinde idi. Onegesios'un Attila ailesi içinde de uzlaştırıcı olduğu anlaşılıyor. Bütün bu davranışlarından anlaşıldığına göre Onegesios, devletin sadık ve güvenilir bir adamı olduğunu ispat etmiştir. Onun dışında böyle davranan devlet adamları da vardı. Onegesios'un adı son defa Galya seferinde zikredilir.

İmparatorluğa hizmet eden yabancılar arasında Onegesios'dan sonra gerçek bir aristokrat ve akıllı bir adam olan Orestes gelir. Orestes taşranın toprak sahibi sınıfındandı ve bunlar Noricumlu idiler. Karısı da bu bölgenin soylularındandı. Orestes Yunanca da bilen aydın bir adamdı. Fakat Attila'nın yanına ne zaman geldiği bilinmez. Ancak, Attila'nın durumunun kuvvetli ve istikbalinin parlak olduğunu görerek ona intisap etmişti.

Orestes, 449'da Edeko ile elçi olarak İstanbul'da bulunduğu sırada, Bizans sarayı Edeko ile Attila'ya karşı komplo tertibinde bulunmuş ve bu suikasti Orestes ortaya çıkarmıştı. Bu olay Attila'nın ona itimadını arttırdı. Orestes Attila'nın sarayında bir nevi teşrifat nazırı idi. 452 İtalya seferine katılmıştır. Attila'nın ölümünden sonra malikânesine çekilen Orestes, bir müddet siyasi hayattan uzak kaldı. Zira, o devrin Roma siyasileri, Attila ile işbirliği yaptığından onu ihanetle suçladılar. O takımın devlet başından uzaklaşmasından sonra ortaya çıkabildi, 472'den sonra yıldızı parladı. 475'de son imparator Julius Nepos'u iktidardan uzaklaştırarak tahtı ele geçirdi. Fakat bu mevkie kendisi oturmadı ve oğlunu tahta çıkardı. Bu zat da Roma'nın son imparatoru oldu. Attila'nın sarayında Orestes'in rakibi olan Edeko'nun oğlu Odovakar, Orestes Attila sarayında iktidarının evcindeyken 20 yaşını geçmiş bir delikanlı idi ve Attila'nın sarayında terbiye görmüştü.

Attila zamanına kadar mağlup kavimlerin kuvvetlerine çok nadir zamanlarda baş vuruldu. "Müttefik Kavimlerinin" kuvvetleri, tamamıyla Attila'nın bir yeniliği idi. Bu kavimler Hunlarla birlikte seferlere çıkmaya can atarlardı. Bu muharip ve ganimetlere haris kavimlerin isteksiz olarak muharebeye zorlandıklarına dair kayıtlara rastlamıyoruz. Zira, 408 ilâ 456 yılları arasında hiçbir Doğu Cermen kavmi Hun ittifakından ayrılma veya Roma arazisine yerleşme denemesinde bulunmadı. Attila'nın Galya seferi bazı idialara göre Vandal kralının tahriklerinin neticesi idi, fakat bu husus ispat edilememiştir. Hiç şüphesiz Attila

AVRUPA HUNLARI

kendi iradesi ile bu işe girişmişti. Buna rağmen bir kısım Got ve Bizans kaynakları Attila'nın bu seferi üzerinde spekülasyonlar yaratırlar. Vizigotlarla Attila'nın arasının açılmasında belki Romalıların parmağı vardı. Aetius'un ordusundaki Roma dostu Franklarla Vizigotlar da birbirlerine karşı güveni olmayan insanlardı. Attila'nın ordusu da homojen değildi. Priskos'un gözüyle gördüğü ve mahzun tavırlı bulduğu Attila'nın, bütün büyük dünya fatihleri gibi insanı etkileyen bir karizması vardı. Halkı ve maiyeti ona karşı korkuyla karışık bir saygı duyuyordu. Yıllarca Hunlarla temas halindeki Romalılar arasında da adı ve şöhreti yaygındı. Bu duygu geniş halk tabakaları arasına kadar yayılmıştı. Birçok insanın gözünde Attila romantik, kudretli ve cesur, azametli bir hükümdar idi. Honoria bile gasp edilen haklarının, zarar gören siyasi itibarının böyle meşhur bir hükümdar tarafından iade edilebileceğine inanmakta haklı idi.

Hunlar ve Romalılar

Hunların Avrupa'daki ilk yılları ve Romalıların onlara karşı tutumu ile ilgili bilgimiz yoktur. I. Theodosios ve Arkadios zamanlarında Hunlarla olan temaslara dair çok az bilgimiz vardır. 5. yüzyılın 40. yıllarına kadar bu husustaki kayıtlar seyrek. 5. yüzyılın ortasında ve özellikle harp zamanlarında sivil halkın durumu perişandı. Priskos'un Viminakionlu bir tüccarın ağzından duyarak naklettiği hususlar, devrin imparatorluk toplumunun durumunu açıkça yansıtmaktadır. Priskos II. Theodosios'un politikasını tenkit eder. Zira Attila'ya karşı koyma cesareti göstermemiştir. Attila'ya karşı gelenleri metheder ve kendisinin katıldığı olayları ziyadesiyle uzatır. Hunlara karşı kazanılan zaferleri tenkitsiz olarak yazar. Sirklerde yarışan mavi ve yeşiller belirli sosyal sınıflar tarafından desteklenirlerdi. Maviler toprak sahibi zenginler ve aristokratlar tarafından desteklenirlerdi. Yeşilleri tüccarlar, esnaf ve gemiciler tutarlardı. Theodosios hararetli yeşil taraflısı idi, Markianos ise mavilerdendi. Priskos, Theodosios'u neden Attila'ya karşı gelmemiş olduğundan dolayı onu suçlar. Lâkin bütün Hun tarihi boyunca ister doğu ister batıda olsun Hunlara karşı koyma görülmez. 452'de Markianos'un Hun ülkesine karşı giriştiği taarruz da, Hun ana kuvvetlerinin ülkeden uzakta bulunduğu bir sırada yapılmıştı. Bizanslılar herhalde, Theodosios zamanında Hunlara karşı yapılacak bir seferin çok pahalıya mal olacağını ve neticesinin de cılız olacağını düşünmüş olmalı idiler. Zira Hunlar, açık bir ovada bir Roma ordusunu kolaylıkla imha edebilirlerdi. Ayrıca Romalılar, aldıkları Hun esirleri ile de güç durumda kalıyorlardı. Zira Hunlar, yalnız orduda hizmet edebilir ve çiftliklerde çalıştırılmazlardı.

Bu sebeple Romalılar genellikle Hun esirlerini öldürürlerdi; bu yüzden imparatorluğun haraç ödemekten başka çaresi yoktu. Fakat Theodosios'un siyaseti her bakımdan başarısızdı. O zamana kadar ufak çaptaki akınlara alışmış olan imparatorluk, gerçek göçebe harbinin ne olduğunu bilmiyordu. Theodosios idaresi, iddia edildiği gibi zayıf ve zararlı değildi. Priskos kendi idarecilerine karşı ön yargılı ve taraf tutardı. Bunun temelinde mezhep farklılıkları da vardı. Bundan başka, Attila'ya ödenecek vergi hususunda imparator kiliseye baskı yapmıştı. Bu devrin tanınmış patriği Nestorius da Theodosios'u şiddetle tenkit eder. Zamanın olaylarına tanık olan Nestorius, Attila'nın iki büyük istilası hakkında da bilgi verir. Bütün bu olaylardan sonra Markianos, o zamana kadar yürüttüğü siyasetten dolayı Chrysaphios'u idam etti. Halbuki onun mali idaresi, toprak sahipleri dışında halk yığınlarının yararına olmuştur.

Sonuç

Hun tarihi, Ostrogotlara yaptıkları hücum zamanından Attila oğulları arasında çıkan kavga sonunda imparatorluğun dağılması anına kadar geçen devri ve Hunların sebep oldukları

AVRUPA HUNLARI

olaylarla içinde yaşadıkları ve geliştikleri toplumu anlatmayı arzu eder. Bu işi yaparken karşılaştığımız en büyük zorluk kaynakların yetersizliğidir. Özellikle Attila ile Bleda'nın iktidara gelmelerinden önce imparatorluğun gelişmesi ve teşkilâtı hakkındaki bilgilerimiz azdır. İmparatorluğun kuvvetlenmesinde ve gelişmesinde Attila'nın ve Rua'nın paylarının ne olduğuna dair bilgilerimiz yoktur. Hun toplumunun gelişmesi ve uğradığı değişikliklere dair malzemeye sahip değiliz. Bu hususta yeni kaynakların ortaya çıkmasını beklemek ise fazla iyimserlik olur. Hun devri arkeoloji malzemesinin araştırılmasında son yıllarda ilerleme oldu ise de bu eserler yazılı kaynakların yerini tutamaz sağladıkları bilgiler genel anlamda tefsir yapmaktan ileri gidemez. Hun tarihinin en belirgin siması olan Attila hakkında değişik fikirler ileri sürülmüştür. Attila'nın seçkin bir şahsiyet olduğu, devri üzerinde derin izler bıraktığı tartışma konusu değildir. Bir inanışa göre o bir dehadır ve büyük bir adamdır, imparatorluğun büyüklüğü onun şahsına bağlıdır. Bundan başka Hun tarihinin Avrupa üzerindeki etkileri de çok tartışılır. Bir kanaata göre Hunların yükselmesi Attila sayesinde olmuştur ve Attila olmasaydı imparatorluk onun zamanındaki parlaklığa kavuşamazdı. İmparatorluğun dağılması da onun ölümü ile ilgilidir. Her iki iddia da tartışmaya açıktır.

İlk iddia doğru görünmüyor; zira Attila'dan önce Hun İmparatorluğu bütün ihtişamı ile ortaya çıkmıştı. Rua ile Oktar'ın imparatorluğun kurulmasında ve kuvvetlenmesinde büyük katkıları vardır. Oktar zamanında imparatorluğun hudutları Ren ırmağının doğusuna kadar erişmişti. Rua ise Tuna boyunda ve İtalya'da söz sahibi olmuş ve Bizans'ı tehdit etmiştir. Her iki kağan o zamana kadar görülmedik ölçüde geniş bir arazi üzerinde hüküm sürer. Bu itibarla Attila bir Cengizhan değildir. Zira Cengizhan, dağınık ve küçük birimleri birleştirerek devasa bir imparatorluk meydana getirmiştir. Fakat Attila'nın kendinden önce her biri yarı bağımsız kabileleri birleştirerek iktidarı merkezde topladığı bir gerçektir. Bu nedenle Attila'yı büyük bir şöhrete çıkaranlar Oktar ile Rua'dır. Attila'nın ölümünden sonra imparatorluğun dağılmasının kaçınılmaz olduğu da münakaşa edilebilir. Burada, Attila'nın haleflerinin onun kadar kuvvetli şahsiyetler olmadığı söylenebilir. Bu sebeplerle Hun İmparatorluğu'nun ne başlangıcı ne de sonu bir şahsın eseri ve kabiliyeti mahsulü değildir.

Attila'nın seferlerine çıkmadan genellikle uygun bir zaman seçtiği göze çarpıyor. 441-443 ve 447 seferleri böyle yapılmıştır. Galya seferinde ordusu çok değişik unsurlardan meydana geldiğinden Hun taktiği değil Cermen taktiği uygulanmıştır. Attila'nın Galya seferinden önceki diplomasisi başarılı değildir. Zira, Romalılarla Gotlar gibi birbirlerine güveni olmayan iki unsuru birbirinden ayıramamış ve herbirini ayrı ayrı mağlub etme imkânını kaçırmıştır. Honoria meselesini araya sıkıştırarak bu fırsatı kaçırmıştır. Bundan başka Vandal kralı Genezerik ile işbirliği yapmamıştır. Diğer taraftan kendisine sığınan Eudoxiuos ile Frank prensinden diplomatik sahada faydalanmamıştır. Bütün bunlara rağmen Attila çok renkli bir adamdır ve Hunları iyi tanımıştır. Tanınmış Alman âlimi Mommsen'in kanatine göre Hunları merkezi bir iktidar etrafında toplaması onun başarısıdır. Selefleri Hunların bir kısmı üzerinde hüküm sürmüş ve hâkimiyeti aralarında paylaşmışlardır. Bleda'nın öldürülmesinden sonra Attila, sınırsız bir iktidara sahiptir. Kabile reislerinin hâkimiyetine son vermiş ve iktidarı mutlak surette kendisine bağlı bulunan Logades sınıfı aracılığı ile idare etmiştir. Avrupa Hun İmparatorluğu'nun kuvvetlenmesi ile bütün dikkatler onun üzerinde toplanır. Roma toprak sahiplerinin adamı olan Aetius, Hun dostluğu sayesinde hüküm sürebildi ve bu dostluk 451 yılına kadar sürdü. Bu dostluğa güvenen Aetius, Hunların kendisine ve İtalya'ya hasım olabileceğine inanmadı. Attila'dan destek gören Batının toprak sahipleri de onun gibi düşünüyorlardı.

***

AVRUPA HUNLARI

Hunların Avrupa tarihindeki önemi, Cermen kavimlerini dizginleyerek Roma İmparatorluğu'nun ömrünü uzatmış olmalarıdır. Orta Avrupa'da Cermen kavimlerini hâkimiyetleri altına almışlar ve bunların Roma'ya saldırılarını engellemişlerdir. Şayet Cermenler, istedikleri gibi hareket edebilselerdi Roma daha erken ve daha ağır olarak tahrip edilirdi. Diğer taraftan, özellikle Batı Roma İmparatorluğu ordularına alınan çok sayıdaki Hun, Cermen müstevlilere karşı hatırı sayılır bir destek oluşturuyorlardı. Lâkin Hunlar da, 376 ve 405 yılları arasındaki büyük kavimler göçünü hazırlamak suretiyle imparatorluğun çökmesini hızlandırmışlardır. Hunların batıya yönelmeleri Cermen kavimlerinin Galya, İspanya ve Afrika'ya kaçmalarında etkili olmuştur. Alarik de bu olayların yarattığı bir adamdı ve Cermen istilâları, 430 ile 455 yılları arasında duraklamıştır ve istilâlar bu tarihten önce ve bu tarihten sonra canlanır. Eğer Hunlar Avrupa'da görülmemiş olsalardı Vizigotların Toulouse krallığı, Ostrogotların İtalya krallığı ve Vandalların Afrika krallıkları meydana gelmeyecekti. Hunlar, yüzyıldan daha kısa bir zaman ölçüsünde Avrupa tarihinin baş köşesinde yer alırlar ve bu çok kısa zaman içinde Avrupa tarihini bundan sonraki gelişmesinde damgalarını vururlar. Bütün çağdaş kavimleri yerlerinden oynatmış ve Avrupa'nın o zamanki çehresini değiştirmişlerdir. Cermenlerin sebep oldukları terörü ortadan kaldıran ve onları o zamanki medeni dünya üzerine serpiştirenler yine onlardır. Fakat, ömürleri uzun olmadığından Avrupa'da daha fazla varlık gösteremediler ve Avrupa toplumuna mal olamadan tekrar meçhul âlemine gömüldüler. Onlar Avrupalı değillerdi, onlar sonsuz bozkırların hâkimi ve yarı göçebe evlatları idiler. Yerleşik kavimleri köle olarak ve ihtiyaçlarını karşılamak hususunda bir araç gibi kullandılar.

Avrupa Hunlarının Maddî Mirası Efsane ve Gerçek

Avrupalı'nın hatırasında Hunlar kadar derin iz bırakan başka bir kavim yoktur. Kilise çevrelerinde Attila'nın Galya ve İtalya seferlerinden dolayı daha İlk Ortaçağ'dan beri bir çok efsane meydana gelmiş ve bu efsaneler sahne sanatına bol malzeme sağlamıştır. Fakat, Avrupa kavimleri arasında meydana gelen Attila ve kavmi hakkındaki efsaneler ülkelere göre değişir. Bundan başka, daha Attila zamanında meydana gelen ve efsane unsurunu oluşturan menkıbeler bunların en değerlileridir. Hıristiyanlar, günahlarından dolayı Allah'ın kendilerini cezalandırmak amacıyla, Attila'yı gönderdiğini düşünmüşlerdir ve ona Flagellum Dei (Allah'ın Kamçısı) ünvanını vermişlerdi. Lâkin Attila'ya mal edilen bu adlandırmanın Augustinus (350-430) tarafından Alarik ve Gotlar hakkında 410'da Roma'yı tahrip etmelerinden dolayı kullanıldığı, daha sonraki yüzyıllarda Attila hakkında kullanılmaya başladığı anlaşılmıştır. Attila'nın kendisi de Allah tarafından gönderildiğine ve elindeki kılıcın bunun bir alâmeti olduğuna inanıyordu. Bizanslılar Attila'nın öldüğüne inanmamış ve onun bir komplo kurbanı olduğunu düşünmüşlerdir.

Got-Longobard efsanelerinde Attila, harpten hoşlanan, ılımlı tabiatta ve keskin zekâlı bir hükümdardır. Kilise menkıbelerinde Attila, dünya hâkimi ise de, silâhsız ve âciz kilise mensupları ondan üstündürler. Paris halkı Attila'dan korktuğundan daha emin bir yere sığınmayı düşünmüştür. Galya'da meydana gelen menkıbelerde Attila, genellikle çok kan dökücü ve merhametsizdir. Almanya'da meydana gelen menkıbelerin en tanınmış, 10000 bâkire ile ilgili Ursula efsanesidir. Efsanenin aslı Hun prensinin evlilik teklifini reddeden bir İngiliz prensesinin öldürülmesi ve bundan sonra onun yerine 11000 meleğin zuhur ederek Hunları kaçırmasıdır. Fransa'da meydana gelen bu olaydan dolayı Fransız rahipler Attila'yı hiç sevmediler. Çok abartılan bu efsanedeki olaylar sebebiyle

Hunlar çok tâhripkar olarak anlatılırlar. Bu yüzden Attila ve Hunları Fransız okul

AVRUPA HUNLARI

kitaplarında çok vahşi ve kan dökücü görülürler. Efsaneler halk düşüncesini yansıtmakla beraber tarihi içerik bakımından zayıftır.

İtalyanlar arasında Attila çok değişik şekildedir. Bu ülkede daha sonraki yüzyıllarda meydana gelen pek çok olay Attila'ya mal edilmiştir. Dante'ye göre Attila, Hıristiyanlığı sevmediğinden birçok İtalyan şehrini kül etmiştir. İtalyan efsanelerinde köpek başlı olarak anlatılan Attila, çok zeki ve kabiliyetli bir insandı. Birçok İtalyan Attila efsanesine göre, Attila İtalya'da mahvolmuştur. Lâkin İtalyan efsanelerinin çoğunda Fransız efsanelerinin izlerine rastlanır. Buna karşılık Cermen efsanelerinde Attila, çok büyük ve âlicenap bir hükümdardır. Attila'nın sarayında birçok Cermen hükümdarı yaşar. Nibelungen destanı Hun-Cermen mücadelelerinden meydana gelmiştir. Bu hikâyelerde Attila, Etzel adında büyük otoriteye sahip, azametli, asil ruhlu bir hükümdardır. Öldürülen Burgund kralı Sigfried'in karısı ile evlenebilmek için Hıristiyanlığı kabul eder. Attila'nın sarayında çok kibar, nazik ve cömert Hristiyan ve pagan prensler bir arada yaşarlar. Bu evlenme sırasında Viyana'da 17 gün düğün yapılıyor ve at oynatılıyor. Nibelungen'de işlenen olaylar 13. yüzyılda meçhul bir yazar tarafından bir Lâtin Epos'undan yararlanarak yazılmıştır. Zira bu şarkılarda daha sonraki tarihi olaylara rastlanır. Burada Attila mültefit, asil ruhlu, iyi bir kraldır. Sulhu çok sever ve yalnız asilere karşı kılıç kullanır. Kuzey Cermenleri arasında ise Attila (Atli), servete haris, hilekâr ve haşin bir hükümdardır. İzlanda'ya kadar uzanan sahalarda yaşayan Cermenler arasında Attila efsanesine rastlanır.

Macarlar arasında Attila ve Hunların çok değişik bir yeri vardır. Bir zamanlar, Hunlarla Onoğurların karışarak yeni bir siyasi Türk topluluğu meydana getirdiği sırada onlarla beraber yaşadıkları sanılan eski Macarlar, Hunları Macarların cediti sayar ve en eski Macar kroniklerinde bu görüş yer tutar. İsmen bilinen ilk Macar reisi Ârpad ailesi üyeleri arasında, efsanevî cedlerinin Attila olduğu inancı yerleşmişti. Bugün Romanya'nın Erdel (Transilvanya) eyaletinde yaşayan Macar kabilesi Sekeller de kendilerini Hunların ahfadı sayarlar. Bu yüzden Macar sarayında ve Macarlar arasında, daha başlangıçtan beri bir Hun geleneğinin varolduğu tahmin ediliyor. Macarlar arasında yayılmış bulunan Hunor ve Magyar efsanesi, tarihin derinliklerinden süzülen ve geçmişin karanlıklarından devralınan bir kısım silik tarihi hatıraların bir devamı sayılabilir. Bu efsaneden anlaşıldığına göre bu iki kardeş Maeotis (Azak Denizi kıyıları) ovalarında avlanırken orada rastladıkları bir geyiği izledikleri sırada karşılaştıkları Alan reisinin iki kızı ile evlenirler ve bu evlilikten Hunlar ve Macarlar türer. Daha 13. yüzyılda Macarlar arasında Attila ve Hunların geleneği yaşıyordu. 15. yüzyılda Macarlar arasında Hun-Macar efsanesi yeniden canlanır. Hunyadi'nin oğlu Matyas II. Attila'dır. 19. yüzyıl Macar edipleri Hun efsanesini mahirane işlemişlerdir. Aslında Attila efsanesi çok menşeli ve değişik bir terkipdir. Bunun içinde daha hayatta iken Attila'nın halkı ile beraber inandığı bir efsane unsuru mevcut olduğu gibi, yabancılar arasında Attila efsanesinin en doğru varyantı Macarlar arasında meydana gelmiş veya başından beri yaşamıştır. Zira Ârpad'lar ailesi hükümdarları ve Ortaçağ Macarları Attila'yı ve Hunlarını kendi cedleri saymış ve onlarla iftihar etmişlerdir. Bu gelenek özellikle Sekeller arasında kuvvetle yaşamakta ve onların gurur kaynağı olmaktadır. Ayrıca Macarlar, Attila'yı ve Hunlarını daima sevgi ve büyük bir ilgi ile anmışlardır. Bunun temelinde, Macarların Doğulu oluşu ve eski kültürlerinin İsteb sahasından gelmiş olması ve Türk karakteri taşıyan bir kavim olmaları yatar. Hunları ve Macarları birbirlerine bağlayan unsurlar bu yapıdan ileri gelmektedir.

Hunlardan Kalan Maddi Eserler

AVRUPA HUNLARI

İlk Kavimler Göçü arkeolojisinin Roma devrine kadar süren safhasını tespit etmek bu güne kadar mümkün olamamıştır. Bu son derece çalkantılı ve hareketli geçen devirden kalan malzemenin hangi kavme ait olduğunu belirlemek çok güçtür. Hun eşyalarının tanınması, Hunların kısa süren hâkimiyetleri ve belirli bir yerde uzun zaman yerleşmemiş olmalarından dolayı ayrıca hem az hem de yabancı kavimlerin eserleri ile karışmış olmaları sebebiyle çok zor olmaktadır. Ayrıca Nagyszeksos ve diğer yerlerde ele geçirilen çok kıymetli eşya, Hun sanatının yüksek bir seviyeye eriştiğini göstermektedir. Büyük bir kısmı defin âdetleri ile ilgili olan bu eşyanın ancak altın, gümüş ve tunçtan yapılmış olanları zamanımıza kadar kalabilmiştir. Bu eşya günlük hayatın muhtelif safhalarını aydınlatmağa yarıyor; bunlar arasında ev eşyası, harp âletleri ve avcılık ile ilgili âletler vardır. Bugün bu malzeme, Hun sanatının eriştiği seviye ile komşu sanatların bunlar üzerindeki etkisini gösteriyor. Hun sanatı da büyük ölçüde geliştiği çevrenin tesiri altındadır. Kökleri M.Ö. 7. yüzyıla kadar çıkan, çağdaşı ve daha sonraki Yunan yazarlarının "İskit" toplu adı altında kaydettikleri İstep sanatı ve kültürü, Kuzey Kafkasya ile Güney Rusya'nın Dinyeper ve Karadeniz sâhilleri ile Kırım yarımadasını içine alan bölgede yayılmıştır. Atı iktisadî ve askerî sahada ilk defa kullanmakla tanınan Kimmer kültürü bunun başlangıcını oluşturur. Bu kültürün oluşmasında, Anadolu ve Karadeniz sâhillerinde faaliyet gösteren Yunan kolonilerinin büyük payı vardır. Zira, İstep mıntıkası ile güneyin gelişmiş medeniyetleri arasındaki mübadeleyi Yunanlılar yürütürlerdi. Bu itibarla bu sanat üzerinde İyon tesiri açıktır. Bunlar dışında eski Got ve Cermen sanat eserleri ile İran sanatı da bu geniş sahada birbirine rakip olarak çarpışır. Batıdan gelen ve M.Ö. 400-300 yılları arasında Kafkasya'ya kadar uzanan sahalarda etkisini gösteren Kelt sanatı dışında, milâdın ilk yıllarından başlayarak kuzey batıdan bu mıntıkaya giren Cermen sanatı etkisi barizdir ve bu akım Hunların meydana çıkmalarına kadar sürer. Bu geniş sâha, bunlardan başka doğudan gelen sanatların tesirine de açık bulunmuştur.

Büyük ölçüde hayvan yetiştirmeğe dayanan Hunların iktisadî hayatında, daha dar ölçüde de olsa avcılık, balıkçılık, "çiftçilik", ticaret ve yağma yer alır. Bütün bu uğraşlar ve mübadele, uzak mesafelerin aşılmasına ihtiyaç göstermiştir. Bu sebeple İskit sanatının izlerine, Volga ırmağının kollarından biri olan Kama nehrine, Batıda Macaristan ovasına, Silezya'ya kadar uzanan geniş bir sahada rastlanmaktadır. Hazar Denizi'nin kuzeyinden doğuya doğru ilerleyen kervan yolu, münbit ve etrafı mahfuz bir bölge olan Minussinsk'te son bulur. Bu mıntika çok erkenden Çin ile de münasebetlerde bulunmuş ve Güney Rusya'da imal edilen sanat eserlerine Minussinsk'te rastlanmıştır. Aynı eserlerin isteplerin derinliklerinde Ordos'a kadar eriştiği görülmüştür. İstep mıntıkasının büyük iktisadî temellerinin daha İskit devrinde atıldığı anlaşılıyor. Nitekim, İskitler devrinde yerleşen bu ticaret sisteminin Ortaçağ başlarına kadar sürdüğü bilinir.

Güney Rusya bozkırlarında, M.Ö. 300 sıralarında İrani bir kavim olan Sarmatlar, sanata yeni unsurlar getirirler. Sahanın en batısında ve bugünkü Macar ovalarında, Milâd sıralarında Sarmat- Yazigler bulunuyorlardı. Karadeniz sahilindeki Yunan kolonileri varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kırım yarımadası ve özellikle Kerson ve Bosforos şehirleri, kuzey ile güney arasındaki mübadelenin yapıldığı merkezlerdi. Kırım yarımadası, Hunlar zamanında da aynı canlılığı sürdürmüştür. Bu saha daha önce Doğu Gotlarının elinde bulunuyordu. Fakat, 3. yüzyılda İran'da yeni bir imparatorluğun kurulması, bu bölgede de değişikliklere sebep olur. Bundan sonra bu bölge Bizans, İran ve Güney Rusya bozkırlarının hâkimi olan İstep kavimlerinin eline geçer. Bu sıralarda bu bölgede Got sanatı çok gelişir ve bu sanat Hun sanatı üzerinde de çok etkili olur. Tam bu esnada gelişmekte olan Hun sanatı aynı zamanda Sarmat sanatından faydalanır. 4-5. yüzyıllarda gelişen yeni sanat, Hun sanatı karakterini kazanır. Hun devrinden kalan kafa taslarından çoğunun

AVRUPA HUNLARI

harabolmuş bulunması, mezarlardan çıkan kemikler üzerinde antropolojik araştırmalar yapılmasını güçleştiriyor. Buna rağmen, Hunlardan hiç olmazsa bir kısmının mongoloid tipte Türk ırkından oldukları anlaşılıyor.

Geçen yüzyılın ortalarından başlamak üzere, Macaristan'da yapılan kazılarda meydana çıkarılan pek çok mezar ve süs eşyasının çoğunun Avarlara ait olduğu anlaşılmıştır; halbuki daha önce bu eserlerin Hunlara ait olduğu sanılıyordu. Bu hatanın düzeltilmesinde 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren bir hayli mesafe alınmıştır. Bu gün Volga ile Dinyeper ve Tuna havzasında birbiri ile akraba, zaman, mekn ve karakter bakımından Hun devri ile birleştirilebilecek buluntular artmaktadır. Hatta, Hunların en tanınmış eşyaları başında gelen bakır kazanların menēinin İç Asya'ya kadar izlenmesi mümkün olmuştur. Doğu Kazakistan ile Moldavya arasındaki bölgede bulunan 25 kadar defin yerinde, zengin kadın ve erkek malzemesine rastlanmış ve bunların Hun devrinden olduğu tespit edilmiştir. Bunların arkeolojik karakterinin birliği ve birbirleri ile olan bağlılığını göstermek mümkün olmuştur. Tuna havzasında, Tuna munsabı ile Alp dağları arasında şimdiye kadar birbirine çok benzeyen yaklaşık on kadar açılmış kazı yeri tanıyoruz. 70 kadar tutan ve açıkça belirlenebilen bu mezar buluntularının yardımı ile bunların iki misli kadar hasarlı veya tam olmayan ve müzelerde saklanan arkeoloji malzemesi de mevcuttur. Bugün artık Hun toplumunun st ve orta tabakasına mensup insanlara ait bir çok malzeme tanınıyor. Bu malzemenin Doğu ve İç Asya'ya kadar uzanan madd ve manev köklerini takibedebiliyor ve bunların Orta Asya'daki gelişim ve değişimini de reniyoruz. Bunlar arasında "Nomad" aristokrasisinin ve soylu tabakasının mutlaka etnik bir birlik oluşturmadığını da görüyoruz. Karaton ve Attila'nın maiyeti ile asker alt tabakası için de durum aynıdır. Bununla beraber, Hun İmparatorluğu'nda büyüklerin ve ordu kumandanlarının büyük bir kısmı doğu menēeli idi ve Hun giyimi taşıyorlardı. Halk ve ordu, Orta Asya'daki hareket noktasında hemen hiçbir arkeolojik iz bırakmamış ve çoğu yağma edilen defin yerlerine rastlanmıştır.

Hunların ilerledikleri shanın arkasında tahribedilen veya yanan yerler kalmıştır. 376 ile 381 yılları arasında, bugünkü Romanya ovasından kaçarken Vizigotların terkettikleri köylerde ve mezarlıklarda, Hunların izlerine de rastlanmaktadır. Dehşete düşen Gotlar, firar esnasında bu bölgede para ve altın gömmüşlerdir. Yine Gepidlerin mağlup edilmesi ve eski Gepid aristokrasisinin yok oluşu esnasında arkalarında bir hazine bölgesi kalmıştır.

Doğu Avrupa'nın Hun fetihleri sonunda meydana gelen firar hareketleri ve özellikle Aşağı Tuna bölgesindeki hareketler, yalnız yazılı kaynakların işığında aydınlanamaz. Bir kısım arkeoloji malzemesi, Doğu Cermenlerinden oğunun Alanlara katıldıklarını gösteriyor ve bu hususu tarih kaynakları da doğruluyor. Pannonia sahasında değişik ziynet eşyası ile elbisenin birbirine karışması, 376 yılında doğudan gelen ilk mültecilerin ortaya çıkmasından, asıl Hun hâkimiyetinin meydana gelmesine kadar süren zaman bölümünde gözlenebiliyor; muhtelif dinlere mensup kavimlerin değişik tarzdaki defin usullerini sergiliyor. Bu araştırmalarla 430'dan önce ve sonra bu bölgede hüküm süren ve yaşayan kavimlerin terekesini birbirinden ayırmak mümkün oluyor. 400'den sonraki devirde Roma ile barbarlar arasında gittikçe sıklաřan ve beraber yaşamaya tanıklık eden eserler, daha önce Roma İmparatorluğu'na dahil bulunmayan komşu bölgelerde de çabucak yayılıyor. Bu devirde Pannonia'da barbarlara ait keramik, kuyumcu eşyası ve cam nevinden birçok eşyaya rastlanır. Alan, Got, Hun firarileri de beraberlerinde bir kısım moda eşyası getirmişlerdir. Bunlar arasında bulunan beyaz metalden bir ayna bu neviden olup, Doğu Asya, Çin menēelidir. Hunların yayılma sahasını arkeolojik malzeme ile de göstermek mümkündür. Hunların arkeolojik malzemesi gittikçe daha belirgin bir hal almaktadır. Yüzden fazla buluntu arasında, 75 veya 100 yıllık devreye girebilecek eserlerin yayıldığı

AVRUPA HUNLARI

çok geniş bir alan vardır. Bu devirden Hunlarla ilgili eserlerin yayıldığı sahalar doğudan batıya doğru bir zincir oluşturur, fakat bu bir birlik göstermez. Hun eşyasının bulunduğu yerler yaklaşık 5-6 bin kilometre uzunluğundadır. Özellikle birkaç yüz kilometrelik sahadaki buluntu yerleri, Ural dağları ile Obi ırmağı arasına rastlar. Hun yayılma sahalarında Hun eşyasının bulunduğu yerler daha sıklaşır. Tanınmış Hun buluntularından bir seri, meşhur Volga geçidinin bulunduğu Saratov bölgesindedir. Kuzey Kafkasya'nın orta bölgesinde Hasavyurt, Hazar Denizi yakınında Dağıstan'da Kışpek, Utamiş, İragi, Aşağı Dinyeper bölgesi ile Kırım yarımadasına kadar uzanan Kerson bölgesi (İrgen, Makartet, Tokmak civarı), Kırım yarımadasında ve özellikle onun bozkır bölgesinde, Kerç'te birçok buluntu yeri olmak üzere, Aşağı Buğ, Prut, Dinyester sahili, Doğu ve Batı Moldavya, Buzau vadisi ve Dobruca'da görülür. Macaristan'da Kırım veya Volga bölgesi ile ilgili arkeoloji malzemesi bulunmamıştır. Bütün bu malzeme arasında defin âdetleri ile ilgili olanlar büyük bir yer tutmaktadır. Kuzey Kafkasya'daki Hun devri büyük Alan mezarlarının da bunlarla yakın ilgisi vardır ve bunlar Patigorsk, Maykop, Novorossiysk vs.'dir. Zira, Hun elbise ve at takımlarının çoğu Alan mezarlarındaki veya diğer cesetlerin yardımı ile aydınlanabiliyor. Karpatlar havzasında Hun eserleri ancak bir nesil süresi içinde bulunabilmiştir. Bunlar da yan yana olmaktan ziyade üstüstedir. Avarların ilk devirlerine ait defin ve yerleşme âdetleri, Hunların Karpatlar havzasındaki terekesine çok benzer ve bunların hepsi Asya menşelidir.

Hunların Bakır Kazanları

Bugüne kadar ortaya çıkarılan en eski, en iyi ve en önemli Hun arkeoloji malzemesi Höckricht definesidir. 1831'de Silezya'nın Höckricht mevkiinde bulunan ve fazla yüksek olmayan bir kum tepesinde rastlanan malzeme iyi durumdaki bir bakır kazan, bronz levhadan yapılmış bir tas, altın safihalar üzerine oturtulmuş kıymetli taşlarla süslü bir parça, gözler üzerinde yerleştirilmiş kıymetli taşlarla süslü bir toka, altın kaplamalı kayış uçları, altın kakmalı bronz tokalar, gem süsleri, çizmelerle at takımlarının parçalarından oluşmaktadır. Bir tarlada az derinde ortaya çıkan malzeme ölü kurbanlarıyla ilgilidir. Az önce zikredilen ve yine tarlada meydana çıkan Ukrayna'nın Makartet buluntusu da bunun bir benzeridir. Büyük kısmı kırık veya parçalar halinde ele geçen Hun kazanları, aslında ayak çemberi ile birlikte 35-100 santim yüksekliğinde (çoğunluğu 50-60 santimlik) olup Doğu Asya menşelidir. Bu neviden bronz kazanlara daha İskit devrinden başlamak üzere mezarlarda ve Doğu Asya'daki kurbanlara da rastlanmaktadır; bunlar İskit eserler grubuna dahildirler. Üstüvani ve daha büyük Hun kazanlarının cediti Noin-Ula mezarlarında görülür. Bu türün özel süslemelerle yapılanlarına Obi ırmağından Troyes şehrine kadar uzanan çok geniş sahada rastlanır. Sayısı yirmi kadar olan bu kazanlar bu devrin teknik özelliklerini üzerinde taşırlar.

Bu delillere dayanarak bu kazanlardan çoğunun Hun devrine ait olduğu ve bunlara Hunların Avrupa'daki askerî bölgesinde ve Tuna'nın kuzeyine isabet eden Romanya ovasında ve ırmaklar bölgesinde rastlandığı ortaya çıkmaktadır. Kazanların en büyüğü ve en gösterişlisi, 1 metre yükseklikte, 40-50 kilogram ağırlığında ve en zengin Hun definesinin ortaya çıktığı Nagyszeksos'ta ele geçmiştir. Define Tisa yatağından 15-16 kilometre uzaklıkta toprağa verilmiştir. Burası, bir zamanlar ırmağın feyezan esnasında erişebildiği bir kum tepesinde bulunuyordu. Bu definelerin bu civarda meydana çıktığına bakılırsa Rua, Bleda veya Attila'nın karargâhının Orta Tisa bölgesinde, Körös ırmağının doğu kıyısının güneyi ile Maros'un kuzeyinde bulunması gerekiyor. Kazanlar, bir yüzyıldan beri kurbanlar için kullanılmış kabul ediliyor. Sibiry'a da da buna benzer kazan resimlerine rastlanmıştır. Kazanların âyinlerde ölü defni esnasında kullanıldıkları anlaşılıyor. Bugüne kadar ele geçen malzeme arasında Törtel kazanı, en sağlamıdır. Högesz, Macaristan'da

AVRUPA HUNLARI

Kapos eyaletinde çift sürerken pulluğa takılmıştır. Bundan başka Hunlar devrinde Çin menşeli aynalara da rastlanıyor. Törtel'de bulunanı hariç, bütün diğerleri Karpatlar havzasının Hun merkezini savunan Pannonia askerî bölgesinden oldukları görülüyor. Yukarıda kaydettiğimiz defineler arasında birçok süs eşyası da bulunmaktadır. Höckricht'de kırmızı taşlarla süslü altın bir levha bulunmuştur, bu ise Macaristanda Csorna'da bulunan bir taca benzemektedir. Bu taş, tek başına defnedilmiş bir kadının başucunda bulunmuştur; daha sonra buna benzer taşlar ele geçirilmiştir ve bunlar arasında en güzeli Kerç'te çıkmıştır. Bu tacın üzerinde çifte bir kartal tasviri görülür ve bunlar Volga'da ve Obi ırmağı bölgesinde bulunanlarla bir benzerlik içindedir. Metal bir taş takma, Hun istilâsından az önce veya Hun hâkimiyetinin sonlarında moda olmuştur. Volga'nın doğusunda ele geçirilen sekiz tacın şekil ve teknik bakımdan İran-Sâsani menşeli olduğu veya en azından onların sanatı etkisi altında bulunduğu görülüyor. Avrupa'da taşların yayılma sahaları ve ağırlık noktaları, bakır kazanlarla silâh mezarlarından farklıdır. Bunlardan birçoğunun eski Kırım şehirlerinde hazırlanmış oldukları anlaşılıyor. Sun'i olarak kafa tasları tahribedilen mezarlarda da taşlar bulunmuştur. Hunlarda defin ziyafetinin yalnız erkeklere ve bunlar arasında da mevki sahibi kimselere mahsus olduğuna dair deliller vardır.

Hunlarda Defin Özellikleri ve Elbiseleri

Hun devrinde küpe ve bilezik gibi süs eşyasının yalnız kadınlar tarafından kullanılmadığı anlaşılıyor. Bu sebeple bir kısım mezarların kadınlara mı erkeklere mi ait olduğunu tayin etmek güçleşiyor. Hun erkek mezarlarının belirlenmesinde en güvenilir deliller silâhlarıdır; fakat Alan mezarları için bu husus geçerli değildir. Bu devirde kadınlar ve erkekler pantolon giydiklerinden bunların üzerine tokalar konmuş, kemerler takılmıştır. Bu sebeple kadın mezarlarında da at takımlarına rastlanır. Doğu menşeli atlı kavimlerde kadınlar da erkeklerde olduğu gibi vücuda oturmuş dar bir elbise ve yüksekçe bir yaka taşır ve bunun üzerine kemer takarlardı, bu yüzden elbiselere kopça takmağa ihtiyaç yoktu. Kopçanın (Fibel) nın Gotlar arasında yaygın olduğu anlaşılıyor. Bu devirde yeni bir yaşmak türü ortaya çıkıyor ve bu yaşmak türü Hun ve Alan temaslarına bağlanıyor. Nitekim bu devirde Hun-Alan giyiminin birbirine karıştığı göze çarpar. Kuzey Avusturya'nın Untersiebenbrunn bölgesinde ele geçirilen ve 80 yıldan beri hangi menşeden olduğu tayin edilemeyen iki prens mezarı, bu güne kadar rastlananlar arasında en zenginidir. Bu define mücevherleri ve elbiseleriyle çok değişik malzemeyi içine alıyor; ayrıca Hunların uç mıntikasında bulunuyor. Hazar Denizi kıyısındaki İragi'de de Untersiebenbrunn'dakinin aynı elbiseler bulunmuştur. Yine Untersiebenbrunn definesinin her ikisinde de Cermen unsurlarının çok az olmasına karşılık Hun-Alan giyim unsurları hâkimdir. Ziyet ve teçhizat malzemesi, Hun devrinin kuyumcu mamülleridir ve bunlar Kafkasya'dan Alplere kadar yayılmıştır. Untersiebenbrunn'da Hunlardan birinin defnedildiğine dair bir delil bulunamamışsa da bu mezarlarda Hun idarecilerinden birinin aile fertlerinden herhangi birisinin defnedilmiş olması muhtemeldir. Bu sıralarda aileler karışık unsurlardan oluşuyor, Alanlar ve Cermenler 4. yüzyıldan beri Hunlar idaresinde çalışıyorlardı. Bu kavimlerin reisleri de gittikçe Hun İmparatorluğu'nun en yüksek mevkilerine kadar çıkabiliyorlardı. Bu sebeple Untersiebenbrunn, bu türden reis veya ileri gelenlerden birinin kadın mensuplarından birine ait olması kabul edilebilir.

Hunların Yayları ve Okları

Hunların ortaya çıkmalarına kadar Doğu Avrupa'da hiç tanınmayan en önemli "Sihirli Silâhları" yaylarıydı. Hunların yaylarını pekiştirmek maksadıyla kullandıkları bazı kemik

AVRUPA HUNLARI

safihaları Volga, Dinyeper ve Kerç bölgelerinde bulunmuştur. Fakat bunlara bugüne kadar Hun mezarlarında rastlanmamıştır. Uzun yılların denemeleri ve büyük bir meslekî bilgi ile imal edilen yaylarını, Hunlar mezarlara ve kurban ateşlerine koymamış ve babadan oğula miras bırakmışlardır. Avrupa'daki fetih yollarına Hun orduları ile çok az sayıda yay ustasının gelmiş olması yüzünden bu bölgede yayların değeri gittikçe artmıştır. Bir talih eseri olarak bu yaylardan birisi, Hunların hudut bölgelerinden olan (Bugün harap bir mezarda) Panonnia'da hemen hemen eksiksiz olarak ve yedi parça halinde 1930'da Semmering'de bulunmuştur. Avrupa yaylarının yardımıyla restore edilen bu yayın ölçülerinin aslına uygun olduğu söylenemez. 3-5. yüzyıllara ait yaylar arasında en büyüklerinden olan bu yayın 180 santim boyunda olduğu tahmin ediliyor; bu büyüklük bir Hun maharibinin boyundan fazla olduğundan bu yayın at üzerinde kullanıldığı sanılıyor. Bu büyüklüğü fazla bulan uzmanlar, sonradan bunu 160 santim, hatta 140-150 santim olarak kabule yanaşmışlardır.

Okların yaklaşık bir metre uzunluğunda olduğu biliniyor. Avar oklarının 120-130 santim, yine 9-10. yüzyılda Avrupa'da görülen Macar oklarının da 120-130 santim kadar olduğu kaydediliyor. 1974'de Kafkasya'da donmuş bir zeminde ele geçirilen bir yay, bugüne kadar rastlanan türleri arasında en dikkate değerlerindedir. Alan mezarından çıkan 140 santim uzunluğundaki bu yay, bozulmamış olarak muhafaza edilmiştir ve 8. yüzyıldan olup Hazarlara ait olması gerekmektedir. Bu yay, ihtiyaç halinde 100 santim kadar olabiliyordu. Bu yay, Hunlarınkinden daha gelişmiş ve daha kuvvetli olup 130 santim kadardı. Bu büyüklükteki bir yayın ok uzunluğu, 80-90 santim olmalıydı. Semmering yayının gerilmiş durumda iken 120-130 santim olması lâzım gelirdi ve o zamana göre bu büyük bir yaydı. Bundan kısa bir süre önce Orta Asya'nın 1-5. yüzyıllarına ait ok ve yayların öncüleri Baykal Gölü ile Moğolistan'da meydana çıkarılmıştır. Alanlarla Cermenlerin ve Sarmatların Hun yaylarını taklit edemedikleri anlaşılıyor. Sanıldığına göre bu iş için kendilerine izin verilmemiştir. Bunun en iyi delili, Hun devletinin dağılmasından sonra Cermen prens mezarlarında bu türden yaylara çok az rastlanmış olmasıdır.

Hun devrinde ok uçları genellikle demirlerden olup baklava biçiminde ve ortalama 3-4-5-6-7-9 santim uzunluğunda idi; ortalama uzunluk 5-6 santimdi. Ok uçlarının daha değişik şekilleri yanında amaçlarına göre kemikten hazırlanmış olanları da vardı. Hunlar, oklarının sivri uçları yukarı olmak üzere ok kutusuna koyarlardı ve bir kutuya ne kadar ok konulduğunu bilmiyoruz. Obi bölgesinde yaklaşık 30-32 ok konulmuştur; galiba bu sayı en fazlası idi. Ölü mezarlarına konulan okların sayısı, her halde ölünün rütbesi ile orantılıydı. Kafkasya, Volga ve Don ırmağı boyundaki Alan mezarlarına ok ve yay konulması münhasıran ve en başta gelen Hun âdeti idi ve bu husus Hun devrinin özelliği sayılmalıdır.

Yakın Muharebe Silâhları

Hun silâhları arasında en önemlilerinden olan, iki tarafı keskin ve nispeten dar bir levhadan oluşan kılıç, Altay, Doğu Ural ve Orta Asya'dan Güney Rusya ve Ukrayna İsteplerinden Orta Avrupa'ya kadar uzanan sahada tanınmıştı. Aynı devreye rastlayan ve biraz daha genç olan Cermenlerin aynı tipteki kılıçlarından levhasının daha dar olmasıyla ayrılır. Hun mezarlarında ve kurban yerlerinde bu kılıçlara çok rastlanır ve zaman zaman da birkaçı bir arada bulunur. Bunların kabzaları muhtelif kıymetli taşlarla ve altın kaplamalar ile süslüdür. Diğer silâhlardan mızrak, bu devrin silâhları arasında çok eskiden beri tanınır ve mızraklara ölülerin mezarları üzerine dikilmiş olarak rastlanır. Kalkanlar hakkında hem yazılı kaynaklarda bilgi vardır hem de arkeoloji malzemesi olarak bilinirler. Bunlardan bir kısmı demirden yapılmıştır ve ağırlıkları da fazladır; bunlara Orta Asya'nın her devrinde

AVRUPA HUNLARI

rastlanır. Bunlardan başka zırh gömlekleri de kullanılmıştır. Bir kısım mezarlarda ise, bugüne kadar az sayıda rastlanmakla beraber Doğu menşeli miğfer de bulunmuştur.

Hunların Eyer Takımları

Malzemenin yetersiz olması yüzünden uzun zaman Hun eyerlerinin restorasyonu yapılmamıştı. Halbuki son yıllarda eyerlerle ilgili parçalar ortaya çıkmıştır. Bununla beraber defin esnasında at koşumlarının hayvanın üzerine değil, ölünün yanına konmuş olması da tanımayı güçleştirmiştir. Günümüzde parçaları nispeten eksiksiz olarak ele geçirilen Mundolsheim (Elsass) eyerinin altınlanmış gümüş levhalar ve diğer madeni parçalarla ağaç kısmının biraraya getirilmesi mümkün olmuştur. Doğu menşeli Hun ve Alan eyerlerinde altın işlemeli safihalar kullanılmıştır. Son zamanlarda elde edilen buluntulardan eyerin daha tam bir şekli bulunmuştur. Gem ve ağız demiri parçaları arasında, Hun menşeli oldukları şüphesiz olanlar da vardır. Karpatlar havzasında ele geçirilen gem ve at takımları, Doğudan tanıdıklarımızın varyantlarıdır. Mükemmel bir atlı kavim olan Hunların mutlaka "üzengilerinin" bulunması gerektiği düşünülmüşse de, bugüne kadar izine rastlanmamıştır. Üzengiye ilk defa 4. ve 5. yüzyıl ortalarında Çin'de rastlanır, fakat burada da çift değil sadece sol tarafın üzengisi bilinmektedir. Hunlar arasında yayılan, 3-4. yüzyıl döneminde Orta Asya'dan neşet eden ön ve arka kafaları yüksek eyerlerin bir emniyet sağladıkları biliniyor. 4. yüzyılın başında Kuzey Çin'de ortaya çıkan ahşap eyerlerin, Hunların aracılığı ile Avrupa'da yayılan eyerlerle benzerliği göze çarpıyor; bu eyerler atlıya bir emniyet sağlamakla tanınmıştır.

Macaristan'da Pecs-Üszögpuzta'da, 70 santim derinlikte geniş bir alanda dağınık olarak bulunan eşya, bir kısmı kaybolmuş bulunmasına rağmen 66 parça altın evaniden oluşur; bunların Hun askerî tabakasının ihtiyacı olan herşeyi içine aldığı anlaşılıyor. Bunlar arasında en çok dikkat çeken, 30 parçalık at takımlarıdır. Demirden yapılmış bir dizgin ile, altınlanmış bir ağız tıkaçı, altın işlemeli ahşap bir eyer ve gem kayışlarının uçlarıdır. Kayış uçları erkek ve kadın kemerlerinin süslerinin aynısıdır. Burada rastlanan atlı teçhizatı Avarlar arasında kullanılanın benzeridir. İleri gelen ve yüksek rütbeli bir Hun'a ait bulunan Pecs-Üszögpuzta definesi içinde bir yay vardı. Pannonhalma'da da her iki ucu altın kaplamalı minyatür büyüklükte bir yay bulunmuştur: bu boydaki yayların merasimlerde kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Ufak boyda altın kaplamalı yay, daha İskitler devrinden başlamak üzere İstaplarda bir makam ve merasim âleti olarak kullanılırdı ve belki de Sasaniler devrinden beri yayılmış bir âdetti. Batı Hunlarında da, Rua, Bleda ve Attila devrinin aristokrasisi tarafından kullanılmıştır. Bu altın kaplamalı yaylar, altının eğilme hassası bulunmadığından muharebelerde kullanılmazdı. 5. yüzyılın ilk yarısında Hunların altın kaplamalı "çizme tokaları", Orta Asya'dan Atlantik'e kadar uzanan sahada ve hatta Kuzey Afrika'da kullanılırdı. Macaristan'da bulunan Pecs-Üszögpuzta, Bâtaszek ve Pannonhalma malzemesinin Hun devri üst kademedeki şahısların ölü kurbanları ile ilgili olduğu anlaşılıyor. Karpatlar havzasında bulunan bu malzeme, doğuda ele geçirilen ve yine Hun devri ile ilgili eşya ile bir benzerlik gösterir. Hun toplumunda aşağıdan yukarıya oluşan sosyal kademeler vardı ve mezarlarda bulunan eşyadan da bunu ayırdetmek mümkündü. Mezarlarda bulunan kafatasları da birbirinden farklıdır. Bunlardan bir kısmı makrokefaldi. Fakat kafa taslarından çoğu bozulmuş olarak ele geçmiştir.

Nagyseksos Definesi

Birinci Cihan Harbi'nden önce meydana çıkarılan ve daha önce Szeged eyaletine dahil bulunan Nagyszeksos puzta hazinesinde (şimdi Rözske'ye bağlı) de büyük miktarda altın

AVRUPA HUNLARI

ele geçmiştir. Adı halk arasında efsaneleşen bu hazine, Tuna bölgesinde bugüne kadar tanınan en büyük defnedir. 1966 yılına kadar buradan elde edilerek müzelere konan ve şahısların eline geçen altın eşya sayısı 200'dür. Burada bulunan eşyanın az bir kısmı dışında özürdür. Bunlar arasında en önemlisi massif altın kaplamalı ve 407 gram ağırlığındaki gerdanlıktır. Bu parça kalınlığı ve zerafeti ile bugüne kadar Hun devrinin erkek gerdanlıkları arasında Doğu Türkistan'dan Tuna'ya kadar uzanan sahada ele geçirilenlerin on mislinden fazladır. Bu gerdanlığın sahibi rütbe ve derecede, Hun devrinin Karpatlar bölgesinde bugüne kadar tanınan bütün beylerden üstündür. İçinde bir çok elbise ve teçhizat malzemesi de bulunan Nagyszeksos hazinesi, bugüne kadar bilinen Doğu "Prens" Hun buluntusunun en zenginidir. Nagyszeksos hazinesi ancak, 1904'de Kerç'te katakomplarda ele geçirilen hazine ile kıyaslanabilir. Fakat, Nagyszeksos hazinesi içinde, ne zaman imal edildiği ve ne vakit toprağa verildiğini yaklaşık olarak dahi olsa belirlemeğe yarar bir tek eşya yoktur. Yıllardan beri arkeoloji Nagyszeksos hazinesini "Yanık mezar", rüzgarın harabettiği tepe mezarı veya kısaca bir mezar harabesi olarak görür. Fakat Hunların ölüleri yaktıklarına dair herhangi bir bilgiye sahip bulunmuyoruz. Lâkin, hazineyi oluşturan eşyadan pek çoğu yanmıştır. Buna karşılık bir kısmı sağlamdır ve birçok kıymetli taş ve ziynet eşyası kusursuzdur.

Ölü Kurbanları ve Mezarları

Güvenilir bilgilere göre Nagyszeksos kazısının (45-70 santim gibi) az derinlikte humus ve althumus içinde yapıldığı kesinlikle iddia edilebilir ve ilk kazı sırasında herhangi bir iskelete rastlanmamıştır. İkinci kazıda da humusun altında başka bir kazı alâmetine rastlanmadığı ve toprakta bir renk değişimi olmadığı görülmüştür. Bu hazinenin yanında başka bir ölü kurbanı bulunduğu da biliniyor. Birçok Türk kavminde ölü kurbanları esnasında, ölü giydirilmiş ve teçhizatı üzerinde olmak üzere mezara yatırıldıktan sonra, yanına eşyasının bir çoğu defnedilir, ölünün atı toy esnasında yenilir ve kemikleri at koşumları ve silâhları bir odun yığını üzerine konarak yakılırdı. At koşumları ve silâhları ateşin sönmesinden sonra toplanır ve ölünün yanında pek derin olmayan bir çukura gömülürdü. Bazı hallerde bu kurban yapılmamış ve eşya toplanmıştır. Evvelce Hunların ölüleri yaktıklarına inanılırdı, halbuki yakılan ölü değil, lâkin onların yanında gömülen âletlerle at koşumlarıdır. Nitekim Nowogrigorewka'da ele geçirilen malzemede bütün eşya zarar görmemiş olarak muhafaza edilmiştir.

Sade Hun erkeği ve kadını doğrudan doğruya toprağa verilmiştir; ölü çoğunlukla âdi bir çukura gömülürdü. Doğuda ise ölümler bir tepeye gömülmüşlerdir. Tanınmış kimseler ise, gizli bir yere ve tek başına gömülürlerdi. Mevki sahibi bir Hun'un gömülmesinin ardından ziyafet verilirdi. Böyle zamanlarda ölünün yanına gömülen eşyanın bir kısmı o un yığını üzerine atılırdı. Nowogrigorewka'da elde edilen ve ölü ziyafeti veya ölü kurbanı malzemesine dayanarak burada Hunların en kudretli adamlarından birinin toprağa verilmiş olması neticesine varılabilir. Tarihî ve topografik kayıtlara dayanarak burada Attila veya Rua'ya dair ölü kurbanlarının yapılmış olması çok muhtemeldir.

Hunlar devrinde cırcır böceyi ile yapılan süs eşyası çok yaygındı, bu bir hareket alâmeti idi. Asya Hunlarından beri cırcır böceklerinin değişik madenlerden yapılmış olarak kullanıldığı ve bunların rütbe ifadesine yaradıkları bilinir. Cırcır böcekleri Avrasya'nın diğer Hun cinsinden kavimleri arasında görülmez. Kırım'da ve Kafkasya'da 375'den sonra yeni cırcır böcekleri ortaya çıkar ve bunlar dökme bronzdan ve gümüşten yapılır, daha sonra Avrupa'da da görülür. Bunlar artık kadınların ve kızların süs eşyası olarak kullanılır, bu suretle cırcır böcekleri Avrupa'da yayılır.

Hun Devrinde Karpatlar Havzasında Yerleşme Tarihi

Hun ilerlemesi ve özellikle Hun hâkimiyetinin başlamasının ardından, Karadeniz'e ve Aşağı Tuna havzasına gelerek kavimler ve kültür unsurları Tuna ve Tisa bölgesinde yerleşir. Tarihî ve arkeolojik kaynakların bildirdiğine göre, bunların yeni merkezi Pannonia idi. Bunlar önce Tisa'nın sağ sahilinde ve ardından da Banat'da yerleştiler. Başlangıçta aşağı Tuna ve Pontus kavimlerinin önünde üç bölge serbest kalabilmiştir. Bunlar: 1) Gepidia, Tisa'nın bu tarafının kuzeyinde bulunan Szamos ile Er ırmakları vadileri 2) Tuna ve Tisa arası ile Banat'ın bir kısmını oluşturan Sarmatia 3) Suavia, yani Quadların bir zamanki arazisi; daha sonraki yıllarda Hunların ilerlemeleri sürdüğünden diğer bölgelerden el sanatları yayılmağa başlıyor. Fakat Tisa'nın doğusunda bu "Barbar - Roma" sanat tesiri hiç görülüyor. Körös ırmağının kuzeyinde yerleşen Gepidlerle bu ırmağın güneyine giren Hunlar arasında çok az görülür. Bu olaylardan anlaşıldığına göre başlangıçta Hunlar, Tisa'yı batı hudutları olarak görmüşlerdir.

Hunların Yerleşme Sahası

Hun merkezinin bulunduğu ve bunun içinde de Hun ordugâhının kurulduğu Tisa'nın doğusu ve Körös ırmağı ile birleştiği bölgede hiçbir mezar ve muharip defin yeri bilinmez. Bu bölgede kayda değer biricik buluntu Mezöbereny mezarıdır ve Mezöbereny mezarı, Hun ordugâhı bölgesinden bugüne kadar meydana çıkan yegane buluntudur. Bu mezarda küçük kibar bir kız defnedilmiş ve ayaklarında altın ayakkabı tokaları bulunmuştur. Bu küçük kızın Hun olduğu, Kerson bölgesinde ele geçirilen Hun mezarı ile olan benzerliğinden anlaşılmaktadır. Zira, orada gömülü bulunan genç hanım da, Mezöbereny'dekinin genç kardeşi olacak kadar eşya birbirine benzemektedir. Fakat, hemen hemen aynı zamana rastlayan bu iki buluntu malzemesi ve imal yeri henüz gereği kadar tanınmamaktadır. Şekilleri ve süsleri gözönünde bulundurulduğunda, bunların Orta Asya menşeli oldukları kabul edilebilir. Bugüne kadar yapılan arkeolojik araştırmalar, her şeyden önce Hun hareketinin isitakemetini, imparatorluğun yayılış sahasını, askerî üsleri, aristokratların yaşadıkları yerleri, prenslerin hareketlerini göstermekte ve bir dereceye kadar da tarihî olaylara ve toplum bünyesine işaret etmektedir. Bir genel Hun sanat tarihi ve toplu bir bilgi vermek için bir çoğu tesadüfen ortaya çıkan ve genellikle kurban kazanlarından oluşan bu dağınık eserler yeterli değildir. Doğu sanatının Hunlar üzerindeki etkileri ve Hunlar tarafından serbest bırakılan Cermen prenslerinin alâmet ve sembolleri üzerindeki araştırmalar, tarih ve kültür tarihinin gelecekteki konusudur.

Attila'nın Defnedilmesi

Attila'nın ölümünden sonra, yıllardan beri bir kenara itilen ve ikinci sınıf işler gören Hunlar ön sıraya çıktılar. Cenaze törenleri, oğullarının ve Hun ileri gelenlerinin ortaya çıkmasına fırsat verdi ve matem büyük hükümdara lâıyk bir tarzda gerçekleşti. Tören, bütün bölümleri ile Asyaî idi. Erkekler, âdetlerine uyarak saçlarını kestiler, yüzlerini derin yaralarla çirkinleştirdiler. Bu suretle şöhretli kahramanı yalnız kadınların gözyaşlarıyla değil, erkeklerin kanlarıyla da suladılar. Bu tarzdaki törenlere İç Asya'daki kavimler arasında rastlanmıştır. "Kağanın naaşını, ordugâhın ortasına konan ipek bir çadırda tabuta yerleştirdiler; bunun etrafında görülmeye değer törenler yapıldı. Hunların en seçkin atlıları bunun etrafında dolandılar. Bu esnada ölünün icraatı, yası yöneten yaşlılar tarafından dile getirildi". "Muncuk'un oğlu, Büyük Kağan Attila, bütün kahraman kavimlerin hâkimi, Sen tek başına daha önce hiç kimsenin yapamadığı tarzda Hunların ve Cermenlerin ülkesinde hüküm sürdün, Sen iki imparatorluğu korku içinde bıraktın, onların şehirlerini zaptettin.

AVRUPA HUNLARI

Onların hepsi senin kölen olmadan önce onların yalvarışlarına acıdın ve onlardan yıllık vergi aldın! Sen bütün bunları başarı ile tamamladıktan sonra arkada acı yaralar bırakmadın ve adamlarının kininden uzak kaldın! Halkına himaye sağladın! Arkanda hiç acısı olmayan neşeli dostlar bıraktın! Bunu kim ölüme lâıyk bulur, hiç kimse intikam düşünür mü? ". "Matem türküleri söyledikten sonra mezarın üzerinde bir toy düzenlediler, büyük içki âlemi yaptılar. Bir abartmadan diğerine geçerek matem ve şenlik birbirini kovaladı. Geceleyin naaşını gizlice toprağa verdiler. Naaşı önce altın, sonra gümüş ve ardından da demir bir tabuta koydular. Bu suretle bu üç sağlam maddenin kudretli hükümdar ile sembolleştiğini düşündüler. Demir yenik kavimlerden, altın ve gümüş de her iki İmparatorluktan kazanılmıştı. Muharebelerde düşmandan elde edilen silâhlar, kıymetli taşlarla süslü at takımları ve hükümdarlık alâmetleri onunla beraber gömüldü ve bunlar onun sarayının süsleri idiler. Büyük hazineyi insanların hırsından uzak tutmak maksadıyla mezar kazıcılarını menfur bir tarzda öldürdüler: onların hepsi acımasızca öldürüldü".

Yukarıdaki tasvir, Attila'nın ölümünden yüzyıl sonra kaleme alınan Got tarihçisi Jordanes'in eserinde muhafaza edilmiştir, fakat bu metnin Priskos'un kaybolan eserinden nakil olduğu anlaşılıyor. Burada anlatılan defin merasimi, Çin kaynaklarında nakledilen Doğu Türklerinin defin merasimine çok benzer. Jordanes'in tasvirinde Yunancayı iyi bilmemesi neticesinde meydana gelen karanlık yerler vardır. Bundan başka, Avrasya isteplerinde bugüne kadar metal bir tabuta da rastlanmamıştır. Attila'nın defni ile ilgili diğer tasvirler de, sonraki yazarların yanlış anlamaları mahsulüdür. Belki Büyük İskender'in tabutu hariç, dünya üzerinde Attila'nın kabri kadar büyük ilgi uyandıran başka bir kabir yoktur. Attila'nın tabutunun bir ırmak yatağında defnedildiği kaydı, ayrıca üç ayrı tabut hikâyesi de bir yanlış tefsir ürünüdür. Bununla beraber, Karpatlar havzasında Attila'nın mezarının aranmadığı hemen hemen bir yer kalmamıştır. Attila'nın naaşının bir ırmağın akışının değiştirilerek (ilk sırada Tisa'nın) ırmak yatağında gömüldüğü hakkındaki şayialar da doğru görünmüyor. Zira, yine Jordanes'de 410'da Vizigot kralı Alarik'in naaşının Güney İtalya'da daha önce yatağı değiştirilen Busentus ırmağına defnedildiği ve bu işte çalışanların daha sonra öldürülmüş olduklarını okuyoruz. Jordanes'in eserinden kaynaklanan bir masal veya efsane olan bu kaydın, sonradan nasılsa bir yanlış anlama neticesinde Attila'ya maledildiği meydana çıkmıştır. Çünkü, o devrin teknik imkânları düşünüldüğünde kısa bir zamanda bir ırmağın yatağının değiştirilmesinin imkânsız olduğu açıktır.

Prof. Dr. Şerif BAŞTAV

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 1 Sayfa: 853-886

KAYNAKLAR:

- Altheim, Franz, Attila und die Hunnen, Baden-Baden 1951.
- Altheim, Franz, Geschichte der Hunnen I-V, Berlin 1959-1962.
- Ammianus Marcellinus, Rerum Gestarum Libri XXXI=Römische Geschichte I-IV, übers, und hrsg. W. Seyfahrt, Berlin 1970-1971.
- Bona, Istvan, Das Hunnen Reich, Budapest, 1991.
- Czegledy, Karoly, From East to West: The Age of Nomadic Migrations in Europe, Archivum Eurasiae Medii Aevi 3 (1983) 22-126.
- Demougeot, E., Attila et les Gaulois. Châlon-sur-Marne 1958.
- Excerpta de Legationibus. Pars I, Excerpta de Legationibus Romanorum ad Gentes, edidit Carolus de

AVRUPA HUNLARI

Boor, Berolini 1903.

- Ferdinady, M. de, Historia Mundi V. Frühes Mittelalter, Bern 1956, 186-198.
- Fettich, Nandor, La Trouvaille de Tombe de Szeged-Nagyszeksos, Archaeologia Hungarica XXX III (1953).
- Hambis, L., Attila et les Huns, Paris 1972.
- Harmatta, Janos, The Dissolution of the Hun Empire. Hun Society in the Age of Attila, Acta Arch. Hung. 2 (1952) 277-305.
- Harmatta, Janos, The Golden Bow of the Huns, Acta Arch. Hung. 1 (1952) 107-151.
- Czeledy, K., Bozkır Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri, çeviren: Erdal Çoban, İstanbul 1998.
- Helmut de Boor, Das Attila Bild in Geschichte, Legende und historischer Dichtung, Bern 1932 = Türkçesi: Yaşar Önen, Tarihte, Efsanede ve Kahramanlık Destanlarında Attila, Ankara 1981.
- Gordon, C. D., The Age of Attila. Fifth Century Byzantium and the Barbarians, Ann Arbor 1960.
- Jordanes, Romana et Getica, hrsg. Mommsen, MGH, AA Bd V, 1, Berlin 1882.
- Maenchen-Helfen, O. J., The World of the Huns, ed. By Max Knight, Berkeley - Los Angeles - London 1973.
- Musset, Lucien, Les Invasions. Les Vagues Germaniques, Paris 1965.
- Nemeth, Gyula, Attila es Hunjai, Budapest 1986 (II. baskı) = Türkçesi: Şerif Baştav, Attila ve Hunları, Ankara 1982. (I. Baskısından).
- Thompson, E. A., A History of Attila and the Huns. Oxford 1948.